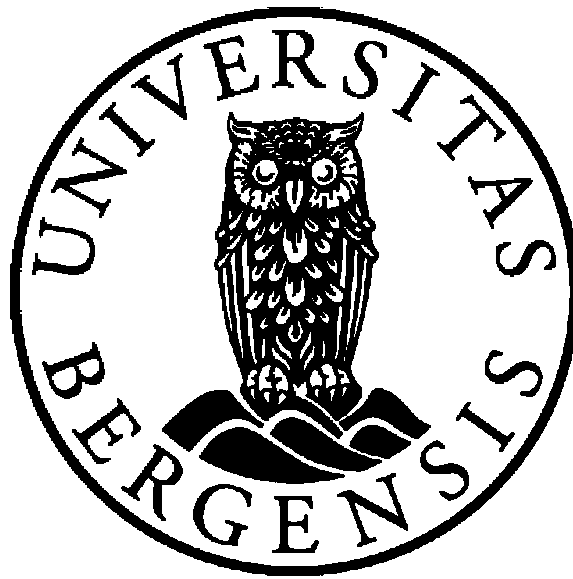

Fremstillinger av romanifolket i Norge etter 1975 i utvalgte publikasjoner

Masteroppgave i historie

Universitetet i Bergen

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Magnus Andre Rokne

Vår 2010

Summary	3
Forord	4
Akronym ordliste.....	5
Bakgrunn for oppgaven	7
Problemstillinger	8
Kildene	9
Aktører	10
Teori og metode	11
Forskning- og litteraturgjennomgang.....	13
Oppgavens oppbygning.....	17
2. Taternes historie i Norge	18
Misjonen får ansvaret	19
Kritikken mot misjonen.....	20
Kulturelle sætrekk	25
3. På hjemveien	28
Misjonens fremstillinger av omstreifere	29
Hvordan misjonen møter kritikken	40
Tidligere reisendes fremstillinger som støtter misjonen	52
Begynnende pluralisme	55
Oppsummering	58
4. Verdens Gang	61
Kriminalitet	63
Offerfremstillinger	66
Kultur og verdighet	70
Oppsummering	75
5. Fri som fuglen	78

Arbeid for oppreisning	80
Samarbeid med kirken.....	85
Fremvisning av kulturen og arbeid for å bedre taternes situasjon i samfunnet.....	88
Forholdet til andre organisasjoner.....	96
Oppsummering	97
6. Konklusjon	101
Vedlegg 1	105
Litteraturliste	107

Summary

There have been various groups of travelers in Norway for a long period of time. Researchers disagree upon their ancestry and history. This thesis, however, is about the group that in Norway is called Romani or “Tatere”. The main period that is investigated is from 1975 until approx. 2008. In Norwegian history some sources trace the Romani people back to the 16th century. Since 1999, the Romani people (taterne) has been recognized as one of five national minorities in Norway.

Since the beginning of the 20th century the Romani people (taterne) was part of a specific social welfare program (særomsorgen), run by a private, Christian organization, (Norsk Misjon blant Hjemløse) was funded by the Norwegian state. Their aim was to assimilate this group into a part of the ordinary Norwegian population. Their culture and way of living was regarded undesired. Political and media critique led to the closure of this social welfare program in the 1980s.

This thesis is about how the Romani people (taterne) have been represented by the private Christian organization and, the media, and how the Romani people (taterne) have represented themselves. The Christian private organization painted a picture of the Romani people (taterne) and their culture as a social problem. The media’s representations have changed over time. Stereotyping the group as criminals occurred in the early period. In later years the representations have changed. The group has been seen as victims of the policy of the social welfare program. Later representations have focused upon the group’s economic claims as compensation for damages and also their “real” culture and its positive values have been described. The Romani people (taterne) have in this way represented themselves as victims, and their organizations have tried to unite the group in their fight against the government for compensation. They have tried to present their culture in a positive way, in order to change the stereotypical image in the past that was created about them.

Forord

Historiefaget har alltid virket fascinerende på meg. Interessen for historiefaget har jeg hatt siden jeg var en liten gutt. Tiden som student ved universitetet i Bergen har på mange måter formet meg, og jeg vil se tilbake på denne perioden med glede.

Prosessen med å skrive en masteroppgave har vært spennende og veldig lærerik. Jeg hadde nok ikke klart å komme gjennom oppgaven hadde det ikke vært for min alltid imøtekommende veileder, Astri Andresen. Hennes veiledninger og tilbakemeldinger har vært veldig viktig for meg. Tusen takk.

Jeg vil også takke mine medstudenter Vidar Kalsås og Veronica Myking for gode frokoster og diskusjoner. Dere var en av grunnene til at det alltid var kjekt å komme på skolen om morgenen. Jeg vil også takke Thomas Ødegård som var svært viktig for meg med gjennomlesing av oppgaven og gode råd. Takk for at du tok deg tid til tross for jobb og studier på egenhånd.

Mine gode og nære venner fortjener så absolutt en takk. Mange kvelder har dere ventet med kveldsmat eller en film, og til tross for mitt varierende humør, har dere bare vært støttende. Tusen takk til dere alle.

Til slutt vil jeg takke mine nærmeste som har gjort det mulig for meg å gjennomføre denne oppgaven. Uten mamma, pappa, Marianne og Christian sine mange former for støtte hadde utfordringene blitt mye større. Tusen takk for at dere hadde troen på meg.

Tertnes 16. mai 2010.

Magnus Andre Rokne.

Akronym ordliste

AP	<i>Arbeidepartiet</i>
KRF	<i>Kristelig Folkeparti</i>
LDO	<i>Likestillings- og diskrimineringsombudet</i>
LOR	<i>Landsorganisasjonen for Romanifolket</i>
LRT	<i>Landsforeningen Rettferd for Taperne</i>
Misjonen	<i>Norsk Misjon blant Hjemløse</i>
NFR	<i>Norsk Forskningsråd</i>
NOU	<i>Norges offentlige utredninger</i>
NRK	<i>Norsk rikskringkasting</i>
RFL	<i>Romanfolkets Landsforening</i>
SHD	<i>Sosial- og Helsedepartementet</i>
SV	<i>Sosialistisk Venstreparti</i>
TL	<i>Taternes Landsforening</i>
VG	<i>Verdens Gang</i>

1. Innledning

I Norge, som ellers i verden, har det i lang tid vært omreisende grupper. Det har vært mange grunner til en slik livsstil. Noen har blitt tvunget på flukt, noen har ikke hatt noe valg, mens andre har valgt en slik livsstil. Romanifolket/taterne har hatt en slik livsstil som en del av kulturen deres.

Romanifolket/taterne har gått under mange betegnelser i Norge. Navn som *splint*, *fant*, *fente* og *tarv* var vanlige begreper. Disse betegnelseene er negativt ladet og kan betegnes som odiøse, og vil ikke bli brukt av meg, med mindre det er et poeng eller verdi for oppgaven. Andre betegnelser som *romani*, *reisende*, *vandriar* og *tater* er navn som jeg vil bruke. Tater har ofte vært sett på som et negativt begrep, og er også innad i gruppen meget omdiskutert. Men de seinere år har det funnet sted en revitaliseringsprosses for å gi dette begrepet en positiv konnotasjon. Taternes Landsforening opplyser på sin hjemmeside at dette er et begrep som skal endres til noe positivt, og det er etter deres tanker jeg har valgt å bruke begrepet.¹ *Omstreifer* var lenge den offisielle betegnelsen på taterne. Selv om dette er et negativt ladet ord, vil jeg bruke det fordi det er en viktig del av hvordan taterne blir fremstilt i enkelte kilder. Dette begrepet vil bare bli brukt der kildene mine aktivt bruker dette begrepet, og der det utgjør et poeng. *Omstreifer* kan og ses på som en samlebetegnelse over mennesker uten fast arbeid og bosted, men når jeg bruker betegnelsen er det taterne som menes. *Romanibegrepet* er i dagens samfunn en offisiell betegnelse, sammen med *tater*. Filologen Thor Gotaas hevder at *romanibegrepet* er en eldre betegnelse, og at den er også mer nøytral enn de andre.² Vi kan se en større bruk av denne betegnelsen særlig under de utredningene om politikken ovenfor taterne som fant sted mot slutten av 1990-tallet.

Første gang man har kilder om dette folket i Norge er i 1505 og 1511, der reisefølger av sigøynere blir omtalt. Flere regner det som sannsynlig at dette kan være opphavet til romanifolket i Norge i dag.³ Det som har vært taternes kjennetegn tidligere, er deres nomadiske livsform. Denne livsformen brøt med den vanlige livsformen i Norge, der de fleste mennesker var fastboende. Historien til taterne i Norge skal jeg komme kort inn på senere i oppgaven. Men gruppen ble sett på som et økende problem mot slutten av 1800-tallet og i

¹ http://museumsnett.no/glomdalsmuseet/html/romani/latjo-drom/spraak/spraak_folkegruppensnavn.htm. (27.09.2008)

² Gotaas, 2007: 18. Se og <http://museumsnett.no/glomdalsmuseet/html/romani/latjo-drom/opprinnelse/opprinnelse.htm> (27.04.2010)

³ Gotaas, 2007: 22.

1897 ble foreningen Norsk Misjon blant Hjemløse stiftet for å løse ”omstreiferproblemet”.

Det er viktig å poengtere at taterne i Norge er regnet som en egen gruppe, og må ikke forveksles med romgruppen, som og har hatt en nomadisk livsstil. Hvor mange tatere som finnes i Norge i dag er umulig å si. Her er det mange faktorer som spiller inn, blant annet hva som skal til for at en skal kunne kalle seg tater og om hvert enkelt individ selv ser på seg som tater.

Oppgavens mål er å undersøke hvordan taterne er blitt fremstilt i det offentlige rom og hvordan denne fremstillingen har endret seg. For å gjøre dette har jeg valgt å primært undersøke tre kilder. De tre kildene er *På hjemveien*, som var medlemsbladet til Norsk Misjon blant Hjemløse (heretter kalt misjonen), en privat kristen organisasjon som ble gitt ansvaret for å løse det som ble karakterisert som *omstreiferproblemet*. Den andre kilden er Verdens Gang (VG), som blir et eksempel på hvordan en ledende norsk avis har fremstilt taterne. Den siste kilden er *Fri som fuglen* og dens forløper, som er medlemsbladet til Taternes Landsforening. Perioden jeg undersøker er fra 1975 til 2008. Hvorfor jeg har valgt akkurat denne perioden vil jeg komme inn på i delen som forklarer problemstillingen nærmere.

I oppgaven ønsker jeg å belyse hvordan taterne har vært fremstilt i kildene jeg har valgt. Ved å se på denne fremstillingen kan jeg finne ut hvorfor taterne er en så omdiskutert og ofte negativt omtalt gruppe. Fremstillingen av en minoritet kan være med på å fortelle oss hvordan en gruppe med forskjellig kultur og levemåte, blir sett på i det norske samfunnet, i perioden 1975-2008. Oppgaven kan også vise hvordan en frivillig organisasjon som har et uttalt mål, utvider virksomheten sin når dens eksistens blir truet av at den ikke har noe formål lenger. Den etniske organiseringen av taterne i Norge fant sted på midten av 1990-tallet. Slike organisasjoner, i denne oppgaven representert ved Taternes Landsforening, kan tjene til å vise hvordan en minoritet i større grad enn tidligere ønsker å representere seg selv og bedre egne kår i forhold til storsamfunnet.

Bakgrunn for oppgaven

Da jeg begynte arbeidet med masteroppgaven fant jeg mye litteratur og forskning om taterne. På grunn av at det var skrevet mye om gruppen fattet jeg interesse for dette særegne folket. Min egen kunnskap om taterne var likevel, til tross for at det fantes mye litteratur, svært begrenset. Det jeg visste var at gruppen hadde lidd overlast og tradisjonelt sett hadde hatt en

nomadisk livsform. Mitt inntrykk var at samfunnet oppfattet taterne negativt eller ikke hadde noen viten om folket. De mange navnene, til dels negative, på taterne, samt ord som *fantestreker* beskriver på mange måter hvordan samfunnet har sett på taterne. Jeg begynte derfor å undre på hvorfor dette negative inntrykket sto så sterkt, og jeg vil i denne oppgaven å undersøke kilder som kan være med på å svare på dette.

Problemstillinger

Hovedproblemstillingen i oppgaven vil være å undersøke fremstillinger av og endringer i fremstillinger av taterne i det offentlige rom i Norge.

- For å besvare denne problemstillingen vil jeg undersøke misjonens fremstillinger gjennom *På hjemveien*. *På Hjemveien* var det offisielle medlemsbladet for misjonen og en undersøkelse av denne kilden vil være viktig siden det var denne organisasjonen som ble gitt ansvaret for romanifolket i Norge av den norske stat i 1897. Ved å undersøke disse fremstillingene vil jeg kunne komme frem til hvordan organisasjonen har fremstilt romanifolket og hvilket bilde som ble tegnet av taterne. Jeg vil prøve å se hvordan disse fremstillingene endrer seg over tid og i hvilken kontekst de endrer seg.
- En del av denne problemstillingen vil bli besvart ved å undersøke medienes fremstillinger, her representert ved Verdens Gang. Dette vil bli gjort ved å undersøke VG sine artikler som er blitt publisert i løpet av perioden jeg undersøker. Medias rolle som informasjonsgiver i det norske samfunnet er viktig og VG hadde i 2008 et opplag på 284414 eksemplarer.⁴ Ved å undersøke VG sine fremstillinger systematisk vil jeg gi et eksempel på hvordan en av de største norske avisene har fremstilt taterne og eventuelle endringer i disse fremstillingene som følge av hvordan synet på taterne og deres historie avdekkes.
- Siste kilde for å besvare problemstillingen vil være å undersøke taternes egen-fremstilling. For å besvare denne delen av problemstillingen vil jeg undersøke Taternes Landsforening (TL) sitt medlemsblad *Fri som fuglen*. Ved å undersøke *Fri som fuglen* vil jeg prøve å avdekke hvordan TL ønsker å fremstille arbeidet med å bedre taternes stilling i samfunnet, hvordan de fremstiller seg selv, og hva de anser som viktige for fremtiden.

⁴ http://snl.no/Verdens_Gang (06.04.2010)

Problemstillingene mine vil bli undersøkt innenfor tidsperioden 1975-2008. Denne avgrensingen har flere grunner. I 1975 la Torild Skard frem en interpellasjon i Stortinget som satte spørsmålsteget ved særomsorgen for taterne.⁵ Interpellasjonen var første gang behandlingen av taterne ble et tema for myndighetene siden misjonen ble opprettet. Derfor er denne perioden et naturlig valg. Perioden gir meg også gode og overkommelige mengder kilder for å besvare problemstillingene.

Kildene

På hjemveien (tidligere, *Paa Landeveien*) var medlemsbladet til Norsk Misjon blant Hjemløse.⁶ Medlemsbladet ble gitt ut fra 1897-1989, jeg har ikke brukt de to siste årgangene siden de ikke inneholder noe særlig om taterne som følge av at særomsorgen ble avviklet i 1986. Bladet ble fra 1975 til 1985 utgitt 10 ganger i året, mens årgangen fra 1985/86 ble det utgitt med 6 nummer. Fra 1987 til 1989 ble bladet utgitt en gang og merket nummer 1-3. Dette medlemsbladet er viktig for mine undersøkelser fordi *På hjemveien* uttrykker hvordan organisasjonen som var ansvarlig for særomsorgen fremstiller taterne. *På hjemveien* finnes i Nasjonalbiblioteket i Oslo.

Verdens Gang (VG) er en landsdekkende avis som kommer ut daglig, (unntak på helligdager). Avisen har som mål å være partipolitisk nøytral og har i dag en tabloid form. Tilgjengeligheten til VG, sammen med det faktum at det er den største avisen i Norge, var utslagsgivende for at jeg valgte nettopp denne avisen fremfor andre aviser, som Aftenposten eller Dagbladet. Et annet faktum som talte for VG er at avisen er nasjonal og derfor har et bredere publikum enn for eksempel lokalaviser. Jeg har benyttet meg av avisen sitt digitale arkiv og Atekst.⁷ For å finne flest mulig oppslag om taterne har jeg brukt flere søkeord for å komme frem til de artiklene jeg har funnet. Ordene som er søkt på er: romani, tater, omstreifer, fant, splint, Odvar Bjørnstad, Anker Holmin, Agnar Austvik, Jostein Vist, Åge Aleksandersen, Elias Akselsen og norske minoriteter. I alt fant jeg over 150 artikler, notiser og kronikker som jeg har gjort et utvalg i for å finne ut hvordan taterne er blitt fremstilt i VG. Søkene er blitt begrenset til tidsperioden 1975-2008, noe som er i tråd med min tidsavgrensing på oppgaven.

⁵ St.forh. nr 481, 1974-1975: 3715-3729

⁶ Gotaas, 2007: 419

⁷ Søkemotor for medier, se <http://www.retriever.no/tjenester/research.html> (30.04.2010)

Fri som fuglen er medlemsbladet til Taternes Landsforening, tidligere kalt Romanifolket Landsforening. Foreningen ble startet som følge av taternes etniske mobilisering i Norge rundt 1995.⁸ *Fri som fuglen* blir utgitt fire ganger i året og er viktig for mine undersøkelser fordi den kan si noe om hvordan mennesker med taterbakgrunn selv ønsker å fremstå og hvilke områder ved kulturen som blir vektlagt. Andre organisasjoner som Landsorganisasjonen for Romanifolket, gir ut medlemsbladet *Lorspeilet*, kunne også blitt brukt som primærkilder, men valget falt på *Fri som fuglen* siden TL har eksistert lenger og tar utgangspunkt i at den skal være nasjonal. Medlemsbladet ble første gang utgitt i 1995, og jeg har undersøkt alle eksemplarene frem til 2006 på Nasjonalbiblioteket i Oslo, noe som gjør at jeg kan følge utviklingen i representasjonene. Utgavene fra 2006 til 2008, har jeg ikke klart å skaffe i tide og er derfor ikke inkludert i denne oppgaven. Disse finnes ikke på Nasjonalbiblioteket, jeg har kontaktet TL for å få tilgang til disse, men har ikke lyktes.

Aktører

Denne mastreoppgaven inneholder forholdsvis mange aktører, jeg vil her gi en kort oversikt.

Norsk Misjon blant Hjemløse (1935-1986), stiftet i 1897 av Jakob Walnum. Opprinnelig *Foreningen til motarbeidelse af omstreifervæsenet* (1897-1922), siden *Den norske omstreifermisjon* (1922-1935).⁹ I oppgaven er organisasjonen bare kalt *misjonen*.

Sentrale personer i denne organisasjonen er Odvar Bjørnstad, Jostein Vist, Anker Holmin og Agnar Austvik, som alle hadde fremtredende verv i misjonen. Odvar Bjørnstad var også medlem i utvalget som laget NOU 1980: 42 *Omstreiferne. Deres situasjon og samfunnets hjelpetiltak for dem*. Organisasjonen har gitt ut medlemsbladet *På hjemmeveien* (tidligere *Fra Landeveien*).¹⁰

Svanviken arbeidskoloni på Eide i Nordmøre ble åpnet i 1908, og skulle hjelpe taterne med å bli bofaste i samsvar med misjonens idealer. Svanviken har i senere tid vært svært diskutert grunnet behandlingen taterne gjennomgikk ved arbeidskolonien. Målet med Svanviken var at taterne skulle lære å bli bofaste, dette innebar arbeidslæring, husstell og lignende. Beboerne måtte skrive kontrakter på at de skulle bli boende en periode som varierte

⁸ Halvorsen, 2004: 17

⁹ Eide og Aanesen, 2008: 61

¹⁰ Gotaas, 2007: 419

fra atten måneder til fem år, avhengig av når de kom til Svanviken.¹¹ Forbud mot taternes eget språk og sterk religiøs påvirkning førte til at Svanviken ble et forhatt sted for mange tatere, og frykten for å miste barna dersom de rømte førte til at mange led seg gjennom oppholdet.¹²

Romanifolkets Landsforening (RFL), senere (Taternes Landsforening) er en interesseorganisasjon for tatere som ble startet i 1995.¹³ Leif Bodin Larsen er den mest sentrale personen. TL gir ut medlemsbladet *Fri som fuglen* (tidligere Romanifolkets landsforening : opplysning og medlemsavis / utgitt av RFL) som er en av mine sentrale kilder. I oppgaven vil TL bli brukt som forkortelse.

Det er også verdt å nevne Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR), som også er en interesseorganisasjon for taterne. TL og LOR er i dag de to største interesseorganisasjonene for tatere. LOR har bemerket seg som en sterk kritiker av TLs forhold til kirken, som vi skal se senere i oppgaven

Teori og metode

I henhold til problemstillingen vil jeg bruke representasjonsanalyse for å løse oppgaven. Med representasjonsanalyse vil jeg bruke metoden i den form at den er rettet mot de forskjellige kildene og representasjonen de formidler, og det bildet som dannes hos leser. Om kildene gir et riktig eller galt bilde vil ikke bli vurdert, men hvilke mening de gir vil stå i fokus – og som sagt vil ulike gruppers representasjoner kunne vurderes i forhold til hverandre.

Representasjonsskaperne vil ikke bli vurdert selvstendig i oppgaven, men det er et viktig poeng å undersøke hvem som kommer med fremstillingene og om det er et motiv bak representasjonen.¹⁴ Så selv om det er selve representasjonen som er i fokus, må det og undersøkes hvem og hvorfor denne fremstillingen blir fremsatt.

Representasjonsanalyse har i den seinere tid blitt stadig mer brukt, spesielt på felt som omhandler minoriteter eller i forbindelse med forholdet mellom ”vesten” og ”de andre”. Noe av grunnen for dette må nok tillegges Edward W. Said og hans bok *Orientalismen*.¹⁵ Said sier at man skal se på stil, talemåter, hvor handlingen er lagt, og ikke fremstillingens korrekthet

¹¹ Gotaas, 2007: 240

¹² Gotaas, 2007: 241

¹³ Halvorsen, 2004: 19

¹⁴ Ryymin, 2003: 14

¹⁵ Said, 2004, Ryymin, 2003: 9

eller dens troskap mot en eller annen fremragende original.¹⁶ Dette er viktig for min oppgave fordi jeg undersøker hva kildene sier. Jeg går ikke inn på om artikler fra VG, *Fri som fuglen* eller *På hjemveien* er korrekte i forhold til innhold, men heller hvilket bilde forfatteren formidler og bakgrunnen for at dette bildet formidles.

Ifølge Stuart Hall består representasjonsanalyse av tre teorier, en mimetisk eller refleksiv tilnærming, en intensjonell, og en konstruktivistisk tilnærming.¹⁷ Med refleksiv menes at objektet gjenspeiler sannheten som den eksisterer, Hall never eksempelet ”*a rose is a rose*”.¹⁸ Den intensjonelle tilnærmingen legger vekt på det skaperen av representasjon mener å ytre.¹⁹ Den teorien som jeg kommer til å følge er imidlertid den konstruktivistiske. Den konstruktivistiske metode vektlegger at mennesker skaper mening ved bruk av konsepter og tegn som igjen baseres på felles kulturelle koder.²⁰ Fokuset i min oppgave er dermed på hvordan mening dannes gjennom språket. Teemu Ryymin skriver at det konstruktivistiske perspektiv ikke er noe ahistorisk og uforanderlig, men meningen forandrer seg som følge av tid og rom der meningsdanningsprossene pågår.²¹

Ved å bruke denne tilnærmingemetoden skal jeg se på hvordan en aktør bruker et representasjonssystem (tekster og bilder). I mitt tilfelle avisartikler, *På hjemveien* og publikasjoner fra romanifolket, her representert ved *Fri som Fuglen* for å uttrykke mening og kommunisere denne meningen til andre.²² Det jeg i hovedsak ønsker å undersøke er hvordan taterne har blitt skildret i form av tekst og bilder i nevnte kilder i den tidsperioden jeg har valgt. Videre vil jeg se om framstillingene endrer seg over tid. Det kan være flere grunner til at dette kan variere, men en rimelig hypotese er at når særromsorgen kommer på den politiske dagsordenen blir også representasjonene endret som følge av dette.²³ Videre vil man kunne tro at anerkjennelse av taterne som en nasjonal minoritet påvirket måten å fremstille gruppen på.

Ved kritisk å lese kildene mine skal jeg undersøke hvordan taterne har blitt fremstilt i et begrenset utvalg av kilder. Kildeutvalget er forholdsvis smalt, men ved å systematisk gå gjennom artikler og annet materiale ønsker jeg å vise hvordan framstillingene er blitt gjort og

¹⁶ Said, 2004: 32

¹⁷ Hall, 1997: 24-25

¹⁸ Hall, 1997: 24

¹⁹ Hall, 1997: 24-25

²⁰ Ryymin, 2003: 15

²¹ Ryymin, 2003: 16

²² Hall, 1997: 25

²³ NOU 1980 :42 og St.mld. nr. 15 (2000-2001)

hvorfor de er blitt fremstilt slik de er. Jeg har valgt å prioritere en grundigere analyse av ganske få kilder fremfor en mer vidtgående analyse av et større kildegrunnlag.

Forskning- og litteraturgjennomgang

Som vi skal se videre i oppgaven er det skrevet og forsket mye om taterne, men det er fortsatt flere områder innenfor taterhistorie som språk, kultur, musikk og opphav som det er lite kunnskap om.

Mye av forskningen og litteraturen om taterne i Norge fra 1990-tallet og utover kom som følge av at taterne og andre norske minoriteter ble satt på den politiske dagsordenen. Litteratur som er skrevet før 1990 er gjerne preget av at det er personer med bakgrunn fra misjonen som er forfattere. Unntaket som må nevnes er Eilert Sundt som skrev *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge : Bidrag til Kundskab om de laveste Samfundsforholde* allerede i 1850, lenge før misjonen ble opprettet. Litteraturen om taterne er i hovedsak skrevet av mennesker som ikke tilhører kulturen selv. Et unntak må nevnes her ved Liv Borge som skrev boken *Solens og månens barn : en taterkvinnes beretning* i 1998, der forfatteren bruker egen familie og oppvekst for å fortelle om livet som tater.

Noen av forskerne, forfatterne og litteraturen som har vært viktig for denne oppgaven, enten for forståelse eller som jeg referer mye til, er som følger;

Eilert Sundts bok *Fante- eller landstrygerfolket i Norge* kan sies å være et pionerverk innenfor samfunnsforskningen.²⁴ Selv om mye av misjonens ideer kommer av hans forskning om taterne, gir bøkene også mye kunnskap om taterne og omreisende i en tidlig periode i Norge. Sundt deler omfarende folk inn i to grupper der storvandring(tatere) og småvandring (meltravere) blir gjort forskjellig ved at storvandrerne har vesentlig mørkere trekk når det kommer til utseende og et språk som har opphav i flere land, men mange ord fra Hindustani.²⁵ Begge gruppene beskrives ved at de lever av kriminalitet og tigging. Sundt forteller videre at de to gruppene har begynt å smelte sammen. Det mørke utseende, sammen med romanispråket gjør at Sundt tror taterne opprinnelig har kommet fra India, men han kan ikke fastslå dette med sikkerhet.²⁶ Taternes leveveier, språk, forhold til samfunnet og myndighetene blir beskrevet. Også religionen til taterne, der guden Alako er deres store

²⁴ Gotaas, 2007: 103

²⁵ Sundt, 1850: 22-23

²⁶ Sundt, 1850: 59

beskytter, blir beskrevet og har mange likheter til hvordan Liv Borge²⁷ omtaler religionen i sin bok.²⁸ Til tross for en negativ oppfatning av taterne er Sund uenig i lover og innføring av pass for å hindre taternes reising. Sundt mente at først ved hardt arbeid, så ved kjærlighet og utstrakt medmenneskelighet, kunne en hjelpe taterne over i et rettmessig bofast og kristent liv, ved å spre dem rundt i distriktene ved hjelp av statlige midler.²⁹ Misjonens særomsorg ovenfor taterne bygger på Sundts tanker.

Thor Gotaas sin bok *Taterne, livskampen og eventyret* er et oversiktsverk over taternes kulturhistorie. Boken favner over et bredt spekter og forfatteren sier selv i forordet at *målet med boken har vært å skrive en levende og faktaorientert skildring av taterne fra 1500- tallet og frem til i dag*.³⁰ Boken går grundig igjennom historie, opphavsteorier og benevnelser. Men et vesentlig fokus er også viet taternes kultur, håndverk og positive bidrag i senere tid i forhold til musikk og teater.

Bernt Eide og Ellen Aanesen har skrevet boken *Nasjonens barn* som består av tre deler. Første del består av 22 portretter av personer med taterbakgrunn, andre del tar for seg historien til taterne under perioden der misjonen var tildelt ansvaret. Siste del forteller historien til åtte forskjellige personer om oppvekst og livet som tater.

Bjørn Hvindens bok *Romanifolket og det norske samfunnet* er et sammendrag av Norsk Forskningsråd sitt prosjekt om romanifolket som ble finansiert av Sosial- og helsedepartementet i 1995. Dette prosjektet ble ferdigstilt år 2000. Boken inneholder syv sammendrag fra dette prosjektet som belyser forskjellige deler av romanifolkets historie. Per Haave, som jeg kommer tilbake til, tok for seg steriliseringer og bakgrunnen for steriliseringer av folk med romanibakgrunn. Neste prosjekt er todelt, ved Hedda Giertsen og Hjørdis Fodstad som har skrevet om steriliseringer og møtet med det norske samfunn. Det blir her fokusert på erfaringer til personer som har vært utsatt for nevnte tiltak. Anne-Berit Sandvik har forsket på hvordan det var å være tater i barne- og skolehjem. Tredje prosjekt tar for seg bortsetting av barn fra romanifolket. Karen-Sofie Pettersen undersøker bakgrunn og betingelser for inngrep i familier og forholdet mellom misjonen, myndigheter og foreldre. Lisa Bjerkan og Linda Dyrliid har skrevet om hvordan det er å være tater i dag. Prosjektet tar for seg diskriminering, stolthet over å være tater og hvordan en ser på egen identitet og tilpassning ovenfor

²⁷ Borge, 1998: 121-127

²⁸ Sundt, 1850: 82

²⁹ Sundt, 1850: 231-232

³⁰ Gotaas, 2007: 9

storsamfunnet. Siste prosjektet er skrevet av Rune Halvorsen og tar for seg romanifolkets organisasjoner og forholdet til myndigheter og media.

Per Haave har ved hjelp av steriliseringsarkiv og arkiv tilhørende misjonen, undersøkt steriliseringer av tatere i perioden 1934-1977. Steriliseringsloven fra 1934 åpnet for sterilisering på tre grunnlag, alle basert på offentlig tillatelse.

1. § 3 første ledd: En person kunne selv begjære sterilisering dersom begjæringen hadde en «aktverdig grunn». En aktverdig grunn kunne være trange økonomiske kår. Tillatelse ble gitt av helsedirektøren.

2. § 3 annet ledd: Personer under 21 år, personer med alvorlig sinnslidelse eller personer som var hemmet i sjelelig utvikling eller var sjelelig svekket, kunne begjære sterilisering med samtykke av verge eller kurator. Tillatelse ble da gitt av et sakkyndig råd bestående av helsedirektøren og fire andre medlemmer – Steriliseringsrådet.

3. § 4: Personer som hadde en alvorlig sinnslidelse eller i høy grad var hemmet i sjelelig utvikling eller i høy grad var sjelelig svekket, kunne bli begjært sterilisert av verge eller kurator uten eget samtykke. Begjæring kunne også i slike tilfeller fremsettes av politimester eller, dersom vedkommende var anbrakt i anstalt under offentlig tilsyn, av anstaltens bestyrer. Samtykke fra verge eller kurator var påkrevd. Tillatelse skulle også her gis av Steriliseringsrådet.³¹

Haaves undersøkelser viser at i alt ble 128 tatere sterilisert med offentlige tillatelser, noe som tilsier at tatere dobbelt så ofte ble sterilisert som andre kvinner.³² Taterne ble også oftere sterilisert enn andre kvinner i henhold til § 3 annet ledd og § 4, noe som ifølge Haave blir gjennomført med mer eller mindre tvang.³³ Undersøkelsen har kommet frem til at det også fant sted steriliseringer uten offentlig tillatelse. Det blir anslått at mer enn 230 kvinner kan ha blitt sterilisert uten offentlig godkjenning.³⁴ Beregningene til Haave er basert på steriliseringsarkivet og misjonens arkiver.

Ragnhild Schluter er i dag regnet som en av dem som har mest kunnskap om taterne i Norge. Schluter har skrevet boken *De reisende. En norsk minoritets historie og kultur*, vært

³¹ [http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/20032004/stmeld-nr-44-2003-2004-/15/2.html?id=331188\(01.05.2010\)](http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/20032004/stmeld-nr-44-2003-2004-/15/2.html?id=331188(01.05.2010))

³² Haave, 2000: 168

³³ Haave, 2000: 169

³⁴ Haave, 2000: 281

faglig rådgiver for forskningsprosjektet til NFR og involvert i planleggingen av Glomdalsmuseet. I boken *De reisende* går hun gjennom historie, livsstil, arbeid og kultur, før hun forteller om perioden under misjonens ansvar. Boken er meget sympatisk ovenfor taterne.

Liv Borge har skrevet boken *Solen og månens barn. En taterkvinnens beretning*. Borge sier selv at boken er forsøk på å rydde opp i folks vrangforestillinger.³⁵ Boken tar for seg taternes historie ved hjelp av at Borge bruker sin egen slekt og forteller om hvordan det er å være tater i Norge. Borge forteller også en del om kultur, familietradisjoner, religion, språk og håndverk for å belyse taternes kultur sett fra innsiden.

Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen har skrevet boken *Mistenkelige utlendinger, minoriteter i norsk presse gjennom hundre år*. Kapittel fire tar for seg tatere og romgruppen med overskriften: *Tatertyver og sigøynerspetakel*. Dette kapitlet behandler rom og tatere sammen, men klargjør at disse er forskjellige grupper. Ved å undersøke avisartikler, et år i hvert tiår, tar boken for seg omtalen av tatere og romfolket gjennom de siste hundre år i Norge. Eide og Simonsen sier at taterne har blitt fremstilt som en landeplage og knyttet mot kriminalitet helt frem til 1990-tallet.³⁶ I denne perioden sier de at fremstillingene endrer seg til en offerstilling som følge av at overgrepene blir belyst.³⁷ De sier videre at deres undersøkelser ikke har avdekket en endring til å vise positive sider ved taterkulturen, men viser til at Halvorsen har funnet denne trenden.³⁸

Rune Halvorsens bok *Taternes arbeid for oppreisning og anerkjennelse i Norge* og ble skrevet etter initiativ fra styret i Taternes Landsforbund. Boken behandler forholdet mellom TL og myndigheter, kirke og andre aktører for å fremme taternes sak. Boken har vært viktig for min oppgave siden den tar for seg virksomheten til en av mine primærkilder.

Norsk innvandringshistorie er redigert av Knut Kjelstadli og består av tre bind. Jeg har hovedsaklig brukt bind tre, *I globaliseringens tid*, som strekker seg fra 1940 til 2000. Grete Brochmann har forfattet disse kapitlene og fokus er på overgrepene som har vært utført ovenfor minoriteter i Norge. Rettighetene som minoriteter har fått i nyere tid er et resultat av

³⁵ Borge, 1998: 8

³⁶ Eide og Simonsen, 2007: 75-87

³⁷ Eide og Simonsen, 2007: 91

³⁸ Halvorsen, 2004: 93

denne synliggjøringen av politikken som har blitt ført mot minoriteter. Ifølge Brochmann er de overordnede politiske målene likestilling, like muligheter, rettigheter og plikter.³⁹

Oppgavens oppbygning

Oppgaven min er delt inn i seks kapitler. Jeg har valgt å behandle hver av hovedkildene for seg selv, for å belyse hvordan hver av dem har fremstilt taterne. Kapittel en inngår i innledningen der jeg redegjør for temaet mitt og hva jeg skal belyse. I kapittel en inngår også en presentasjon av litteratur på området, og hvilke kilder jeg har valgt. Kapittel to har en kort oppsummering av taternes historie i Norge, politikken som har vært ført mot dem, med en kort oversikt over politiske vedtak og enkelte kulturelle særtrekk for gruppen. Her vil misjonens rolle i særomsorgen bli belyst. Mye av innholdet i dette kapitlet er tidligere enn den tidsperioden oppgaven omhandler, men dette er tatt med for å forstå hendelser som finner sted i seinere tid.

I kapittel tre vil jeg ta for meg hvordan *På hjemveien* har fremstilt taterne og sitt eget arbeid med denne gruppen. Perioden blir preget av at det blir nedsatt et utvalg som følge av Torild Skard sin interpellasjon. Dette utvalget resulterer i NOU 1980:42 som foreslår en avvikling av misjonen og dette fører til at misjonen må forsvare sitt arbeid med taterne. Kapitlet tar for seg hvordan taterne fremstilles, hvordan misjonen møter kritikken, og en begynnende pluralisme der taterkulturen og egenarten til gruppen blir verdsatt, og en bevaring av kulturen blir sett på som en berikelse av samfunnet.

Kapittel fire undersøker hvordan VG fremstiller taterne. Jeg har gjort et utvalg, der jeg kategoriserer artikler som omhandler kriminalitet, offerfremstillinger, og hvordan kultur og verdighet til taterne blir fremstilt.

Kapittel fem tar for seg hva *Fri som fuglen* formidler om taternes fortid og fremtid. Her har jeg valgt å undersøke forholdet til andre organisasjoner som representerer taterne, samt forholdet til myndigheter og kirken. Siste kapittel vil bli en oppsummering, etterfulgt av en konklusjon der jeg redegjør for de viktigste funnene mine og ser på oppgaven i forhold til problemstillingene mine. Grunnen til at jeg har valgt å dele inn oppgaven med hovedkildene hver for seg er for å prøve å belyse deres fremstillinger og endringer i fremstillinger på en klarest mulig måte.

³⁹ Brochmann, i Kjeldstadli (red) 2003: 379

2. Taternes historie i Norge

Det finnes i hovedsak to teorier om opphavet til taterne, en innvandringshistorisk og en sosialhistorisk modell. Dette er omdiskutert og helt sikre på opprinnelsen er man ikke på grunn av mangelfulle kilder.⁴⁰ Den innvandringshistoriske teorien tar utgangspunkt i de første innvandringene til Norden fra romgruppen, som så har fått norske og utenlandske innslag i seg og utviklet seg videre. Sosialhistoriske teorier tar utgangspunkt i et nordisk avkom av mennesker som har lagt ut på reise av forskjellige årsaker og tilvendt seg et liv langs landeveien.⁴¹

I 1505 og 1511 er første gang vi hører om et reisefølge av sigøynere i Norge. Flere regner det som sannsynlig at dette kan være opphavet til romanifolket i Norge i dag.⁴² Gotaas lanserer også andre teorier om opphavet til taterne i Norge.⁴³ En mulighet er at yrkessoldater som reiste med familier tok opp et liv på landeveien etter kriger. Opphavet kan og forklares med at kong Karl den tolvte (1682-1718) av Sverige kom hjem fra Tyrkia med soldater, som så skal ha lagt ut på vandring i Norden. Også religiøse forklaringer på taterne finnes. Enkelte mente at svaret kunne ligge i Bibelen og at taterne var etterkommerne til Kain, som etter drapet på broren ble dømt til å vandre til evig tid.⁴⁴

Taterne begynner å gjøre seg bemerket i Norden fra ca 1600 og utover.⁴⁵ I Norge ble det etter kong Christian den femtes ønske i 1687, forbudt å frakte tatere inn i landet. Dette forbudet omfattet også transport av tatere over innsjøer og elvesund. Senere samme år ble loven fra 1584 gjeninnført, der ledere for tatere og jøder skulle straffes med døden.⁴⁶ På bakgrunn av denne loven ble det arrangert rene "fantejakter", der målet var å fange flest mulig, men her må det bemerkes at dette gjaldt alle omstreifende mennesker. Forholdene for omreisende mennesker blir svært vanskelig i denne perioden, og løsningen for reisende ble å gjemme seg vekk i det uoversiktlige geografiske landskapet i Norge. For å holde omstreifende mennesker ute av bygdene i Norge ble det ansatt en ståarkonge i enkelte fylker med politimakt og våpen. Hovedmålet var å jage omstreifende mennesker over kommunen slik at de ikke kunne få hjemstavsrett og på den måten påføre kommunen økonomiske

⁴⁰ Gotaas, 2007: 21

⁴¹ <http://snl.no/romanifolk> (30.04.2010)

⁴² Gotaas, 2007: 22.

⁴³ Gotaas, 2007: 24-28

⁴⁴ Gotaas, 2007: 28

⁴⁵ Gotaas, 2007: 36

⁴⁶ Gotaas, 2007: 38

belastninger.⁴⁷ Fra midten av 1700-tallet ble straffen mer humane i form av frihetsberøvelse.⁴⁸ Omstreiferne som begikk lovbrudd med sin livsstil, ble derfor satt i tukthus når de ble tatt.

Misjonen får ansvaret

Romanifolket har levd under vanskelige forhold siden ankomsten til Norge. Fordømmelse fra kirken og status som fredløse førte til distanse fra storsamfunnet generelt.⁴⁹ Ifølge Gotaas blir taterne fra 1880-årene sett på som et økende problem. Jacob Walnum og Norsk Misjon blant Hjemløse blir tildelt oppgaven med å omvende taterne til gode ”nordmenn” gjennom tvangsarbeid og kristen forkynnelse.⁵⁰ Ved å bruke Vergerådsloven (1896) kunne misjonen fjerne barna fra familien og plassere dem i barnehjem, samtidig som løsgjengerloven (1900) kriminaliserte taternes livsform. Løsningen for å hindre taterne i reise rundt ble å plassere hele familier på Svanviken arbeidskoloni en lengre tidsperiode.⁵¹ En leder av Svanviken arbeidsleir uttalte i 1963:

*”Det vi bevisst gjør er bevisst å utrydde et folks egenart, vi prøver å løsrive dem fra slekten som de har følt seg så knyttet til med så sterke bånd. Vi prøver å gi dem eiendom og forpliktelser, vaner og behov som ikke lar seg forene med den omstreifertilværelsen de har vært vant med og som deres forfedre har levd i gjennom århundrer.”*⁵²

Oppholdet for taterne ved Svanviken var altså en form for kulturell avlæring. Perioden på Svanviken varierte fra atten måneder til fem år på lengste (rundt 1929). Arbeidet for mennene bestod i begynnelsen av gårdsdrift, men dette tilbudet ble senere utviklet til også gjelde enkelte håndverksyrker.⁵³ Kvinnene skulle lære seg å ta vare på hjem og barn, mens barna skulle få skolegang.⁵⁴ Streng disiplin og kristen forkynnelse, sammen med forbud mot alt av taterkultur som språk og klesstil, var virkemidlene som skulle vende om tateren til et samfunnsnyttig menneske. Trusler om å miste barna var for mange taterfamilier grunnen til at de valgte å frivillig søke seg til Svanviken, og ofte også grunnen til at de ikke rømte.⁵⁵ Med mottoet *berger du slekten, berger du barnet*⁵⁶ ble det i perioden 1900 til 1989 fjernet ca 1500

⁴⁷ Schluter, 1993: 75

⁴⁸ Gotaas, 2007: 43

⁴⁹ <http://museumsnett.no/glomdalsmuseet/html/romani/latjo-drom/storsam/storsam.htm>, 12.04-09.

⁵⁰ Gotaas, 2007: 225-226.

⁵¹ Hvinden, i Hvinden (red), 2001: 16

⁵² Aktuell, 19.01.1963: 24

⁵³ Schluter, 1993: 82

⁵⁴ Eide og Aanesen, 2008: 59

⁵⁵ Eide og Aanesen, 2008: 59

⁵⁶ Schluter, 1993: 80

taterbarn fra foreldrene. Disse barna endte som oftest opp i et av misjonens tre barnehjem eller fosterhjem.⁵⁷ Sterilisering ble derimot ikke et offisielt tiltak for å fjerne taterne fra det norske samfunnet. Per Haave har kommet frem til 128 offentlig lovlig tilfeller av sterilisering, og mener at ut fra disse tallene kan en ikke hevde sterilisering ble brukt systematisk for å kvitte seg med omstreiferproblemet.⁵⁸ Enkelte hevder likevel at det her er store mørketall og at så mange som 500 kan ha blitt sterilisert, noe som ville utgjøre ca en tredjedel av taterkvinnene i perioden 130-1970.⁵⁹ Haave anslår derimot at ca 230 mennesker av taterslekt kan ha blitt sterilisert uten offentlig tillatelse.⁶⁰ Misjonen ble nedlagt sent på 1980-tallet som følge av Solheim-utvalget og har i ettertid fått mye kritikk for sin håndtering av taterne.⁶¹ Tiltak som sterilisering, bortsetting av barn i barnehjem og Svanviken arbeidskoloni er i dag symboler på overgrep og en mislykket politikk ovenfor taterne.

Kritikken mot misjonen

Kritikken mot misjonen kom ved en interpellasjon fra stortingspolitiker Torild Skard (Sosialistisk Venstreparti, SV) som ble etterfulgt av et NOU-utvalg som undersøkte særomsorgen misjonen hadde stått for ovenfor taterne:

23. april 1975 rettet Torild Skard (SV) en interpellasjon til sosialminister Tor Halvorsen (Arbeiderpartiet, AP) med spørsmålet: *Hva vil regjeringen gjøre for å bedre omstreifernes sosiale kår og lette deres integrering i samfunnet?*⁶² Bakgrunnen for interpellasjonen var Vibeke Løkkebergs film *Tater*, om Svanviken arbeidskoloni, og kontakt Skard hadde med andre omstreifere. Skard refererte til Løsgjengerloven av 1900 § 7 og § 3, samt andre lover⁶³ som særbehandlet omstreiferne. Videre hevdet Skard at den særbehandlingen som spesifikt gikk ut på å føre taterne inn i et bosatt liv bygget på registre over omstreifere som Eilert Sundt hadde nedtegnet og som senere ble overtatt av Norsk Misjon blant Hjemløse. Misjonen videreførte disse registrene og stod for samfunnets sosiale tiltak mot gruppen. Videre beskrives sosialpolitikken utvikling, der flere og flere grupper ble integrert i det vanlige tilbudet av sosiale tjenester. Omstreiferne var fortsatt under misjonens

⁵⁷ Gotaas, 2007: 237.

⁵⁸ Haave, 200: 389

⁵⁹ Eide og Aanesen, 2008: 79

⁶⁰ Haave, 2000: 281

⁶¹ Schluter, 1993:88, se og Eide og Aanesen, 2008: 89

⁶² St.forh.nr 481, 1974-1975:3715-3729

⁶³ Barnevernsloven av 1953 § 63 og Løsgjengerloven av 1954 § 8

tjeneste på bakgrunn av deres avstamning som var oppført i misjonens registre. Skard sa at denne særbehandlingen førte til at omstreiferne fortsatte å være en adskilt, utsatt gruppe som ble mindreverdig i forhold til andre nordmenn. Interpellasjonen problematiserte også den manglende kontrollen som ble ført med misjonen. Rundt 10 millioner kroner ble gitt i tilskudd til misjonen, men det var ingen kontroll over målsetting, hvordan organisasjonen ble drevet, hvilke tilbud som gitt omstreiferne osv. Misjonen ble rost for sitt ønske om å hjelpe en gruppe som ingen andre ville befatte seg med, men Skard mente premissene var feil. Dermed var den beste måten å hjelpe omstreiferne på, å oppheve særomsorgen og integrere dem i den vanlige sosiale omsorgen.

Sosialminister Tor Halvorsen sa seg langt på vei enig i Skard sine påstander om at særomsorgen for en bestemt gruppe personer kunne vanskeliggjøre integreringen i samfunnet, men påpekte at gruppen hadde såpass store problemer med tilpasning at særtiltak kunne virke nødvendig. Det ble påpekt at innsatsen misjonen utførte har stor verdi, men at det burde bestrebes å føre gruppen inn i samfunnet på vanlig måte. Registeret over omstreiferne ble opplyst å ikke ha noen funksjon lenger, mens lovverket var utdatert og burde revideres i henhold til moderne prinsipper. Videre ville Halvorsen at det skulle nedsettes et utvalg for å undersøke alle sider av denne saken.

Skard berømmet svaret fra Halvorsen, og mente at omstreiferne burde få bred representasjon i et slikt utvalg. På den måten kunne være med på å diktere sin egen fremtid. Retten til å bevare sin egenart burde også prioriteres. Sigrid Utkilen (Høyre), Aslaug Fadum (Senterpartiet) og Kåre Kristiansen (Kristelig Folkeparti) utalte at det også burde være rom for private initiativ i Norge ved organisasjoner som misjonen.⁶⁴ Disse stortingsrepresentantene vektla også erfaringen og det gode arbeidet som Norsk Misjon blant Hjemløse hadde utført gjennom årene og viste til statistikk over bosettinger av omstreifere. Til forslaget om et offentlig utvalg sa disse representantene at en nøktern og saklig vurdering ville vise at misjonen fortsatt hadde en plass i statens sosiale arbeid. Sosialminister Tor Halvorsen avsluttet interpellasjonen med å understreke at det ville bli nedsatt et utvalg som skulle undersøke alle sider av saken og mulighetene for å endre det eksisterende lovverket.⁶⁵

Utvalget som sosialdepartementet opprettet 24. november 1976 (heretter kalt Solheim-utvalget) som følge av Torild Skard sin interpellasjon i 1975 presenterte sin undersøkelse

⁶⁴ St.forh. nr. 481, 1974-1975:3721-3724

⁶⁵ St.forh. nr. 481, 1974-1975:3729

gjennom NOU 1980: 42. Den hadde som formål å utrede hvordan regjeringen kunne bedre omstreifernes kår og lette deres integrering i samfunnet.⁶⁶ Utvalget ble ledet av byrettsdommer Ingrid E. Solheim og bestod ellers av assisterende sosialsjef i Kristiansand Finn Harry Mathiesen, underdirektør i Sosialdepartementet Unni Lund, sogneprest og tidligere generalsekretær i misjonen Olav Bjørnstad, politiinspektør i Justisdepartementet Jørgen L. Høidahl og sosialsjef i Oppegård Arvid Leira.⁶⁷ Utvalget forsøkte å skaffe representanter fra omstreifergruppen, men verken misjonen eller Bjørnstad var i stand til å finne representanter av omstreiferslekt som kunne være med i utvalget.

Utvalgets mandat omhandlet 4 punkter:⁶⁸ 1. Skaffe seg en generell oversikt og foreta en vurdering av omstreifernes situasjon i det norske samfunnet. 2. Vurdere om det er grunn til å opprettholde de eksisterende særbestemmelser i lovgivningen som gjelder omstreifere eller personer av omstreiferslekt. 3. Vurdere samarbeidsordningen som består mellom staten og Norsk Misjon blant Hjemløse. Avtaler, virksomheter og institusjoner som drives av misjonen, faller under dette punkt. 4. Vurdere eventuelle nye tiltak som kan bedre omstreifernes kår og lette deres integrering i samfunnet. Herunder hva som kan gjøres for å aktivisere det ordinære sosiale hjelpeapparatet i arbeidet for denne gruppen.

Det ble poengtert at mandatet arbeidet med omstreifere som omfattet det klientell misjonen arbeidet med, det som i dag regnes som romanifolket/tatere. Det ble understreket at personer av omstreiferslekt levde under svært forskjellige forhold, der noen klarte seg utmerket og var godt integrert i samfunnet, mens andre var omstreifere i ordets rette betydning.⁶⁹ Solheim-utvalget presiserte at med integrering av omstreiferne mente man minst mulig særomsorg, og oppheving av særbestemmelser i lovverket.⁷⁰

Innledningsvis tar rapporten for seg historien til både omstreiferne og misjonen i Norge. I tillegg blir omstreifernes situasjon i de nordiske landene undersøkt. Misjonens arbeid med bosetting og barnevernsarbeid, samt driften av de forskjellige institusjonene med hovedfokus på Svanviken ble evaluert.

⁶⁶ NOU 1980: 42

⁶⁷ NOU 1980: 42: 8

⁶⁸ NOU 1980: 42: 9

⁶⁹ NOU 1980: 42: 9

⁷⁰ NOU 1980: 42: 10

Utvalgets inntrykk var at taterne hadde flere problemer enn resten av befolkningen i forhold til økonomi, arbeid, bolig, helse og utdanning.⁷¹ Gruppen var også overrepresentert når det gjaldt kriminalitet og alkoholmisbruk. Det påpektes videre at dette var de samme problemene som andre vanskeligstilte mennesker i samfunnet slet med. Vanlige næringsveier ble fortalt å være omførselshandel. Selv om ikke hele familien reiste, var det ikke uvanlig at forsørger reiste i perioder. Språket ble til dels praktisert innad i gruppen og samhørigheten ble uttrykt gjennom felles historie, men også gjennom den diskrimineringen gruppen opplevde i samfunnet.

Solheim-utvalget mente det var mange positive tiltak ved Svanviken og de andre institusjonene til misjonen, men på et prinsipielt grunnlag kom de frem til at institusjonene ikke burde være forbeholdt omstreifere.⁷² Utvalget utelukket ikke at misjonens institusjoner kunne spillt en rolle innenfor helse og sosialtjenesten, men ikke som særinstitusjon. Bosettingsarbeidet ble vurdert slik at omstreifere burde behandles på lik linje med andre bostedsløse.⁷³

For at dette arbeidet ikke skulle ligge under en særomsorg, ble det foreslått å opprette et nytt statlig organ, slik at dette arbeidet til misjonen kunne avvikles. Relevant personale i misjonen kunne overføres til et slikt organ for å bruke den kompetansen som ansatte i misjonen hadde skaffet seg. Hvis ikke et slikt organ ble opprettet anbefaltes det at misjonen fortsatte arbeidet i 4-6 år fremover i tid. Hvis misjonen skulle fortsette bosettingsarbeidet ble det foreslått å opprette et utvalg som kunne styrke kontrollen over dette arbeidet. Utvalget uttrykket bekymring for at misjonens barnehjem var forbeholdt omstreifere.⁷⁴ Det ble foreslått at barnevernsnemnden skulle få det fulle ansvaret for dette arbeidet.⁷⁵ Funksjonen for misjonen i fremtiden burde være som et serviceorgan for omstreiferne, der misjonen kunne bidra med opparbeidet kunnskap og rådgivning.⁷⁶

Solheim-utvalget sine beslutninger var altså i stor grad å avvikle særomsorgen som misjonen stod for fordi den bidrog til å skille omstreiferne ut fra det vanlige samfunnet. Videre ble det foreslått en oppheving av de deler av lovverket som spesielt tok for seg

⁷¹ NOU 1980: 42:34

⁷² NOU 1980: 42:50-53

⁷³ NOU 1980: 42:64-66

⁷⁴ NOU 1980: 42:77

⁷⁵ NOU 1980: 42:71

⁷⁶ NOU 1980: 42:77

omstreifere.⁷⁷ I utvalgets avsluttende bemerkninger ble det reagert på misjonens fremstillinger av omstreiferne som utvalget mente understrekte gruppens egenart og problemer.⁷⁸ Denne understrekingen skal jeg vise mer av i neste kapitel. Etter Solheims-utvalgets innstilling ble misjonen avvirket i løpet av 1980-tallet.⁷⁹ Misjonens reaksjoner på Solheim-utvalget skal jeg komme tilbake til i neste kapitel.

Utover 1990-tallet ble overgrepene mot taterne og andre minoriteter synliggjort som følge av forskning.⁸⁰ Det ble et nytt fokus på integreringspolitikken, og retten til å beholde sin egen kultur ble vektlagt.⁸¹ Sammen med økt fokus fra media angående minoriteters rettigheter, dannet dette bakgrunnen for politiske vedtak for å bedre kårerne til tater og andre minoriteter i det norske samfunnet.

St.prp. nr. 80 (1997-1998) *Om samtykke til ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter* fastslår at taterne som gruppe oppfyller kravene til å bli anerkjent som nasjonal minoritet i Norge.⁸² Kriteriene for å oppnå denne statusen var at gruppen kunne vise til 100 års tilknytning til Norge og norsk statsborgerskap. Med ordet minoritet ble det også ment at minoriteter skulle være tallmessig underlegen majoritetsbefolkningen. Minoriteter skulle også kunne vise til særtrekk som skiller dem fra majoritetsbefolkningen, og en vilje til å bevare disse særtrekkene.

Rammekonvensjonen forplikter Norge til å hindre diskriminering av minoriteter og legge forholdene til rette slik at minoriteter kan bevare kultur, språk, religion og ytre seg fritt. Det er viktig å poengtere at hver enkelt person kan velge om han/hun ønsker å benytte seg av de rettigheter konvensjonen gir. Taterne som gruppe var delt i synet på om gruppen burde bli anerkjent som en nasjonal minoritet. TL mente at en status som nasjonal minoritet kunne oppleves som et stempel fra norske myndigheter, men som vi skal se i kapittel fem, endret TL sitt syn på rammekonvensjonen til det positive.⁸³

⁷⁷ NOU 1980: 42:88

⁷⁸ NOU 1980: 42:106

⁷⁹ Hvinden, i Hvinden (red) 2000: 12

⁸⁰ Brochmann, i Kjeldstadli (red) 2003: 380

⁸¹ Brochmann, i Kjeldstadli (red) 2003: 379

⁸² St.prp. nr. 80 (1997-1998) <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/stprp-nr-80-1997-98-.html?id=202013> (02.05.2010)

⁸³ St.prp. nr. 80 (1997-1998) <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/stprp-nr-80-1997-98-.html?id=202013> (02.05.2010)

St.mld. nr. 15 (2001-2002) *Nasjonale minoriteter i Noreg - Om statlig politikk overfor jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinner*, som blir vedtatt i Inst.s. nr. 145 (2000-2001) *Nasjonale minoriteter i Noreg - Om statlig politikk overfor jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinner* er en direkte oppfølging av ratifikasjonen av Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter. St.mld tar et oppgjør med tidligere politikk ovenfor taterne og kommer med en offisiell unnskyldning lydene: *Regjeringen tar sterk avstand fra de overgrepene som har blitt gjort mot romanifolket og ber om unnskyldning for den uretten som har skjedd. Noe lignende må aldri få skje igjen.*⁸⁴ Som kompensasjon ønsker regjeringen å etablere et dokumentasjons og formidlingssenter ved Glomdalsmuseet i Elverum.⁸⁵

St.mld. nr 44 (2003-2004) *Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningsskadelidende samer og kvener.*⁸⁶ Regjeringen ber, på bakgrunn av at taterne ikke anser Glomdalsmuseet som en fullgod kompensasjon, om at det opprettes et kulturfond på 75 millioner kroner, der avkastningen skal brukes til å bevare og fremme taternes kultur, språk og historie.⁸⁷ Kulturfondet blir godkjent i Innst. S. nr. 250 (2003-2004).⁸⁸ Jeg vil komme tilbake til interpellasjonen, Solheim-utvalget og de politiske vedtakene senere i oppgaven.

Kulturelle særtrekk

Med anerkjennelsen av taterne som en nasjonal minoritet, ble også deres rett til vern om egen kultur stadfestet. Det var en stor endring fra tidligere tids politikk.

De kulturelle særtrekkene ved taterne ble i Norge tidligere sett på som normbrytende av storsamfunnet. For å forstå hvorfor tiltak som særomsorg ble benyttet ovenfor denne gruppen, må taternes kultur belyses. Det er imidlertid viktig å presisere at taterne ikke er en homogen gruppe, og forskjellene innad gruppen er store. Jeg vil likevel gi en kort oversikt over hva som har kjennetegnet gruppen.

Taterne har tradisjonelt vært kjent for sin omreisende tilværelse i grupper. Ofte var det hele familier som reiste sammen. Fremkostmidler kunne være til fots eller hest og vogn.

⁸⁴ St.mld. nr. 15 (2001-2002): 14

⁸⁵ St.mld. nr. 15 (2001-2002): 55

⁸⁶ St.mld. nr. 44 (2003-2004)

⁸⁷ St.mld. nr. 44 (2003-2004): 45

⁸⁸ Innst. S.nr. 250 (2003-2004) <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2003-2004/inns-200304-250/7/8/#a1.1> (28.04.2010)

Langs kysten var det ikke uvanlig å reise med båt og i seinere tid med bil.⁸⁹ Gruppen hadde sitt eget språk kalt romani. Språket har en rekke låneord fra europeiske språk, men forskere tror språket har utgangspunkt i India.⁹⁰ Den reisende tilværelsen førte til at taterne overnattet på bondegårder.⁹¹ Fjellstuer, pensjonater og lignende var alternativer, og hvis dette ikke lot seg gjøre trakk de seg tilbake i et skogholt. Det var ikke uvanlig at taterne hadde et fast oppholdssted om vinteren og så brukte resten av året til å reise rundt. Samhold innad familien blir betegnet som uvanlig sterkt, ifølge Gotaas skyldes dette gruppens avhengighet av hverandre.⁹² Konfirmasjon og giftemål i kirken var ikke vanlig i tidlig tid. Det var denne omflakkende tilværelsen og fraværet av kristen oppdragelse som førte til at samfunnet ønsket en sterkere sosial kontroll over taterne.⁹³

Taternes erverv bestod i stor grad av salg av varer og tjenester som kunne utføres i kombinasjon av deres omreisende tilværelse. Produksjonsmidler måtte være enkle å frakte med seg og råmateriale lett tilgjengelig. Tidlige yrker kunne være hesteskjærere, der mennene kastrerte hester for bøndene.⁹⁴ Arbeid i tre og metall var vanlig.⁹⁵ Blikkenslageryrket blir nevnt som et vanlig yrke for taterne fra ca 1900 frem til i dag.⁹⁶ Redskapene som trengtes for å behandle blikkplatene var enkle. Blikkplatene ble ofte kjøpt inn om høsten og produsert til spann og lignende i vinterhalvåret, og solgt om våren. Taterne har vært kjent som dyktige knivmaker og urmakere.⁹⁷ Kniven (tjuro) var for taterne et statussymbol. I tillegg til å være et redskap og våpen, fungerte kniven som et tegn på status. En dyktig knivmaker hadde høy aktelse blant taterne. Reparasjoner og vedlikehold av kjeler var et annet kjent yrke. Produkter som var laget av kobber måtte fortinnes innvendig for å unngå forgiftning av maten.⁹⁸ Slikt arbeid passet bra med taternes omreisende tilværelse. Når kobber ble erstattet av rustfrie metaller forsvant et viktig yrke for taterne. Annet arbeid som krevde opphold på et sted ble også utført.⁹⁹ Det kunne være arbeid på gårder, i industri og anlegg. For mange førte dette til en bofast tilværelse.

⁸⁹ Schluter, 1993: 23

⁹⁰ Schluter, 1993: 53

⁹¹ Schluter, 1993: 26

⁹² Gotaas, 2007: 293

⁹³ Hvinden, I Hvinden (red), 2000: 14-15

⁹⁴ Schluter, 1993: 31

⁹⁵ Schluter, 1993: 35-37

⁹⁶ Gotaas, 2007: 147

⁹⁷ Schluter, 1993: 39

⁹⁸ Schluter, 1993: 41

⁹⁹ Schluter, 1993: 41

Kvinner bidrog i husholdet.¹⁰⁰ Kvinnens primær oppgave var å skaffe mat og husly. Det var også vanlig at de hadde kunnskap som hadde gått i arv fra generasjon til generasjon om urter og helbredende planter. Enkelte hevdet å kunne spå fremtiden ved å lese hender, kort eller kaffegrut. De produserte korger og tekstiler, og kvinner som reiste uten menn utførte også det som ble regnet som mannsarbeid. Den viktigste oppgaven for kvinner var salg av varer. Her ble barna tidlig trukket inn. Betaling kunne skje i form av penger, overnatting eller mat.

Karakteristisk for yrker som taterne utøvde var tilpasning og kontinuitet. Redskaper, materiale og produksjon ble tilpasset marked og livsform. Ifølge Gotaas drev taterne med mer enn 30 forskjellige håndverk og yrker.¹⁰¹ For bonden som hadde sin faste arbeidsplass kunne det likevel virke som omtaterne drev rundt uten mål og mening. Men taterne var anerkjent som dyktige håndverkere. Derfor ble yrkene tilpasset slik at arbeidet kunne utføres i ledige stunder.¹⁰² Økende industriproduksjon og infrastruktur i moderne tid har ført til at det ble mindre behov for taternes tjenester, men fortsatt finnes det tatere som delvis lever av salg langs landeveien.

Musikk var og er en viktig del av taterkulturen. I dag er musikken representert ved artister som Elias Akselsen og Lasse Johansen. Elias Akselsen fikk i 2008 støtte fra Romanifolkets/taternes kulturfond til prosjektet, *Redningsaksjon for tatermusikk*.¹⁰³ Artister som Henning Gustavsén, Laila Yrvum og Åge Aleksandersen er også eksponenter for taternes musikktradisjoner. Tatervisene ble ofte brukt for å uttrykke kjærlighet eller andre følelser som vemod og lengsel.¹⁰⁴ Det idealiserte bildet av taterlivet rundt bålet om kvelden var et vanlig tema, mens noen sanger uttrykte følelsene ovenfor storsamfunnet. Sang var for taterne en mulighet til å styrke samholdet innad.¹⁰⁵ Sangen foregikk ofte på romani, noe som var med på å styrke identitetsfølelsen.

Musikk var et av få områder taterne fikk innpass i det norske samfunnet. I tidlige tider kunne taterne spille opp til fest når de kom til en bygd, og for mange tatere i nyere tid har musikken vært en vei til anerkjennelse og aksept i samfunnet. Men som vi skal se i neste kapittel så mente misjonen at taterne var et uønsket element i det norske samfunnet.

¹⁰⁰ Schluter, 1993: 43-45

¹⁰¹ Gotaas, 2007: 145

¹⁰² Gotaas, 2007: 146

¹⁰³ <http://www.rtfondet.no/> (16.05.2010)

¹⁰⁴ Schluteer, 1993: 60

¹⁰⁵ Gotaas, 2007: 283

3. På hjemveien

I dette kapittelet skal jeg undersøke *På hjemveien* sine fremstillinger av taterne i perioden fra 1975 til 1987. Medlemsbladet *På hjemveien* representerte synet til Norsk Misjon blant Hjemløse som ble gitt ansvaret for taterne av den norske stat. Selv om *På hjemveien* ikke hadde et veldig stort antall lesere, er deres representasjoner viktig fordi misjonen var en organisasjon som stod for det som kalles særomsorgen. Helt frem til misjonen mistet bevilgningene og ansvaret for taterne i 1986, var de kontaktpersoner for det offentlig og medier i saker som involverte taterne. Jeg vil derfor undersøke det bildet *På hjemveien* tegner av taterne, og det er interessant i henhold til denne oppgavens problemstilling, å se om, og i så fall disse fremstillingene endrer seg som følge av at særomsorgen kommer på den politiske dagsordenen. Det er dette kapitlet jeg vil bruke mest plass på siden kildeomfanget er størst, og misjonens hovedoppgave var å arbeide med taterne.

Det er tre temaer jeg vil ta for meg i *På hjemveien*. Først vil jeg forklare litt om de samfunnsmessige sidene for denne perioden. Deretter vil jeg undersøke hvordan misjonen fremstiller taterne/omstreiferne. Neste punkt vil handle om hvordan misjonen møter kritikken. Til slutt vil jeg se på den begynnende pluralismen som også får innpass i *På hjemveien*.

23. April 1975 fremmet som nevnt Torild Skard (Sosialistisk Venstreparti) en interpellasjon til sosialministeren (Tor Halvorsen, Arbeiderpartiet) der hun spurte: *Hva vil regjeringen gjøre for å bedre omstreifernes sosiale kår og lette deres integrering samfunnet?*¹⁰⁶ Skard hadde blant annet lest et intervju med Kristin Johansen som fortalte om vanskelighetene og stigmatiseringen det medfører å være omstreifer, samt sett filmen *Tater* (Vindu mot vår tid) som ble laget av Vibeke Løkkeberg og tok opp forholdene ved Svanviken arbeidsleir.¹⁰⁷ Interpellasjonen førte til en debatt om den private omsorgen som misjonen stod for, vilkårene til omstreiferen i samfunnet og lovverket som omhandlet omstreiferne.¹⁰⁸ Resultatet av interpellasjonen var at sosialministeren nedsatte et utvalg som blir referert til som Solheim-utvalget. Dette utvalget ble som vist tidligere i oppgaven ledet av byrettsdommer Ingrid E. Solheim og hadde medlemmer fra sosial og politivesenet.¹⁰⁹ Sogneprest Olav Bjørnstad (tidligere generalsekretær i misjonen) var med, men ingen

¹⁰⁶ St.forh.nr. 481, 1974-1975:3715

¹⁰⁷ St.forh.nr. 481, 1974-1975:3716

¹⁰⁸ NOU 1980: 42

¹⁰⁹ NOU 1980: 42: 8

representanter for omstreiferne, grunnet vanskeligheter med å finne en slik representant.¹¹⁰ Utvalgets forslag ble fremlagt 30. april 1980 og tok i stor grad til orde for en avvikling av særomsorgen.¹¹¹ Barnevernstiltak og Svanviken burde overføres til det offentlige, mens bosettingen burde overføres til et framtidig nytt statlig bosettingsorgan.¹¹² Misjonen ble foreslått å opprettholde denne delen hvis et slikt organ ikke kom i stand, men ikke lenger enn 4-6 år.

Som følge av rapporten ble særomsorgen avviklet i 1986. Misjonen arbeidet videre i tre år til før organisasjonen skiftet navn til Kirkens Sosialtjeneste.

Denne saken kom, som vi skal se, til å sette et tydelig preg på innholdet i *På hjemveien* og hvordan taterne ble framstilt i de årene jeg undersøker.

Det er imidlertid også viktig å presisere at den offentlige utviklingen i denne perioden endrer seg raskt. Som følge av nye oljeinntekter ble den offentlige sektoren, også innen helse og sosialvesenet, utvidet fra midten av 1970-tallet.¹¹³ Innenfor minoritetspolitikk kom samene til å gå foran for å kreve rettigheter.¹¹⁴ I 1979 vedtok stortinget å bygge ut Alta-vassdraget, noe som førte til store protester fra blant annet samene. Samene tapte striden om vassdraget, men konflikten førte til at norsk minoritetspolitikk fikk søkelys på seg. Dette medførte at partiene i Norge måtte utarbeide en egen politikk ovenfor minoriteter i Norge. St.prp. nr. 80 (1997-1998), må ses i lys av disse hendelsene, og også dette omslaget var viktig. Det vitnet nettopp om at et nytt syn på minoriteter var i ferd med å forme seg.

Misjonens fremstillinger av omstreifere

I årsberetningen fra 1975 hevder misjonen at deres hovedoppgave er *å løse det gamle omstreiferproblemet*, og at arbeidet går fremover og en løsning kan ses i fremtiden.¹¹⁵

Bakgrunnen for denne påstanden er at store grupper av omstreiferne er ledet inn et fastboende, og etter misjonens syn, et riktig samfunnsliv. Taternes omreisende livsstil blir av misjonen oppfattet som normbrytende og samfunnsmessig skadelig, og det er i denne konteksten misjonens arbeid blir framstilt som emansipatorisk i den grad at omstreifernes skal hjelpes

¹¹⁰ NOU 1980: 42: 8

¹¹¹ NOU 1980: 42:105

¹¹² NOU 1980: 42:

¹¹³ Furre, 2000: 229

¹¹⁴ Furre, 2000: 249-252

¹¹⁵ På hjemveien, nr 6 1976: 2

vekk fra sin egen skjebne. I lys av denne tanken om å hjelpe omstreiferne definerer misjonen og *På hjemveien* omstreiferne som klienter.¹¹⁶

I første eksemplar av *På hjemveien* fra 1975 er det en artikkel som heter *Tjenesten går videre*.¹¹⁷ Ifølge artikkelen er misjonens arbeid, i tett samarbeid med offentlige sosiale myndigheter, for å løse det som betegnes som det gamle ”omstreiferproblemet”. Videre hevder *På hjemveien* at organisasjonen kan ses på som et skoleeksempel på hvordan offentlige og frivillige organisasjoner kan løse betydelige samfunnsproblemer sammen.¹¹⁸ Slik skaffer misjonen skaffer seg legitimitet ved at den støtter seg på et samarbeid med det offentlige, samtidig som den identifiserer et problem som den prøver å løse. Problemet som blir identifisert er omstreiferproblemet, gruppen som helhet blir betraktet som samfunnsproblem. Bare navnet omstreifer forklarer at problemet bunner i en kultur som er omflakkende. Det gamle idealet i det norske samfunnet er bonden som dyrker jorden sin,¹¹⁹ mens det her er tale om en gruppe som er reisende uten fast arbeid. Omstreiferne blir altså fremstilt som en kontrast til det norske samfunnet. Senere i oppgaven vil jeg ta for meg fremstillingen av taternes levemåte, men her kan vi se at det er gruppen med omstreifere som omtales som problemet. De lever på siden av det norske samfunnet, det hevdes at de er utestengt, uglesett og diskriminert og trenger den hjelp misjonen kan gi.

Fremstillingene gir preg av at misjonen her innehar to funksjoner ved at den både hjelper samfunnet og omstreiferne. I artikkelen er det og et bilde som viser en samling med barn ved et bord ved Eilert Sundts barnehjem, underteksten til bildet lyder ”*Vi vil gjerne gi en god og lys barndom, legge et grunnlag for en rett og positiv personlighetsutvikling*”.¹²⁰ Omstreiferne fremstilles som et problem og derved kan et bilde av omstreiferbarn ved et barnehjem og nevnte undertekst ses på som en løsning der barna faktisk får en skikkelig oppdragelse, slik at de kan bli ordentlige samfunnsmennesker. Det er faktisk kristne menneskers plikt å hjelpe dem som *På hjemveien* betegner som ”*våre brødre*”.

Misjonens oppgave understøttes av det kristne budskap. I samme artikkel er det lagt ved et dikt:

¹¹⁶ *På hjemveien*, nr 1 1975: 3

¹¹⁷ *På hjemveien*, nr 1 1975: 3

¹¹⁸ *På hjemveien*, nr 1 1975: 3

¹¹⁹ Gotaas; 2007: 230

¹²⁰ *På hjemveien*, nr 1 1975: 3

Guds munn me skulle vera,

Hans hand og hjetelag.

Og Herrens gjerning gjera,

Så lenge det er dag.¹²¹

I et dobbeltnummer av *På hjemveien* beskriver misjonens generalsekretær Olav Bjørnstad arbeidet for omstreiferne i Norge.¹²² Historien med arbeidet blir lagt frem, taterne beskrives som en folkegruppe som har reist fra bygd til bygd og utnyttet usikkerheten blant fastboende og overlevd med småhandel, bytting og betling. Ifølge generalsekretæren passer denne livsformen dårlig inn i et velferdssamfunn. Overskriften på artikkelen: ”arbeidet *for* omstreiferne i Norge”, gir et inntrykk at misjonen er til for å hjelpe omstreiferne. Misjonens uttalte arbeid er å løse omstreiferproblemet ved at det slutter å eksistere, så man kan stille seg spørsmålet om ikke overskriften skulle vært ”mot omstreiferne”. Men en slik fremstilling ville ikke vært i takt med hvordan kirkelig sosialt arbeid fremstilles og ville virket lite barmhjertig. Samtidig vil ordet *for* gi en betydning av at man yter hjelp og det er slik misjonen ser på arbeidet som blir utført. De hjelper til med bosetning og fornorskning for samfunnet og omstreifernes beste slik at samfunnet får gode borgere som ikke betler og tigger, samtidig som omstreiferne slipper nøden langs landeveiene. Fremstillingen tegner altså et bilde av misjonen som hjelper en belastet gruppe til riktig liv samtidig som samfunnet blir kvitt et problem.

Bjørnstad adresserer i en artikkel det han kaller en *romantisering av landeveislivet*, vandringslysten og motsetningene mellom fastboende og reisende.¹²³ Bjørnstad hevder videre at denne fremstillingen ikke har hjulpet på det gamle samfunnsproblemet vi her står ovenfor, til det er argumentene for ”overfladisk og lettkjøpt”. Gabriel Scotts skjønnlitterære bøker *Fant* og *Josefa* blir nevnt som eksempel på denne argumentasjonen.¹²⁴ Scott sin tro på det gode og verdifulle i livet, som endog finnes under de usleste forhold er ifølge Bjørnstad ikke i henhold til virkeligheten. På slutten av artikkelen kommer følgende utsagn: ” *Vår institusjon har aldri sett noen oppgave i å bevare det gamle omstreiferlivet med alt som har fulgt med dette. Vi har villet være et tilbud til farende folk om å bli fastboende – samfunnsmennesker*”.¹²⁵

¹²¹ På hjemveien, nr 1 1975:4

¹²² På hjemveien, nr 4-5 1976: 1-2

¹²³ På hjemveien, nr 2 1975: 3

¹²⁴ Gabriel Scott (1874-1958) var en norsk forfatter. Verkene *Fant* og *Josefa* tok for seg omstreifernes frie liv. Se http://www.snl.no/nbl_biografi/Gabriel_Scott/utdypning (02.04.2010)

¹²⁵ På hjemveien, nr 2 1975: 4

Uttalelsene til Bjørnstad kan vanskelig forstås på noe annen måte enn at omstreiferlivet ikke er noe romantisk, men tilbyr menneskene usle forhold og absolutt ikke noen god måte å leve på. Vi kan av disse uttalelsene også lese hva som er omstreiferproblemet. Valget står mellom usle forhold på landeveien eller bofasthet, noe som vil skape gode samfunnsmennesker, som generalsekretæren i misjonen kaller det. Her kan vi se assimileringspolitikken som har vært sentral i Norge med hensyn til ikke etniske-nordmenn i samfunnet.¹²⁶ Det å være bofast blir sett på som en forutsetning for å være lønnsom i samfunnet, med andre ord er omstreiferne en belastning i det norske samfunnet som trenger hjelp. De religiøse innslagene i påfølgende blad er og en påminnelse om den kristne plikt til å hjelpe mennesker i nød.¹²⁷

I en gjenopptrykt artikkel fra *På hjemveien* fra 1938 kommer det frem en elendighetsfortelling om det som er omstreiferproblemet.¹²⁸ Sogneprest Einar Grimm forteller om sitt møte med et ungt par som vil døpe sitt nyfødte barn. Omstreiferne bærer fillete klær, de er utmagret og det presenteres som en overraskelse at en av personene er døpt. Båten som var hjemmet ser ut som fantebåter flest, om mulig enda litt mer skrøpelig. Det stilles spørsmål om hvordan barna kan vaskes og stelles. En person er 31 år og allerede bestefar. Fremstillingen av omstreiferne bærer preg av et liv i elendige kår, lav seksualmoral og dårlig barnepass, og står dermed i kontrast til majoritetens normsett. Artikkelen tjener som en fremstilling om hvor fælt omstreiferne egentlig har det og begrunner hvorfor tiltak må til. Bildet som sitter igjen av omstreiferne er at de må hjelpes fra sin egen skjebne, for de klarer ikke å ta vare på seg selv. Også barnestellet betegnes som slett, i likhet med tidligere artikler som er undersøkt. Denne type fremstillinger er med på å legitimere særomsorgen som nødvendig ovenfor denne gruppen som ikke kan ta vare på seg selv, samtidig som misjonen løser et samfunnsproblem. Siden dette er en artikkel fra 1938, er kanskje en viktig hensikt med å trykke den på ny, å vise at misjonens arbeid bærer frukter.

I en hilsen fra Svanviken understrekes det at det er i barnesinnene de store mulighetene ligger.¹²⁹ Her er det snakk om mulighetene til å forandre mennesket fra omstreifer til samfunnsmennesket som idealiseres. Ved at det er store muligheter med barn er det desto mindre muligheter med voksne omstreifere. Hilsen blir avsluttet med ”*La oss gjøre*

¹²⁶ Brochmann, i Kjeldstadli (red) 2003:175

¹²⁷ På hjemveien, nr 4 1975: 4

¹²⁸ På hjemveien, nr 4 1978: 5

¹²⁹ På hjemveien, nr 2 1979: 4

det rette og ikke bli trette”.¹³⁰ Det rette er å lede disse menneskene vekk fra omstreifekulturen som er belastende og barna har de største mulighetene for å klare denne utfordringen.

Misjonen tar på seg en rolle som moralske entreprenører i det norske samfunn og skal rettlede omstreiferne ved å lære dem verdiene av hardt arbeid og kristen moral. En av løsningene som presenteres her er at barna, som er under omsorg på barnehjemmene skal få en sunn personlighetsutvikling. Andre vil nok se på dette som avkulturerisering, eller assimilering av barna slik at de blir mer norske enn omstreifere og dermed hindrer en videre vekst av denne tilværelsen. Assimilering av taterne ved at de skulle være bofaste og i arbeid og på den måten slutte å være omstreifere blir presentert som en løsning.¹³¹

I en artikkel om barnehjemsarbeidet blir et sitat av misjonens stifter Jakob Walnum nevnt, *Berger du barnet, berger du slekten*.¹³² Utsagnet beskrives som et grunnmotto for Norsk Misjon blant Hjemløse. ”Berger” blir her brukt i betydningen av å berge barnet før omstreiferkulturen får feste, på denne måten kan og resten av slekten berges ved riktig opplæring som gruppen selv ikke klarer. Denne tilnærmingen umyndiggjør taterne i den grad at de ikke klarer å oppdra sine egne barn riktig. Ved å redde barna vil de neste generasjonene ikke vokse opp som et omstreiferproblem, men vil bli fornorsket og fastboende og på den måte bli det som misjonen regner som gode samfunnsmennesker, det motsatte av hva en omstreifer blir oppfattet å være.

Jostein Vist fortsetter i første nummer i 1983 med å fortelle at misjonen i samarbeid med barnevernsnemnder har søkt å berge barna.¹³³ Dette har medført en del oppslag i media som misjonen ikke har satt pris på. Men samtidig kan det fortelles at mange barn av omstreiferslekt har fått en ny start på livet og derfor i dag lever et harmonisk liv. Det er den nye starten på livet som blir gitt som grunn for det harmoniske livet, dermed antyder Vist at barna ikke ville fått et slikt liv med en oppvekst i omstreiferfamilien. Ved denne fremstillingen legitimeres bortsettingen av barnet fra familien samtidig som det presenteres som om barnet blir reddet. Barnevernsinspektør Karen Sofie Lund ved misjonen understreker gleden ved å se alle barna som vokser opp uten problemene som var grunnen til at de ble tatt vekk fra sine foreldre. Hun forteller at omstreiferforeldre ofte ønsker kontakt med barna når de når 10-12 års alder. Hun ser ikke bort i fra at dette skyldes et ønske om å holde oppe

¹³⁰ På hjemveien, nr 2 1979: 4

¹³¹ Brochmann, i Kjeldstadli (red) 2003:175

¹³² På hjemveien, nr 4-5 1976: 3

¹³³ På hjemveien, nr 1 1983:6

rekrutteringen til gruppen. Hun sier ingenting om at omstreiferne kanskje ønsker kontakt med sine egne barn av kjærlighet, men gjør forhold mellom barn og foreldre til et ønske om gruppens eksistens som det overordnede mål. På spørsmål om omsorgen bør overlates til det offentlige svarer Lund:

”Jeg er alvorlig bekymret for at en slik overgang skal skje for raskt. Vi har jo som målsetning at omstreiferne skal integreres, men etter min mening er det langt frem før familier av omstreiferslekt er kommet så langt at dette kan realiseres. I forhold til en så ustabil gruppe som omstreifergruppen, vil omsorgen for barna lett trenge til side. Vi opplever jevnlig hvordan ansvaret pulveriseres, og uten oppfølging er det vanskelig å få grepet fatt i saken”.¹³⁴

Vi ser en bekymring for overtagelse av omsorgen til det offentlige, samtidig dannes det et bilde av at omstreifergruppen er ustabil og ikke stand til å sette barnas beste foran gruppen. Representasjonene sier at omstreiferne ikke kan ta vare på sine egne barn. Det uttalte mål om en full integrering av gruppen bærer preg av at den omreisende tilværelsen skal avskaffes. I en notis sier Jostein Vist at tvang kan være det eneste middel som gir frihet.¹³⁵ Bakgrunnen er å forklare at tvang av og til er nødvendig og på den måten forsvare enkelte oppslag i media og forklare hvorfor vergerådstiltak kan være veien for å hjelpe. Dette må ses i sammenheng med misjonens arbeid med omstreiferne.

Kurator Åse Rognlien slutter i misjonen og i avskjedsbrevet skriver hun om sine erfaringer fra arbeidet med omstreiferne og om vanskelighetene som må møtes¹³⁶. Hun sier at klientellet ofte møter diskriminering som følge av den særegne kulturen som er vanskelig å akseptere i vårt etablerte samfunn. Mange unge omstreifere blir skadet i oppveksten som følge av mangel på tilhørighet, nærhet og kjærlighet, dette skyldes den omflakkende tilværelsen. Kurator Rognlien forklarer kulturen som særegen og vanskelig å akseptere, hun nevner ikke noe om hvordan dette kan håndteres eller løses. Men hun bruker dette som en forklaring på hvorfor det ofte er vanskelig å bosette klientene selv om de ønsker det hun kaller et stabilt liv. Det andre poenget hennes er manglende omsorg for barna blant omstreiferne. Fremstillingene er at barna ikke får den omsorgen som trengs for at de skal få et harmonisk liv. Ved å indikere at barna ikke får den kjærligheten som trengs for en god oppvekst bryter omstreiferne med samfunnsnormen. Dette er med på å stille taterne på siden av det norske samfunn og

¹³⁴ På hjemveien, nr 1 1983:7

¹³⁵ På hjemveien, nr 2 1983:3

¹³⁶ På hjemveien, nr 4 1978: 3

fremstiller dem som dårlige foreldre. En slik retorikk er med på å forsvare at barna til omstreiferne blir anbrakt i barnehjem.

I siste eksemplar av *På hjemveien* i 1978 kommer det en moralsk historie om den ”gode omstreiferpiken”.¹³⁷ Denne omstreiferpiken og hennes mor fremstilles med egenskaper som er verdsatt i majoritetssamfunnet. (Se pdf neste side)

¹³⁷ På hjemveien, nr10 1978: 9-10

OMSTREIFERPIKEN

«Hva heter du?» spurte fru Lampe, idet hun mønstret den unge pike-skikkelsen som sto foran henne.

Vakker – tenkte hun – riktig vakker, men det er et tekkelig ansikt. Hun ser ikke herjet ut, «Laura Fredriksen».

«Hvor gammel er du? Har du vært ute og tjent før?»

«Jeg er 16 1/2. Nei, jeg har ikke vært ute hos andre, jeg har hjulpet mor hjemme med barna».

«Det passer jo godt at du er vant med barn. Har du noen attester å vise frem?»

«Ja, jeg har med et papir fra presten».

Fruens øyne gled hurtig nedover dokumentet.

«En av mine beste konfirmanter = gode anlegg – et fromt gemytt – tør trygt anbefale henne».

«Ja, så tenker jeg vi blir enige».

Fru Lampe dro et lettelsens sukk. Det var så vanskelig å få pike nå. «Du kan komme igjen i morgen».

«Jeg har nemlig lyst til å forhøre meg litt om hennes familie», forklarte fru Lampe ved middagsbordet. «Det er symøte i prestegården idag, så jeg treffer endel jeg kan spørre».

Det var riktig mange damer møtt fram i prestegården i ettermiddag. Så snart kaffepausen var kommet, grep fru Lampe anledningen og fortalte om den nye piken hun hadde tenkt å ansette.

«Kjenner dere en familie som heter Fredriksen, og som bor i Lien?»

«Ja,» unge fru Magelsen ble så ivrig at hun nær hadde mistet koppen. «Det er vel ikke de omstreifer-folkene vel! De har en voksen datter som heter Laura – en vakker pike med et riktig sigøysteransikt».

«Omstreifere! Hva sier De, fru Magelsen! Det var bra jeg ikke an-

satte henne med en gang. En kan aldri være forsiktig nok. Tenk, hun stod der så troskyldig og sa ikke noe om at hun hørte til omstreiferne».

«Det synes jeg ikke er så rart», sa prestefruen, «for jeg skal si Dem fru Lampe – Lauras mor – Otilie Fredriksen – har vært bosatt her i 8 år nå. Flere av barna hennes har ikke vært på landeveien engang. Mannen og hun slo seg ned her nettopp for å ta barna bort fra landeveien. Han døde for noen år siden, og Otilie har som enke strøvet tappert for seg og sine. Hun er en bra kone, og vil helst ikke bli regnet med blant omstreiferne mer».

«Ja, det kan De fortelle meg! Men neimen om jeg tar en omstreifer-pike i huset, jeg kunne aldri stole på en slik en».

«Men hvordan skal det gå om ikke bra folk vil ha noe med slike å gjøre,» spurte prestefruen alvorlig. «Er ikke det å være litt hard, synes De, at når et menneske gjerne vil holde seg til det som er rett – for det vil Laura – å prøve å bli som andre bra folk, og så skal ingen bra folk ville ha noe med dem å gjøre. Kunne De ike i det minste prøve Laura, fru Lampe?»

«Nei, det kan jeg virkelig ikke innlate meg på! Jeg kunne få ubehageligheter av det!»

«Men De er jo så interessert i omstreifere, fru Lampe,» fallt frk. Holm inn med en litt skarp stemme. Var det ikke De som var med og stiftet den foreningen – der hvor dere syr klær til omstreiferbarna?»

Fru Lampe svarte henne ikke. Hun vendte seg om mot en annen dame og begynte å snakke om noe annet –

Det var utpå ettermiddagen dagen etter. Otilie Fredriksen satt i sin lille stue og lappet klær. Av og til sukket hun. Barna slet så, og hun

hadde ikke lapper nok engang. Men så godt at Laura nå fikk seg arbeide. Så ble det en mindre, og Laura ville nok hjelpe dem med lønnen sin.

«Mor, mor!» Døren ble revet opp, og Laura kom styrtende inn. Hun var ganske rød i ansiktet og så helt forstyrret ut.

«Jeg fikk ikke plassen! Hun ville ikke ha meg, fordi jeg var av omstreiferfolk, sa hun, og hun var sint fordi jeg ikke hadde sagt det. Hun var så slem – og barna stod bare og lo!» Den unge piken kastet seg ned i en stol og gråt.

«Det kan være det samme. Jeg vil ikke prøve mer. Du sier at folk er snille og vil hjelpe oss, mor, men det er ikke sant. Jeg vil reise med han Ludvig».

«Hva sier du barnet mitt? Har Ludvig vært her igjen?»

«Han var her forleden dag. Ludvig er snill, han. Han liker meg og synes jeg er pen og flink. Hvis jeg vil reise med ham skal jeg få det så morsomt. Alle omstreiferne vil være snille mot meg, sier han, og ingen vil snakke vondt om meg blant dem. Der er jeg god nok – mens her er de slemme mot meg, hvordan jeg enn steller meg». De mørke øynene lynte mot moren.

«Laura, Laura». Moren rakte forferdet hendene mot henne. «Du vet ikke hva du snakker om – nei, det vet du ikke. Men det gjør jeg. Jeg kjenner omstreiferlivet, og det er nok ikke bare moro du. Kanskje Ludvig vil være snill mot deg en stund – så lenge du er ung og vakker – og når han ikke er full, for da slår han deg. Selv de snilleste av dem slår oss når de er fulle. Nei, du vet ikke hva det er. Banning og slagsmål og fyll – og ikke et Guds-ord å høre noen gang. Be Gud bevare deg for det livet, barnet mitt!»

«Ja, men jeg fikk det ikke verre enn dem andre, og jeg var like så god som de. Jeg vil være som de jeg er sammen med!»

Det banket på døren. Laura strøk seg med hånden over de forgratte øynene, men så lystet det opp i henne da hun så hvem som kom. Presten, hennes gode venn!

Hennes mor gjorde seg et ærend ut i kjøkkenet. Best de fikk være alene, tenkte hun.

Da han var gått var Laura mere rolig. Hun skulle prøve å gjøre som presten hadde sagt – være talmødig og vente.

Det var 4 år etter. Igjen var det symote i prestegarden. Mange av medlemmene var de samme som for 4 år siden. Der satt både fru Lampe, fru Magelsen og frk. Holm. Prestefruen kom akkurat inn med bossen, da hun hørte sin mann si:

«Jeg har vært ved et vemodig dødsleie idag. Husker noen av dere en ung pike som het Laura Fredriksen, datter til Otilie oppe i Lien?»

«Ja da». Frk. Holm så uvilkarlig bort på fru Lampe. «Det var henne som reiste av sted med den omstreiferen for et par år siden».

«Ja, det var en sorgelig historie. Jeg hadde så godt håp når det gjaldt Laura. Det var karakter i det barnet, og hun var meget påvirket i kon-

firmanjonstiden. Jeg tenkte rent det skulle kunne sees på henne at det kunne bli folk av dem som var av omstreiferslekt, også».

«Det håp gikk ikke i oppfyllelse». Fru Lampe hadde røde flammer i kinnene. «Det ligger i blodet, ser De. Lysten til å flakke om, mener jeg».

«Det er mulig De har rett, men jeg tror det ikke i dette tilfelle. Det er min tro at hadde Laura funnet litt velvilje, da hun trengte den – hadde noen åpnet et godt hjem for henne her i byen da hun søkte tjeneste her, så hadde vi hatt henne frisk og glad iblant oss nå».

Fru Lampe beveget seg nervøst på stolen. Bossen kom akkurat til henne, og hun la 1 krone i den. Ellers pleide hun å gi 25 øre.

«Hun fikk tæring, var det ikke så?» spurte en av damene.

«Jo, og hun talte ikke alt det hun var utsatt for. Gudsjelov at hun klarte å komme hjem til sin mor og fikk do der. Et lite barn hadde hun med seg. Det skal være hos moren. «Lov meg at du aldri vil slippe henne ut på landeveien, mor», sa hun. «Fortell henne om meg – si at hun må heller prøve å tale alt enn å gjøre det jeg gjorde. – Si henne at jeg hadde ikke fred en dag – ikke en dag!» Der var en del bevegelse blant damene.

«Hvordan døde hun?» spurte frk. Holm sakte.

«Hun døde med Jesu navn på sine lepper», sa presten. Han hadde reist seg og gikk frem og tilbake i værelset. «Hun fant tilbake til slutt – til Den gode hyrde. Han gir nok den stakkars omstreiferpiken en plass i sitt rike. I hans rike hernede var det liten plass for henne», tilføyde han vemodig. «Men Gud vil nok åpne øynene våre mere og mere også i den retning, at vi åpner våre hjerter og hjem også for omstreiferfolket. «Hva I har gjort for disse mine minste brødre, det har I gjort mot meg», sier Jesus.

Til leserne

Denne fortellingen er skrevet for 70–80 år siden, og selve fortellingsmåten bærer preg av det. Det interessante og betenkelige er likevel at innholdet kunne vært hentet ut av dagens situasjon. Vi har lyst til å henstille til de grupper eller foreninger som leser dette, at de tar opp til diskusjon de holdninger som kommer fram hos de forskjellige personer, og prøver dette på den aktuelle situasjon i dagens Norge. Fest ikke oppmerksomheten bare på fru Lampe.

A. A.

Historien forteller om omstreiferpiken Laura og hennes mor, som er bofaste, kristne og gode samfunnsmennesker. Moren, som ønsker det beste for sin datter, advarer sterkt mot omstreiferlivet. Moralen i historien går ut på å hjelpe dem som er dårligere stilt og ikke diskriminere, men samtidig blir omstreiferne og deres leveste beskrevet. Livet på landeveien blir beskrevet som hardt, fyll og slagsmål er vanlig. Kvinnene blir slått når mennene drikker, og det er fravær av Guds ord. Historien blir dramatisk da Laura akkurat rekker å komme hjem fra fantestien før hun dør. Hennes siste ønske er et liv for datteren som bofast. Artikkelen er ifølge Austvik skrevet på begynnelsen av 1900-tallet, men blir hevdet å være like aktuell og kunne vært hentet ut av datidens samfunn. Ved å fremstille den gode omstreiferpiken kan vi se bildene av hvordan det er å leve omstreiferlivet, samtidig som ønsket om å hjelpe disse ulykkelige menneskene kan oppnås.

Generalsekretær Olav Bjørnstad tar på seg rollen som omstreifernes talsmann etter et tv-program og flere oppslag i pressen som omhandler sigøynere.¹³⁸ Det som er problemet for ham er at sigøynere ved enkelte tilfeller blir tatt for å være omstreifere og det er dette Bjørnstad ønsker å klargjøre. For omstreiferne er allerede en så belastet gruppe at de burde spares for å knyttes til sigøynernes ugjerninger.¹³⁹ Tidligere i artikkelen forteller Bjørnstad om et møte med en omstreiferfamilie som blir redd når de tror han er lensmann, noe han kan avkrefte og fortelle at han er venn av omstreiferne. Generalsekretæren fremstiller omstreiferne som en belastet gruppe. Frykten for lensmannen gir klare konnotasjoner til kriminalitet. Samtidig bidrar fremstillingen av dem som en egen gruppe til å forklare dem som ”de andre” i samfunnet. Dette bildet blir understreket ved omstreiferfamiliens frykt for lensmannen. Noe som også viser forskjeller i maktforholdet er at Bjørnstad også tar på seg rollen som talsmann for omstreiferne når han må klargjøre at omstreiferne ikke er samme gruppe som sigøynere, samtidig som han fremstiller seg som en venn av omstreiferne. Misjonens oppgave er jo å frigjøre og hjelpe dem fra sin egen skjebne.

Sigrid Løken (reiseseekretær i misjonen) kommer med noen tanker om hvorfor noen ønsker en omstreifertilværelse.¹⁴⁰ Sult, kulde og avvisning fra resten av befolkningen, kan det skyldes ønske om å slippe plikter og ansvar? Detter er jo noen enhver tenker, men så mener hun at en blir stoppet av oppdragelsen som har lært en å ta ansvar. Det Løken her sier er at omstreiferne ikke har fått oppdragelse som gjør at de skal ta del i det norske samfunn og dermed bidra på en positiv måte fremfor å reke rundt og være en byrde eller et problem. Fremstillingen bærer preg av en nedvurdering av taternes levesett samtidig som de påståtte normative forskjellene om manglende arbeidsmoral og deltagelse i samfunnet vises.

I siste eksemplar av *På hjemveien* fra 1979 kommer generalsekretær Jostein Vist med en oppsummering av positive og negative ting ved året.¹⁴¹ Misjonens arbeid var fordelt på omstreiferne, alkoholskadde og mistilpasset ungdom. Disse gruppene blir av Vist omtalt som funksjonshemmede. Tidligere artikler har ofte beskrevet omstreiferne som vanskeligstilte, men det er første gang de blir betegnet som funksjonshemmet. Her er det viktig å presisere at samfunnet hadde en annen oppfatning av funksjonshemming enn det som eksisterer i dag. Stortingsmelding nr. 23:1977-78 om Funksjonshemmede i samfunnet, ga følgende definisjon:

¹³⁸ På hjemveien, nr 2 1975: 3

¹³⁹ Begrepet sigøyrer blir av mange sett på som et odiøst begrep, men brukes siden det er brukt slik i denne og andre artikler.

¹⁴⁰ På hjemveien, nr 9 1975: 8

¹⁴¹ På hjemveien, nr 10 1979:2-3

”Funksjonshemmet er den som på grunn av varig sykdom, skade eller lyte eller på grunn av avvik av sosial art er vesentlig hemmet i sin praktiske livsførsel i forhold til det samfunn som omgir ham. Dette kan bl.a. gjelde utdanning og yrke, fysisk eller kulturell aktivitet”.¹⁴²

Det er ut fra denne definisjonen misjonen baserer sine utsagn, og med tanke på hvordan de har fremstilt taterne og deres kultur som upassende i storsamfunnet ser vi hvorfor de fremstiller omstreiferne som funksjonshemmet.

Generalsekretær Olav Bjørnstad henviser til historien for å vise nødvendigheten av misjonen sitt arbeid. Gjennom en opprømsing av hvordan det hele begynte forsøker han å forklare at det var manglende omsorg fra myndighetens side som gjorde at misjonen måtte trå til.¹⁴³ Uten dette arbeidet ville omstreiferproblemet vært langt større. Bjørnstad ser seg enig med Skard på et punkt i forhold til særomsorgen: Det ideelle hadde vært en offentlig omsorg, men når dette ikke eksisterte kan misjonen takkes for at omstreiferproblemet altså da nærmer seg en løsning. Ved å bruke historien og nevne eksempler på omstreifere som er blitt bofast, ønsker misjonen å forklare at en løsning på problemet er forestående. Og mulig ved denne fremstillingen legitimerer Bjørnstad særomsorgen som misjonen representerer, men han fremstiller på nytt taterne som et mindreverdige og uønsket element i samfunnet. Løsningen på dette omstreiferproblemet er altså nådd når kulturen ikke lenger eksisterer.

En leser av *På hjemveien* med navnet Henrikke Espeland forteller om et barndomsminne når splinten kom til familiens gård.¹⁴⁴ Hun forteller om hvordan splinten byttet og tigget. Konene kranget og mennene slåss om bagateller. Avslutningsvis er hun takknemlig for at de har fått en annen tilværelse. Dette barndomsminnet fremstiller omstreifertilværelsen slik misjonen har gjort det så mange ganger, med beskrivelser av tigging og bytting som ikke sammenfaller med samfunnsnormene, og dermed er taterne til belastning for de bofaste. Kranling og slåsskamper for å vise den kriminelle siden, og gleden over at det i dag ikke lenger er like vanlig med denne tilværelsen, noe vi skal takke misjonen for. Fremstillingen bærer preg av det stereotypiske bildet av mennesker i nød som følge av sin egen livsstil, og bildet viser også hvordan omstreiferne ikke passer inn i samfunnet.

¹⁴² St.mld.nr. 23 (1977-1978) http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/19961997/st-meld-nr-34_1996-97/2.html?id=191144 (03.02.2010)

¹⁴³ På hjemveien, nr 9 1975: 4-5

¹⁴⁴ På hjemveien, nr 10 1978: 3-4

Samtidig fungerer innlegget som en bekreftelse på misjonen sitt emansipatoriske arbeid. Kritikken som oppstår som følge av Toril Skard sin interpellasjon og det påfølgende Solheim-utvalget fører til at misjonen endrer fokus fra omstreiferne til det praktiske arbeidet som blir utført.

Hvordan misjonen møter kritikken

Kritikken som kom mot misjonen i Skards interpellasjon og Solheim-utvalgets innstilling får innvirkning på de kommende representasjonene i *På hjemveien*. Fremstillingene endrer seg til at *På hjemveiens* fremstillinger fokuserer mer på misjonen i seg selv og dens historie for å legitimere sin egen eksistens. Interpellasjonen og Solheim-utvalget blir viet mye oppmerksomhet, samtidig som kritikerne av misjonen blir kommentert.

Etter at Skards interpellasjon kommer Agnar Austvik (styrer på Svanviken og påtroppende assisterende generalsekretær i misjonen, senere også redaktør i *På hjemveien*) med følgende utsagn i forhold til interpellasjonen i Svanvikens årsmelding:

*”Rett nok fekk interpellanten lite medhald og mykje motbør, men det er i grunnen verd å merka seg at det var ein liten generasjon mellom åtaker og forsvarar. Og tonen var klar. Det er normalt å vera alkoholmisbrukar. Det er ein menneskerett å vera omstreifar. Det er overgrep å freista verna familien mot å verta øydelagt av sine eigne. Integrering gjeld alle rettar, men minst mogleg pliktar. Svanviken og misjonen øydelegg ein kultur. Og sjølv sagt vil mange av våre tradisjonelle klienter jubla over slike toner, og vi kan trygt slå fast at framtida er uviss”.*¹⁴⁵

Styrer Austvik tar for seg interpellasjonen der han først vektlegger at den møtte mye motbør, de fleste er enig med misjonens rolle i omsorgen for omstreiferne, men han påpeker at det er en forskjeller mellom Skard og dem som støtter misjonen, men man kan ikke være sikker på framtiden. Austvik prøver å avvæpne interpellasjonen ved å forklare at de fleste stortingsrepresentantene var for linjen som eksisterte for behandlingen av taterne, videre ironiserer han mot Skard at det er normalt å være alkoholiker og at det er en menneskerett å være omstreifer. Utsagnet kan ikke sies å være kulturpluralistisk, men heller et tegn på en assimilerende politikk ovenfor taterne, der deres kultur ikke hører hjemme i det norske samfunn og bør fornorskes til gode samfunnsmennesker.

På hjemveien følger opp med utdrag av interpellasjonen der aktører som utelukkende er positiv til misjonen sitt arbeid blir gjengitt. Kåre Kristiansen (Kristelig Folkeparti) tar opp

¹⁴⁵ På hjemveien, nr 7 1975: 2

det han beskriver som en misforstått romantisering av omstreiferlivet, som egentlig er hardt og brutalt.¹⁴⁶ Videre hevder han at omstreiferne må få en bedre stilling i samfunnet, men dette forutsetter en fast bopel, noe omstreiferne må innstille seg på. Misjonen fortjener honnør for den pionerinnsatsen som er utført. Kristiansen tar opp det som er omstreiferproblemet, den omflakkende tilværelsen som bare er nød og elendighet. Disse fremstillingene er i tråd med misjonens utsagn, og valget av hvilke aktører fra interpellasjonen som blir gjentrukt er nok basert på hvordan innholdet samsvarer med misjonens hensikter. Andre aktører som Haldis Havrøy (Arbeiderpartiet) og Johannes Gilleberg (Senterpartiet) som understreket omstreifernes rett til særegen kultur blir ikke nevnt.¹⁴⁷ Bjørnstad refererer til intervjuet med Kristin Johansen, som var en av årsakene til at Skard tok initiativ til interpellasjonen og hevder at dette intervjuet ikke forklarte hele sannheten.¹⁴⁸ I en artikkel under navnet *”Ikke alt kom med”* tar Bjørnstad opp tråden med at interpellasjonen ble fremsatt på grunnlag av et oppslag i media med en kvinne av omstreiferslekt. Intervjuet tok for seg den vanskelige relasjonen mellom omstreifere og resten av befolkningen, men ifølge intervjuet har kvinnen bare møtt forståelse hos pastor Bjørnstad. Videre hevder Bjørnstad at denne kvinnen i dag er bofast med sine barn og det skyldes den hjelp hun har fått av misjonen, og uten særomsorgen ville ikke dette latt seg løse.¹⁴⁹ Med unntak av spørsmålene til Skard fremstiller artiklene særomsorgen som et nødvendig onde. Omstreiferne er en vanskelig og problemfylt gruppe som trenger særbehandling for å integreres i samfunnet. Eksempelet på dette er kvinnen som nå er bosatt grunnet hjelp fra misjonen, og omstreiferne fremstilles som mer hjelpptrengende enn andre grupper i samfunnet for å klare seg. Dette eksempelet bruker misjonen som et bevis for at særomsorgen bør bestå.

På hjemveien ved redaktør Agnar Austvik tar opp det de kaller en antiholdning mot all form for privat og kristelig virksomhet i sosialsektoren, men sier denne er i ferd med å avta. På den måten kan misjonen se positivt med på utsikten til å bidra i fremtiden til å løse de store problemer som fortsatt er uløste.¹⁵⁰ Dette henger direkte sammen med Solheim-utvalget og spørsmålet om særomsorgen skal inn under det offentlig styring. Misjonen prøver å fremstille debatten rundt særomsorgen som en konsekvens av holdninger om en offentlig omsorg i tråd med utbyggingen av velferdsstaten. Misjonen hevder at omsorg og kjærlighet

¹⁴⁶ På hjemveien, nr 8 1975: 4

¹⁴⁷ St.forh.nr481, 1974-1975:3724-3727

¹⁴⁸ St.forh.nr481, 1974-1975:3715

¹⁴⁹ På hjemveien, nr 5 1975: 3

¹⁵⁰ På hjemveien, nr 7 1978: 4

ovenfor omstreiferne vil lide ved en overføring av sosialarbeidet med gruppen til det offentlige. Fremstillingene av taterne har i mange tilfeller vært akkurat en slik mangel på kjærlighet ovenfor barna. På denne måten prøver misjonen å argumentere for fortsatt virksomhet.

Sosionomen Odd Bruserud, som arbeidet som kurator ved misjonen, er den første som tar til ordet for en avvikling av særomsorgen.¹⁵¹ Riktignok blir dette gjort i et intervju da han slutter, men grunnen til at han mener omsorgen skal avvikles er ikke bare fordi omstreiferne blir merket i forhold til andre grupper i samfunnet, men også fordi det er for lett å kvalifisere seg for bistand. Han mener at omstreiferne bruker misjonen og at *”gruppen kan dette å presentere problemer slik at dette gir en reaksjon”*.¹⁵² Bruserud sier her at omsorgen bør inn under det offentlige i tråd med utviklingen i samfunnet generelt, men dette er ikke fordi misjonen gjør en dårlig jobb, men fordi omstreiferne er en så slø gruppe at de utnytter bistanden misjonen gir. Igjen er det omstreiferne som ikke bærer sine plikter, men utnytter samfunnet.

I en artikkel fra Svanviken familiesenter blir det påpekt at det er et tilbud til en minoritetsgruppe som stadig har store problemer.¹⁵³ Det understrekes at hele familien blir tatt hånd om i opplæring og dyktiggjøring til et selvstendig liv, der hjemmets funksjon er basis for et harmonisk liv. Svanviken skal lære opp gruppen slik at den kan fungere, det er her snakk om både voksne og barn som skal læres å leve et riktig liv med basis i hjemmet. Fremstillingen bærer preg av at gruppen ikke er i stand til å ta vare på seg selv og at misjonen må ta ansvar for dette. Man kan se dette som en infantilisering av gruppen der andre må ta ansvar for at de skal kunne fungere i samfunnet. En artikkel ved generalsekretær Jostein Vist ytterligere forsterker dette inntrykket ved at gruppen fremstilles som svak og funksjonshemmet at misjonen må bestå som et hjelpeorgan for taterne.¹⁵⁴ Noe av grunnen til at det understrekes at denne gruppen er så hjelpesløs, er at Solheim-utvalget i denne perioden skal legge frem sin innstilling om endringer i omsorgen for omstreiferne. Det kan virke som om misjonen frykter at særomsorgen skal nedlegges. Etter interpellasjonen har *På hjemveien* og misjonen stadig uttrykt at en nedleggelse vil føre til økt diskriminering av omstreiferne og økning i det såkalte omstreiferproblemet. Det argumenteres for at en fortsatt omsorg for taterne av misjonen er nødvendig. Tidligere representasjoner har fortalt at en løsning på

¹⁵¹ På hjemveien, nr 5-6 1980:2

¹⁵² På hjemveien, nr 5-6 1980:2

¹⁵³ På hjemveien, nr 5-6 1980:6

¹⁵⁴ På hjemveien, nr 5-6 1980:8

omstreiferproblemet var nær en løsning, men etter at Solheim-utvalget ble satt ned bærer representasjonen preg av at problemet er økende.

På en ekstraordinær generalforsamling som omhandler særtiltakene for omstreiferne blir konklusjonene fra Solheim-utvalget diskutert og gitt et tilsvarende svar.¹⁵⁵ Misjonen ønsker stort sett å fortsette driften som før, uenigheten med utvalget baserer seg på hvor raskt særomsorgen skal avvikles, og om det skal fortsettes med barnearbeidet. Misjonen har tidligere uttrykt at målet med organisasjonen er å bli overflødig som følge av at omstreiferproblemet er løst, men tidsrammen på 4-6 år for avvikling av misjonen som Solheim-utvalget foreslår, blir sett på som alt for kort tid. På et punkt referer de til Skards uttalelse om at omstreifere også må ha rett til å bevare sin egenart som omstreifere. Det må altså ikke foregå en tvangsassimilering. Dette hevder misjonen ikke er et løsløst problem siden misjonen ikke har ressurser til å hjelpe alle dem som ønsker en integrering, enda mindre dem som ikke ønsker å benytte seg av hjelpeapparatet som er tilgjengelig. Misjonen gir ikke noe inntrykk av at den ønsker en bevaring av kulturen, men at det er ikke mulig å gjennomføre en integrering av alle grunnet manglende ressurser. Misjonen ser ikke en bevaring av taternes egenart som noe problem fordi den delen av gruppen som ønsker dette ikke er i kontakt med misjonen. Samtidig ytrer ikke misjonen noe om å bevare egenarten med den delen de har kontakt med. Omstreifertilværelsen har som vi har sett vært fremstilt som et problem og et uønsket element i det norske samfunnet. Tilbudet til dem som ønsker det misjonen kaller en integrering i samfunnet innebærer ikke en slik bevaring, men en forvandling til en ”god samfunnsborger”. Dette er en fortsettelse av fornorskningspolitikken, og ikke en integrering på like premisser med gjensidig tilpasning som et pluralistiske samfunn forutsetter.

I et tilbakeblikk på 1980 sier Jostein Vist at Solheim-utvalget og misjonen ønsker å nå de samme mål, bare med forskjellige virkemidler.¹⁵⁶ Der utvalget vil avvikle særomsorgen i løpet av 4-6 år, vil ikke misjonen sette noen tidsfrist på arbeidet, siden det kan vanskeliggjøre integreringen. Vist understreker at integreringen ikke skal gjøres med tvang.¹⁵⁷ Avviklingen bør finne sted når omfanget av henvendelser fra lokale myndigheter og fra omstreiferne selv om bistand avtar. Misjonen legger seg på samme linje som det offentlige utvalget, men

¹⁵⁵ På hjemveien, nr 4 1981:4-5

¹⁵⁶ På hjemveien, nr 5 1981:6-7

¹⁵⁷ På hjemveien, nr 5 1981:6

ønsker en fortsatt særomsorg representert ved egen organisasjon for å nå målet med full integrering av omstreiferne i det norske samfunnet.

I en periode der mye av fokus i *På hjemveien* tildeles annet arbeid som misjonen utfører¹⁵⁸ kommenterer Jostein Vist (generalsekreter i misjonen) Solheim-utvalget sin innstilling.¹⁵⁹ Vist sier at misjonen i stor grad skal fortsette som før, med det unntak at misjonen ikke lenger skal dekke barnevernsutgifter for barn av omstreiferslekt for staten fra 1. januar 1986, men ha en rolle som rådgiver. Blant annet er det ofte vanskelig for saksbehandlere å arbeide med omstreifere på grunn av kulturelle særtrekk, familieoppbygning, gruppeproblematikk og ustabilitet, i følge Vist. Også det heftige gemyttet kan skape problemer. En rolle som koordinator vil bli viktig for fremtiden siden misjonen har kunnskapen og erfaringen fra de mange familiene den har hjulpet. Kontakten med omstreiferne beskrives som vanskelig av nevnte grunner. Ved å problematisere hele gruppen, samtidig som man understreker sin egen erfaring og ekspertise, legitimerer misjonen sin egen rolle i det videre arbeidet. Det tegnes også et bilde av gruppen som vanskelig og temperamentsfull. Videre sier Vist at misjonen skal ha en rolle som "vaktbikkje".¹⁶⁰ Dette for å passe på at kommunene overholder sitt ansvar ovenfor omstreiferne. Ifølge Vist er det mange familier som har forlatt vinteroppholdsstedene og lagt ut på reise. Dette medfører at barna ikke får gå på skole, men er en del av fyll, kriminalitet, slagsmål og tilstander vi aldri ville tillat som oppvekststed for andre barn. Misjonen skal derfor passe på at de som er ansvarlig tar ansvaret sitt.¹⁶¹

Igen tegner *På hjemveien* et bilde av omstreifernes tilværelse som et liv med fyll og kriminalitet. Samtidig bærer representasjonen preg av at de skal hjelp både gruppen og samfunnet. Bildene skal ses på som misjonen er overformyndere og at gruppen selv ikke forstår at levesettet er galt, så skal de hjelpes over i et nytt levesett. Samtidig blir det fremmet nye roller som misjonen kan fylle, en problemutviding og dermed fortsette sin virksomhet.

Generalsekretær Jostein Vist gjør seg noen tanker rundt årsskiftet i 1981/1982.¹⁶² Prosessen med integrering av omstreiferne har vart i 80 år, men dette er ikke lang tid i slikt arbeid. Avvikling av særomsorgen de nærmeste 10-20 år utelukker han¹⁶³. Bakgrunnen for

¹⁵⁸ Misjonen arbeidet med mistilpasset ungdom og alkoholskadde i tillegg til omstreiferne

¹⁵⁹ *På hjemveien*, nr 3 1985:3

¹⁶⁰ *På hjemveien*, nr 3 1985:2-3

¹⁶¹ *På hjemveien*, nr 3 1985:3

¹⁶² *På hjemveien*, nr 1 1982:2

¹⁶³ *På hjemveien*, nr 1 1982:2

denne uttalelsen er nok Solheim-utvalget som anbefaler en avvikling, og derfor argumenterer Vist for en fortsatt eksistens av misjonen ved å argumentere med at den vanskeligstilte gruppen er større enn på lenge som følge av at slekter som har holdt seg unna misjonen nå ønsker hjelp. I tidligere fremstillinger har vi kunnet lese at arbeidet med omstreiferne går bra og at problemet nærmet seg en løsning. Etter at Solheim-utvalget kommer med sin anbefaling sier misjonen at problemet er større enn noensinne og at en snarlig avvikling er utelukket. Gruppen er fortsatt hjelpetrengende og større enn noensinne. Denne trenden har vi sett siden Solheim-utvalget ble opprettet hvor misjonen utvider problemområdet sitt og prøver å synliggjøre behovet for eget arbeid og fremtid.

Under et kretsmøte blir det vist bilder og fortalt om nøden blant det reisende folket.¹⁶⁴ Presentasjonen av denne nøden er for å vise at det fortsatt er mye arbeid som gjenstår før omstreiferproblemet er løst etter misjonens syn. Framstillingen er preget av trussel om avvikling av særomsorgen, og det virker som om misjonen posisjonerer seg for en fortsatt virksomhet. Seinere i referatet fra kretsmøtet møter vi igjen den gamle representasjonen som fremstiller omstreiferne som en sterkt funksjonshemmet gruppe som trenger misjonens hjelp.¹⁶⁵ Fremstillingene av taterne tjener det formål at driften og særomsorgen fra misjonens side må bestå. I et tilbakeblikk på 1981 utdyper Vist dette økende omstreiferproblemet.¹⁶⁶ Vist sier at pågangen til Svanviken aldri har vært større, dette skyldes at slekter som tidligere holdt seg unna misjonen kommer ”gråtende” for å be om hjelp.¹⁶⁷ Storsamfunnets krav til lese- og skriveferdigheter, samt byråkratiets nett med tanke på selvangivelser og lignende gjør at økonomiske problemer hopper seg opp. Misjonens fremstillinger bygger opp under tidligere argumentasjon om at deres hjelp trengs som aldri før. Ordet ”gråtende” er nok brukt for å skape en reaksjon og på den måten vise hvor alvorlig misjonen mener situasjonen er. Samtidig forteller denne fremstillingen at taterne ikke klarer seg selv og virkelig er den hjelpetrengende gruppen misjonen har sagt de er. Samtidig blir nye problemer blant omstreiferne belyst for å legitimere for fortsatt drift av misjonen.

Sentralt for misjonen i perioden etter interpellasjonen og Solheim-utvalget blir å belyse viktigheten av at misjonen og særomsorgen består. For å synliggjøre dette ser vi et fokus på historien innenfor arbeidet som er blitt gjort, og at omstreiferproblemet i høyeste grad fortsatt eksisterer. Problemene blir fremstilt som økende og med nye problemfelt.

¹⁶⁴ På hjemveien, nr 6 1982:2

¹⁶⁵ På hjemveien, nr 6 1982:4

¹⁶⁶ På hjemveien, nr 6 1982:5

¹⁶⁷ På hjemveien, nr 6 1982:5

På hjemveien skriver i sin 80-årsberetning om status for misjonen og arbeidet.¹⁶⁸ I artikkelen blir det diskutert en allmenn oppfatning om at omstreiferproblemet er løst, med tanke på at gruppen ikke lenger er så synlig i samfunnet. Som eksempler vises det til at de store "fante-følgene" er borte fra veien og at romanispråket dør ut. Men misjonen hevder at dette ikke stemmer, for arbeidet er i sving som aldri før og misjonen har i mange tilfeller ikke kapasitet til annet enn overflatebehandling. Ved å fortelle at omstreiferne fortsatt er i samfunnet, og at språket er i bruk sier misjonen at det fortsatt er bruk for organisasjonen. Uttalelsene kan leses som at det fortsatt gjenstår integrering som *På hjemveien* sier. Denne synliggjøringen av problemet skal legitimere en fortsatt eksistens for særomsorgen. Integrering blir brukt for det som regnes som fornorskning, selv om samfunnsendringene bærer preg av en integrert pluralisme. Niemi og Salvesen skriver i *Samene og Kvenene/Finnene i moritetspolitisk perspektiv* 59-94 at manglene pluralistisk grunnsyn og uvitenhet fører til manglene politiske tiltak.¹⁶⁹ Et godt eksempel på dette er at bruken av romanispråket ses på som et tegn på at omstreiferproblematikken fortsatt eksisterer.

I en artikkel om misjonens arbeid snakker den nye generalsekretæren Jostein Vist om å effektivisere arbeidet.¹⁷⁰ Effektivisering kan bare måles i integrering og selvhjulpenhet og på den måten er det utalte mål at misjonen skal bli overflødig. Et av tiltakene for å effektivisere arbeidet skal være å skape et lettere oversiktlig klientarkiv med en kortfattet journal slik at nye medarbeidere raskere kan gi råd i konkrete spørsmål. Bruken av ordet klient er betegnelsen som brukes i *På hjemveien* og kan oppfattes som omstreiferne trenger hjelp eller bistand. Når dette ordet blir satt i forbindelse med journal og arkiv understrekes det at taterne er en hjelpetrengende gruppe som ikke kan ta vare på seg selv, slik mange av fremstillingen til misjonen bærer preg av.¹⁷¹ Dette er en form for umyndiggjøring, og gir taterne en slags kulturell sykdom, som skal kunne behandles av misjonen.

I generalsekretærens tale til rådsmøte 11.10.1978 sier Austvik at selv om det de siste år har vært et synkende antall barn under misjonens omsorg, vil ikke antall barn av reisende med problemer endres vesentlig.¹⁷² Det poengteres at blant de svake er barna svakest, og dette er noe misjonen må løse. Det uttales at offentlige instanser ofte kvier seg for å sette inn tiltak på grunn av offentlighetens reaksjoner. Man regner heller ikke med at problemene blant

¹⁶⁸ *På hjemveien*, nr 6 1977: 5

¹⁶⁹ Niemi og Salvesen, 1987: 81-82

¹⁷⁰ *På hjemveien*, nr 8 1977: 4

¹⁷¹ Se eksempel om artikkel fra Svanviken. *På hjemveien*, nr4-5 1976: 3

¹⁷² *På hjemveien*, nr 9 1978: 10-11

omstreiferne skal avta, men tvert i mot vedvare. Så lenge levesettet opprettholdes vil den onde sirkelen fortsette. Det snakkes også om å utvikle tilbudet ved Svanviken familiesenter, ”At flere av familiefedrene har en sterk kriminell bakgrunn setter krav til stabens faglige kvalifikasjoner.”¹⁷³ Lengden av oppholdet på Svanviken bør også diskuteres med tanke på hvor lenge en skal tolerere den *firkantede rettferdighetstenkning* som enkelte klienter har.¹⁷⁴ Med *firkantede rettferdighetstenkning* kan man forstå det slik at tateren ikke selv vet sitt beste, og at misjonen derfor må bestemme lengden på oppholdet ved Svanviken for å gjøre taterne til samfunnsmennesker. Vi kan se at barna igjen blir satt i fokus og beskrevet som de svakeste av de svake når de er ifølge med familiene sine. Det offentlige mangler den nødvendige tøffheten til å handle og derfor må misjonen trå til.

Menn av taterslekt blir fremstilt som kriminelle og her må en ha kvalifisert personell for å løse problemene. Austvik skriver ikke at alle er kriminelle, men flere av dem. Dette gir uttrykk for at det er et generelt problem at de er kriminelle og på den måten blir det tegnet et svært negativt bilde av taterne og spesielt av mennene. Problemene overføres til barna som må vokse opp i disse familiene.

Misjonen setter spørsmålstegn ved taternes evner til å forstå sitt eget beste. Skal disse menneskene få holde på som de vil, skal misjonen akseptere og føye seg etter denne tenkningen? Denne *firkantede rettferdighetstenkningen* er ikke beskrevet noe videre annet enn at den hindrer behandlingen av klientene individuelt og at den derfor er feil. Dermed fremstilles den generelle tankegangen til taterne som feil samtidig som den assosieres med ordene ”behandling” og ”klient” skaper et hjelpetrengende og sykdomsbilde. Klientenes firkantete tenkning kan heller ikke vektlegges, noe som indikerer at de ikke vet sitt eget beste.

I en artikkel kalt *1978- i bevisstgjøringens tegn* tydeliggjør misjonen at alle mennesker har behov for mat og drikke, en god seng, trygghet i bosituasjonen, og kontakt med mennesker.¹⁷⁵ Omstreifernes livsstil gir ikke disse nødvendighetene, samtidig er det påpekt tidligere at taterne lever et liv i nød. Et bilde i artikkelen viser en stue, med sideteksten at mange taterer bor i slike falleferdige stuer med eller mot sin vilje. *På hjemveien* sier at taterne mangler noen av grunnverdiene for å leve et godt liv. Bildet tjener som et bevis på at deres situasjon ikke er tilfredsstillende for å leve et godt liv. Teksten sier at det er med

¹⁷³ På hjemveien, nr 9 1978: 11

¹⁷⁴ På hjemveien, nr 9 1978: 11

¹⁷⁵ På hjemveien, nr 4-6 1979:16

eller uten samtykke situasjonen er slik, og gir på den måten et inntrykk av at her må det hjelpes. Det påpekes at hvis dette omstreiferproblemet skal løses er en videre drift av misjonen nødvendig.

Sogneprest og tidligere styrer ved Svanviken, Anker Holmin, gir en historisk gjennomgang av misjonens arbeid.¹⁷⁶ Misjonen startet opp den gang *fanteplagen* var på sitt verste og tanken var ifølge Holmin, ikke å fri samfunnet fra dette ondet, men å yte kristen hjelp til de som levde i elendighet.¹⁷⁷ Dette fantefolket var en sammensmelting av fattigfolk, opprevete folk og sigøynere som ble kalt tatere i Norge. Disse levde av småhandel, tigging, juksing og stjeling, språket var romani og rodi.¹⁷⁸ Holmin forteller at han gjennom vennskap med en person av romanislekt kan bekrefte at *språket ikke er noe særlig tess og mangler ord for alminnelige ting*.¹⁷⁹ Fokuset var å redde barna fra landeveismiljøet, men også familier skulle få et tilbud ved Svanviken.¹⁸⁰ Mange av disse som blir omtalt som klienter ble gode samfunnsborgere til tross for et heftig temperament og liten arbeidsvilje. En viss tvang var det over arbeidet ved at de som ikke ville arbeide og leve et samfunnsliv kunne bli sent på tukthus og barna kunne bli tatt ved vergerådstiltak.¹⁸¹

Denne historiske oppsummeringen forteller om det som omtales som omstreiferproblemet og hvordan Jacob Walnum og det som skulle bli misjonen, identifiserte et problem og i egne øyne forbarmet seg over disse ulykkelige menneskene. Misjonen argumenterer med at de er best egnet til å fortsette omsorgen, mye på grunn av deres opparbeidete kunnskap om omstreiferne. Holmin sier arbeidet var av kjærlighet for disse menneskene, ikke for å fri samfunnet for et onde. Misjonen har tidligere presentert arbeidet sitt som et frivillig tilbud til omstreiferne og på den måten fratar de ingen retter til kulturell egenart, men som det kommer frem her kunne de som ikke ville bli bofaste bli internert. Holmin sier at omstreiferproblemet enda ikke er løst, men inne siste fase, noe som bryter med det misjonen ellers sier i denne perioden.¹⁸² I de siste representasjonene har misjonen fremstilt omstreiferproblemet som større enn på lenge.

¹⁷⁶ På hjemveien, nr 6 1982:9-10

¹⁷⁷ Den gang het misjonen, *Foreningen til omstrefervæsenets Modarbeidelse*

¹⁷⁸ Språk som ligner romani, men har større innflytelse av norsk

¹⁷⁹ På hjemveien, nr 6 1982:10

¹⁸⁰ På hjemveien, nr 7 1982:7-8

¹⁸¹ Kommunale vergeråd kunne gripe inn ovenfor familier som ikke skjøttet sin oppgave og evt plassere barna i barnehjem eller fosterfamilie: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2009/nou-2009-08/4/5.html?id=558034> (29.04.2010)

¹⁸² På hjemveien, nr 7 1982:8

Jostein Vist fortsetter Anker Holmins artikkelserie om misjonens historie. Han utdyper at omstreiferproblemet ikke er løst selv om alle omstreifere hadde vært bosatte.¹⁸³ Mye arbeid må gjøres for at bofaste ikke skal begynne et omflakkende liv igjen, mange bor på hospits/hotell, andre i så dårlige boliger at det ikke kan forsvares. Andre generasjoner bofaste er spesielt utsatt for å havne på landeveien. Romantiseringen av omstreiferlivet, samt at de fleste er *tapere* i samfunnet, gjør at mange bryter opp og begynner et omflakkende liv.¹⁸⁴ Vist forklarer at rebosettingen er viktig for å unngå at taterne bryter opp, og grunner til denne rebosettingen: naboproblemer, medisinske årsaker- psykiske problemer, allergi, manglende hjelpetilbud (sosialkontor, psykiatrisk-psykologisk bistand), bedre muligheter for jobb og utdanning, sosiale forhold i bomiljøet (kriminalitetstruende familiemedlemmer).¹⁸⁵ Årsakene til denne rebosettingen fremstiller taterne som mer hjelpetrengende enn andre grupper i samfunnet; medisinske, sosiale og kriminelle hensyn er bakgrunnen for at gruppen trenger hjelp. Fremstillingen tilsier at denne gruppen har større problemer enn gjengse mennesker i samfunnet. Disse nye problemene forklarer at misjonen har fått utvidede arbeidsområder, og forsvaret derfor en fortsatt eksistens av misjonen. Samtidig kan vi se at en del av stereotypene at taterne er mer belastet enn andre grupper. Vist avkrefter også at omstreiferproblemet nærmer seg en løsning, slik Holmin sier.

Bosettingskonsulent Tom Flagstad i misjonen referer til det arbeidet som er blitt gjort opp gjennom historien for omstreiferne.¹⁸⁶ Bakgrunnen for dette arbeidet blir igjen fremstilt ved at omstreiferne var overrepresentert i kriminalitet og nød. Misjonen har derfor prøvd å oppfylle samfunnets intensjoner om å hjelpe omstreiferne over i en ordnet tilværelse. Fremstillingen sier at arbeidet er til det beste for gruppen som ikke kan ta vare på seg selv og for samfunnet som blir kvitt et problem. Ved å vise til lengden av arbeidet og fortelle om nøden og kriminaliteten blant omstreiferne legitimeres særtiltakene. At det er viktig for misjonen å legitimere særomsorgen underbygges av at det kommer en nesten identisk reportasje i utgaven etter.¹⁸⁷

På generalforsamlingen i 1986 velger misjonen å endre navn til Kirkens Sosialtjeneste.¹⁸⁸ Det blir ikke oppgitt noen annen grunn enn at misjonen endrer

¹⁸³ På hjemveien, nr 9-10 1982:6-8

¹⁸⁴ På hjemveien, nr 9-10 1982:8

¹⁸⁵ På hjemveien, nr 9-10 1982:7

¹⁸⁶ På hjemveien, nr 2 1986:4-7

¹⁸⁷ På hjemveien, nr 3 1986:4-5

¹⁸⁸ På hjemveien, nr 5-6 1985:24

organisasjonsform til en stiftelse. I 1986 blir særomsorgen offisielt avviklet som følge av Solheim-utvalget og dens forslag om avvikling av særomsorgen innen 4-6 år. I 1986 stopper bevilgningene fra staten og dermed opphører misjonens arbeid med omstreiferne.

Medvirkende var også medienes kritiske holdning til særomsorgen og misjonen arbeid.¹⁸⁹

Vist sier at nedtrappingen skjer for raskt og tror dette vil medføre at flere omstreifere havner på landeveien. Han hevder videre at misjonen har vært med på å bevare omstreifernes egen kultur og sier at misjonen ikke kan beskyldes for omstreifernes lave status.¹⁹⁰ Han sier tvert imot at misjonen har kjempet for omstreiferne mot myndighetene. Jostein Vist tegner og et bilde av seg selv og andre generalsekretærer som en slags farsfigur for taterne. Vist vanskeliggjør overgangen for å vise at dette er et problemfylt arbeide, noe som kan forklare kritikken som har kommet mot misjonen. Og ved å innta en patriarkalsk forklaring for å forklare forholdet mellom omstreifere og misjonen, prøver Vist å tegne et bilde av misjonen som styrer dem i retning en god far gjør.

På hjemveien og misjonen blir i denne perioden utsatt for kritikk for sin behandling av taterne fra andre instanser enn de politiske. Kritikere som Løkkeberg, Skard og Bjørn Westlie¹⁹¹ blir avfeid som upålitelige. I oppsummeringen av 1974 tar *På hjemveien* opp filmen *Tater* av Vibeke Løkkeberg. Filmen skapte furore om behandlingen av taterne på Svanviken og var direkte medvirkende til Skards interpellasjon.¹⁹² *På hjemveien* avfeier filmens innhold og kan bekrefte med egne øyne at Svanviken inneholder en helt annen standard og kvalitet enn hva filmen tok for seg.¹⁹³ I et senere eksemplar av *På hjemveien* hevder Agnar Austvik at filmen blir sett på som et skoleeksempel på hvordan virkeligheten kan fordreies på en tilforlatelig måte.¹⁹⁴ Også i Kristiansens innlegg i stortinget i forbindelse med interpellasjonen blir tv-programmet *Tater* beskrevet som famøst og sammenlignet med andre tendensiøse artikler i dagspressen.¹⁹⁵ Innlegget fungerer som et forsvar mot den kritikken som har vært fremsatt mot misjonen. Kristiansen beskriver omstreifertilværelse som uønsket og at misjonen driver forbilledlig for å løse dette problemet. Ved å beskrive tv-programmet *Tater* som famøst blir programmet diskreditert. Artikkelen er med på å sette misjonen i et positivt lys, samtidig som politikere gir misjonen legitimitet. Ytterligere kritikk

¹⁸⁹ Eide og Aanesen, 2008 :89

¹⁹⁰ *På hjemveien*, nr 1-3 1987:11

¹⁹¹ Var forfatter av en kritisk artikkel om misjonen. *Liv*, nr 3, 1986

¹⁹² <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20002001/015/PDFA/STM200020010015000DDDPDFA.pdf>
(26.01.2010)

¹⁹³ *På hjemveien*, nr 6 1975: 2

¹⁹⁴ *På hjemveien*, nr 6 1977: 12

¹⁹⁵ *På hjemveien*, nr 7 1975: 5

av media blir fremstilt når Agnar Austvik trykker en notis i *På hjemveien* om et NRK-program om misjonærarbeid i Ecuador som blir kritisk fremstilt. Austvik konkluderer med at NRK og med programmet *Tater* friskt i minne at statskanalen fortsetter i samme linje som før. Meningen med artikkelen er å tegne et bilde av NRK som lite pålitelig, og dermed diskreditere dem ved å vise til at det finnes flere tilfeller av overtramp. Dette kan sees på som med hensikt for å fjerne troverdigheten til kritikere av misjonen.

I Austviks avskjedstale i 1979 kommer han med noen refleksjoner over arbeidet han har vært med på i misjonen.¹⁹⁶ Det Austvik regner som det mest negative er et møte med Vibeke Løkkeberg som han betegner som en frigjort kvinne. Han påpeker at det eneste hun er frigjort fra er anstendighet, borgerlig ærlighet og alminnelig vett. Resultatet ble filmen *Tater* som ifølge Austvik fremstilte Svanviken som en institusjon som ødela minoriteter i Norge. Dette ble fulgt opp av Torild Skard, enda en frigjort kvinne, som fortalte om denne ”forferdelige” organisasjonen. Også her bærer fremstillingene preg av å avvæpne den kritikken som har blitt framsatt av misjonen. Ironien med bruk av ordet frigjort er brukt for å stille kritikken i dårlig lys, og på den måten forsvare misjonen. Omtalen av Løkkeberg og Skard blir brukt for å svekke deres integritet og på den måten avvæpne kritikken mot særomsorgen.

I 1986 får misjonen medias søkelys mot seg, oppslag i media med helse og sosialmagasinet LIV ved Bjørn Westlie¹⁹⁷ i spissen, retter hard kritikk mot behandlingen av taterne.¹⁹⁸ I første eksemplar i 1986 adresserer misjonen denne kritikken.¹⁹⁹ Kritikken fra LIV blir avfeid som dårlig journalistikk. Kritikken går ut på at misjonen misbruker offentlige midler, tvangssteriliserer kvinner, bortsetter barn, tvangsplasserer omstreifere i institusjoner, og at misjonen skaper større problemer enn den løser. *På hjemveien* sier at disse argumentene faller for egen urimelighet og at opplyste mennesker vet at det ikke er misjonen som fatter noen vedtak angående behandlingen som omstreiferne blir utsatt for. Det eneste misjonen føler for å forklare ytterligere er misbruket av offentlige midler, som de hevder beror på misforståelser. Misjonen bruker samme fremstilling av Bjørn Westlie som de gjorde av Løkkeberg. De avfeier kritikken som dårlig arbeid for på den måten å fjerne legitimiteten til kritikerne. De påpeker at det er naivt å tro på disse påstandene og bruker dermed et personangrep for å avvæpne kritikken mot misjonen. Mange av disse påstandene ble senere

¹⁹⁶ På hjemveien, nr 4-6:15-18

¹⁹⁷ <http://www.aschehoug.no/forfattere/alfabetisk/vis?contentItemId=3244406> (07.02.2010)

¹⁹⁸ LIV, nr 3 1986

¹⁹⁹ På hjemveien, nr 1 1986:1, 4 og 5

dokumentert av Norsk Forskningsråd og andre akademikere så man kan derfor bare spekulere i hvorfor denne kritikken ble blankt avfeid av misjonen.²⁰⁰

Tidligere reisendes fremstillinger som støtter misjonen

I forbindelse med misjonens usikre fremtid som følge av Skards interpellasjon og Solheim-utvalget, blir det trykket artikler i *På hjemveien* av og med omstreifere. Det kan virke som en bevisst strategi fra misjonens side er å vise til ”oppnådde resultater”, der omstreifere uttrykker sin takknemlighet for livet de har fått som følge av misjonens arbeid. Det som skiller seg ut er at jeg nå undersøker hvordan omstreifere legitimerer og argumenterer for en fortsatt eksistens av misjonen. Første gang i perioden jeg undersøker vi får et innlegg av en person med taterbakgrunn er i 1977.²⁰¹ Bakgrunnen er interpellasjonen og spørsmålet om særomsorgen bør avvikles. Innlegget er en advarsel om å avvikle særomsorgen og forfatteren forteller om sine erfaringer fra ”landeveien” og som bofast. Innlegget forklarer at i et ellers lite inkluderende samfunn, er misjonen eneste mulighet for hjelp og forståelse. Det påpekes at i motsetning til hva folk tror, så finnes det mange som lever omstreiferlivet og er i behov for hjelp, gamle som unge. I tillegg til å fungere som en forsvarstale for misjonens arbeid, fungerer innlegget som et sannhetsvitne. Her er en person av omstreiferslekt som bekrefter at taterne trenger misjonens hjelp for å fungere i samfunnet. Omstreiferne fremstilles som en hjelpetrengende gruppe og denne gang er det av en av deres egne som støtter opp om misjonens fremstilling.

Torild Skards interpellasjon i Stortinget førte til det som ble kalt Solheim-utvalget, som skulle undersøke forholdet omkring særomsorgen og en eventuell overføring av ansvaret til det offentlige i tråd med den generelle utviklingen i samfunnet. I forbindelse med denne usikkerheten omkring misjonens fremtid som Austvik uttrykte tidligere²⁰², er det at vi får flere artikler som argumenterer mot nedlegging av misjonen.²⁰³ Johann Helling, som selv er av omstreiferslekt og har vokst opp på barnehjem og fosterhjem i regi av misjonen, fremlegger og presiserer viktigheten av misjonen sin fortsatte eksistens. At en tidligere *klient* kommer frem og takker for et godt liv som følge av misjonens arbeid er med på å legitimere og

²⁰⁰ Forskningsprosjekt fra Norsk Forskningsråd, Velferd og Samfunn.
<http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Prosjekt&cid=1193731505247&pagename=ForskningsradetNorsk/Hovedsidemal&p=1181730334233> (29.04.2010)

²⁰¹ På hjemveien, nr 3 1977: 5

²⁰² På hjemveien, nr 7 1975: 2

²⁰³ På hjemveien, nr 1 1978: 2-4

forsvare en fortsatt særomsorg for omstreiferne representert ved misjonen. *På hjemveien* kommer med stadig flere slike artikler,²⁰⁴ de fleste er riktignok skrevet av misjonens egne medarbeidere, men ved å la en person med omstreiferbakgrunn tale, gis det inntrykk av en enighet fra både klienter og misjonen om en fortsatt særomsorg er det beste. Samtidig er Helligs uttalelser med på å legitimere misjonens syn på omstreiferne som hjelpetrengende.

Sverre Lysgaard skriver om hvordan han som omstreifer fikk vokse opp i et fosterhjem og hvordan det har påvirket ham til å bli et samfunnsmenneske.²⁰⁵ Egenskapene Lysgaard presiserer han har fått med seg av sin fostermor er *ærlighet, trofasthet, arbeidsomhet, gudfryktighet*. Dette fordi han skulle bli en god samfunnsborger som ikke bare skulle nyte godene, men og bære det ansvar som påligger en borger. Læresetningen er at man ikke skal ta noe som ikke tilhører en, og at en må arbeide slik at en ikke ligger andre til byrde. Lysgaard takker sin fostermor for at hun var akkurat den personen han trengte når han kom fra et nedbrytende miljø. Ved å understreke de gode egenskapene han har fått av fostermoren, får en inntrykk av hva som skiller omstreiferne og ”samfunnsmenneskene”. At en person av omstreiferslekt tar opp den gode lærdom han har fått med seg som ballast fra misjonen sine fosterforeldre og blitt et samfunnsmenneske er her et symbol på misjonen sitt arbeid og understreker behovet for en fortsatt eksistens. Sverre Lysgaard fortsetter senere i utgaven med å rose generalsekretærene i misjonen og forteller at det ikke bare er han som et slektsledd som blir reddet men og leddene fremover.²⁰⁶ Datteren til Lysgaard er i dag en aktet samfunnsborger og hans barnebarn leker med andre barn. Dette hadde ikke forekommet hadde det ikke vært for misjonen. Artikkelen forteller om de positive egenskaper som en god samfunnsborger innehar, dette er egenskaper han har fått av misjonen gjennom fosterhjem og misjonen. Ved oppramsingen av disse egenskapene kan vi lese dem som atypiske egenskaper for en tater, og samtidig er det en forsvarstale for misjonen i debatten angående en offentlig omsorg istedenfor den private omsorgen. Vi ser og dikotomien ved at barnebarna hans leker med andre barn, noe som ikke ville vært mulig uten misjonens integrering. Også Kristine (Vesla) Svendsen takker misjonen for dens innsats.²⁰⁷ Disse fremstillingene samsvarer med misjonens fremstillinger og eneste forskjellen er at det poengteres at det er en omstreifer som forteller og dermed blir et slags vitne på at arbeidet til misjonen fungerer.

²⁰⁴ På hjemveien, nr 2 1982: 2-3, se og På hjemveien, nr10 1980: 2-4

²⁰⁵ På hjemveien, nr 8 1978:1-2

²⁰⁶ På hjemveien, nr 8 1978: 5

²⁰⁷ På hjemveien, nr 8 1978: 6

Sverre Lysgaard skriver om det han kaller barndomsminner og forklarer hvorfor misjonen trengs.²⁰⁸ Fremstillingene er igjen det å vokse opp i et miljø som lærer mennesker av omstreiferslekt å bli gode samfunnsborger og overholde de plikter som en god borger skal ha. Han sier det må være en stor skuffelse for misjonen når barn vender tilbake til det fornedrende liv de var født inn i. Artikkelen tjener for å vise forskjellene mellom en god samfunnsborger som bærer sine plikter og omstreiferproblemet. Tilværelsen blir her og omtalt som et fornedrende liv. Tidlige artikler av Lysgaard har vært en fortelling om en omstreifer som har blitt reddet av misjonen, noe denne artikkel bærer preg av, men når han forteller om det fornedrende livet *de* var født inn i bruker han en dikotomi som sier de og ikke han. Dette tyder på at Lysgaard ikke ser på seg selv som en omstreifer, men et samfunnsmenneske etter misjonens idealer.

Ludvig Karlsen presenteres som storforbryteren som fant sin overmann, men som har blitt endret av guds kjærlighet og nå blitt en evangelist.²⁰⁹ Så avsluttes artikkelen med at han sier at misjonen gjør et stort og viktig arbeid for gruppen. Karlsen blir her brukt som et eksempel på hvordan omstreiferne kan endres til et samfunnsmenneske ved hjelp av Gud. Presentasjonen av ham som en tidligere storforbryter bekrefter misjonens bilde av omstreiferne som en problemfylt gruppe, men og at de kan hjelpes. Ved at Karlsen, som blir sett som en leder av taterne, og bekrefter misjonens gode jobb i *På hjemveien*, fungerer dette som et svar til Solheim-utvalgets anbefaling om å avslutte særomsorgen.

En annen artikkel forteller om de tidligere klientene ved Svanviken, Ronny og Yvonne Karlsen som ønsker et nytt forsøk i håpet på et bedre liv.²¹⁰ Ronny kan bekrefte at han på landeveien hadde et lynne som var farlig for omgivelsene som spesielt gikk utover konen. Alkohol og narkotika ble misbrukt, men nå har han funnet Gud og gjør et nytt forsøk med hjelp av Svanviken. Ludvig Karlsen har fungert som en inspirator. Fremstillingen av Ronny Karlsen på landeveien bærer preg av det stereotypiske synet med vold, alkohol og narkotika. Samtidig understrekes det at han var en fare for omgivelsene sine. Karlsen blir symbol på det erketyperiske av omstreiferproblemet, voldelig og misbrukende tater som er farlig for omgivelsene. Men ved hjelp av misjonen kan de kan de få et bedre liv.

Aslaug Hansen forteller om hvor vanskelig det er å være av omstreiferslekt uten at det utdypes, men hun påpeker at misjonen har vært en støtte for henne når hun nå gjør det så bra

²⁰⁸ På hjemveien, nr 8 1979:5

²⁰⁹ På hjemveien, nr 10 1980:3-4

²¹⁰ På hjemveien, nr 4 1981:6

og er bofast.²¹¹ Gjennom misjonen har hun og funnet venner som hun får lov til å kalle tante og onkel. Fremstillingen forklarer uten å grunngi at det å være tater er vanskelig. At hun kaller misjonens støttespillere og egne venner tante og onkel bærer preg av å være en infantilisering og umyndiggjøring. Bildet av Aslaug viser at dette er en godt voksen kvinne og at misjonens støttespiller blir omtalt som familiemedlemmer. Styrere på Svanviken omtalte ofte beboerne som barna sine.²¹² Disse fremstillingene kan ses som formynderi og at det som omtales som klienter står i en underforstått rolle.

William Larsen fremstiller seg selv som et bevis på at misjonens tjeneste ikke er forgjeves.²¹³ Bare tre måneder gammel kom han til et av misjonens barnehjem og i dag føler han seg som et av Guds barn og har fast hjem og familie. Larsen tilegger misjonen grunnen til hans liv, og på den måten legitimerer han misjonens arbeid og bekrefter at deres innsats fører frem blant omstreifernes ulykkelige skjebne. Noe av kritikken mot særomsorgen har vært at den merker en gruppe i samfunnet, men ved å la mennesker av omstreiferslekt komme med sine historier er de med på å legitimere den politikken misjonen står for.

Begynnende pluralisme

Norsk Misjon blant Hjemløse og *På hjemveien* begynner utover 1980-tallet å få innslag av kulturpluralisme ved at enkelte sider av taterkulturen blir synlig. I en notis refereres det til menneskerettighetsgruppen Charta 77²¹⁴ som har fremlagt et dokument som påstår at sigøynene har overtatt jødernes rolle og at barn i økende grad blir fratatt sine foreldre, samt at sigøynerkvinner blir sterilisert.²¹⁵ Notisen kommenterer ikke noe videre annet enn at det finnes ca 300000 sigøynere i Tsjekkoslovakia og at bare 70 % kan lese. Det ironiske med denne belysningen fra misjonen er at Norsk Forskningsråd i 2000 legger frem en rapport som forteller om lignende overgrep mot taterne iverksatt av nettopp misjonen.²¹⁶

I samme eksemplar får vi et dikt av Liv Steen som er merket som taterkultur.²¹⁷ Diktet sier at en skal være stolt over egen kultur selv om den ikke er så flott, og ikke gå med bøyd hode. Dette er første gang i perioden jeg undersøker at vi får et innslag som sier en skal

²¹¹ På hjemveien, nr 6 1981:5

²¹² På hjemveien, nr 1-3 1987:11

²¹³ På hjemveien, nr 2 1982:2-3

²¹⁴ http://www.sn.no/Charta_77 (01.02.2010)

²¹⁵ På hjemveien, nr 3 1979: 6

²¹⁶ Haave, 2000: 389, se og Pettersen i Hvinden (red), 2000 : 98

²¹⁷ På hjemveien, nr 5-6 1980:9

være stolt over taterkulturen. Ved å vise til stolthet over egen kultur øker en fokuset mot nettopp denne kulturen på en positiv måte og dette vil igjen kunne virke bevarende og fremmende. Noe av kritikken mot misjonen har vært at de ødelegger kultur. Det er mulig at de her vil vise kulturpluralisme i en periode der andre minoriteter, som for eksempel samer, begynner å få forståelse i Norge.²¹⁸ Det kan tenkes at presset som følge av Solheim-utvalget er med på at også denne type representasjoner får plass i *På hjemveien*.

I en debatt som finner sted i *På hjemveien* i eksemplarene 2 til 7 i 1983 blir det tatt for seg hva en egentlig er det riktige navnet på omstreiferne.²¹⁹ To representanter for gruppen forklarer at tater er det riktige navnet, men at dette er så stigmatiserende at begrepet *vandriar* oftest blir brukt i familien.²²⁰ I neste utgaven samtykker andre lesere ifølge redaksjonen i *På hjemveien* at ordet tater er greit, for det er vanlige mennesker som ikke er verre enn andre mennesker på noen måte.²²¹ I neste utgave tar Anders Enevig fra Danmark opp at det er ubetenksomt å bruke benevnelsen omstreifer, som ifølge ham er diskriminerende.²²² Han påpeker at også tater kan ha denne effekt, da det i Sverige og Danmark er et sterkt belastet ord. Han mener det bør være opp til fagfolk hvis det absolutt skal være et navn som skiller gruppen fra resten av befolkningen. Det bør i alle fall ikke være noen som har en økonomisk interesse av gruppen som setter navn på dem. Hittil har debatten tatt for seg hva som er riktig benevnelse og om det i hele tatt bør være et navn som skiller gruppen fra resten av befolkningen. Representantene som tilhører gruppen har uttalt at tater er riktig navn, men sier at denne benevnelsen er stigmatiserende. Etter dette melder Anker Holmin²²³ seg inn i debatten.²²⁴ Holmin sier at de fleste av omstreiferne i dag ikke er tatere, men i hovedsak av norsk slekt. Det er derfor ikke noe poeng å prøve å lage et minoritetsproblem som vi har med samene eller indianerne. Han ser ingen grunn til å dra kulturbegrepet for langt, og taterspråket bør snart høre historien til, sammen med alle de andre betegnelse som er blitt gitt omstreiferne. Det som skal gjøres er integrering, eller enda bedre assimilasjon, selv om samfunnet i dag ikke gir de beste vilkår for en slik prosess. Holmin sier at det ikke eksisterer noe minoritet til tross for at *På hjemveien* flere ganger har omtalt omstreiferne som en minoritet. Kultur og språk blir ikke vektlagt som noe av verdi og bør derfor tilhøre

²¹⁸ Niemi og Salvesen, 1987: 82

²¹⁹ *På hjemveien*, nr 1 til 7 1983

²²⁰ *På hjemveien*, nr 2 1983:5-6

²²¹ *På hjemveien*, nr 3 1983:5

²²² *På hjemveien*, nr 4 1983:6

²²³ Sogneprest og tidligere styrer på Svanviken. Hadde også verv i misjonen sin krets i Oslo i 15 år

²²⁴ *På hjemveien*, nr 5 1983:5

historiebøkene. Omstreiferne kan ikke overføres til prosessene som fant sted etter Altastriden i 1980 og som resulterte i en nytenkning rundt samepolitikken i Norge.²²⁵ Holmin sier rett ut at omstreiferen bør assimileres inn i den norske majoriteten, selv om samfunnet ikke gir gode vilkår for en slik politikk. Vilkårene som vanskeliggjør denne assimileringen er kulturpluralismen som vokser frem i Norge, selv om taterne er blant de siste som blir inkludert i denne politikken.²²⁶ Holmin sitt syn er at denne gruppen bør slutte å eksistere siden den ikke bringer noe verdifullt å ta vare på. Odvar Halgunset (styrer ved Svanviken) svarer at gruppen har en tilknytning til minoritetsproblemene og at en kan få inntrykk av at Holmin helst så at gruppen sluttet å eksistere.²²⁷ Halgunset svarer at den beste måten for å avgjøre om noen tilhører en etnisk gruppe er om personene selv regner seg å tilhøre en gruppe eller ikke. Halgunset sitt svar bærer preg av at taterne er en minoritet som har en plass i det norske samfunnet. Hans syn på om en tilhører en etnisk gruppe bærer preg av et mer kulturpluralistisk syn enn Holmins utspill om at gruppen bør assimileres. Holmin svarer ved å spørre om alle som tilhører det omstreiferfolket er tatere før han svarer at nei, det er visst bare de som regner seg som tatere som er det.²²⁸ Videre spør han om Halgunset vil at misjonen skal jobbe for å bevare taterne sin egenart og levesett, som om det er en utenkelig tanke. Debatten viser en stor forskjell i synet på omstreiferne og deres kultur. Halgunset åpner for at taterne er en minoritet som bør få sin plass i det norske samfunnet i tråd med den utviklende pluralistiske tankegangen, mens Holmin representerer den gamle fornorskningspolitikken som sier at omstreiferne bør gli inn i majoritetens levesett.

I en artikkel om offentlig eller privat nestekjærighet fortsetter Oddvar Halgunset i en pluralistisk tankegang og sier at taterne skal lære å være seg selv.²²⁹ De skal lære å bevare sin egen kultur og være stolt av den.²³⁰ Dette er første gang vi hører om at kulturen til taterne skal bevares i *På hjemveien*. Dette er i tråd med kulturpluralismen som for alvor begynner å feste seg i det norske samfunnet. Samekomiteen ble opprettet i 1956 for bevaring av samenes kultur, og selv om Skard tok til orde for bevaring av omstreifernes egenart i 1975, er det første

²²⁵ Tjelmeland, i Kjelstadli, (red) 2003:124

²²⁶ Tjelmeland, i Kjelstadli, (red) 2003:124-126

²²⁷ På hjemveien, nr 6 1983:10

²²⁸ På hjemveien, nr 7 1983:10

²²⁹ Se debatten mellom Holmin og Halgunset tidligere i oppgaven

²³⁰ På hjemveien, nr 3 1985:12

gang vi får inntrykk av at misjonen ser noe poeng i å bevare taternes kultur.²³¹ Også i senere artikler fra Svanviken blir det vektlagt at klientene får opplæring i egen kultur.²³²

Oppsummering

Misjonen og *På hjemveien* fremstiller arbeidet sitt i hovedtrekk tosidig. Den ene siden er at de hjelper samfunnet med et problem som de omtaler som omstreiferproblemet. Dette arbeidet går ut på å bosette omstreiferne fast, slik at deres normbrytende tilværelse i forhold til storsamfunnet opphører å eksistere. Den andre siden er at ved å løse dette problemet frigjør de og omstreiferne fra et liv på landeveien og man må anta at ønsket bak dette arbeidet faktisk er å hjelpe gruppen som lever en nomadisk tilværelse. Arbeidet med omstreiferne fører til at misjonen omtaler dem som klienter, som igjen gjør at gruppen fremstilles som hjelpetrengende. *På hjemveien* skaffer seg legitimitet ved å fortelle om samarbeidet med offentlige etater, samtidig som det vektlegger sin religiøse identitet. Arbeidet som blir gjort er i stor grad en fornorskningsspolitikk der misjonen lærer omstreiferne å bli gode samfunnsmennesker ved å bortsette barna og lære klientene ved Svanviken hvordan de skal bli gode samfunnsmennesker. Som et ledd i denne fornorskningen kan vi se en slags avkulturerings, som om omstreiferne hadde en kulturell sykdom.

Misjonen tegner et bilde der det først og fremst er barna som står i fokus, dette forklarer misjonen med at det er i barnesinnene de største mulighetene ligger. Med andre ord vil det være lettere å gjøre samfunnsmennesker av dem hvis de kan "reddes" før de lærer sin egen kultur å kjenne.

For å rettferdiggjøre denne bortsettingen blir det tegnet et negativt bilde av omstreiferne og deres levekår. Først og fremst blir livsstilen betegnet ved et normbrytende liv. Kårene blir omtalt som elendige og ikke noe miljø for barn å vokse opp i, samtidig blir det understreket en mangel på kristen oppdragelse. Bildet som presenteres av omstreiferne generelt er mangel på arbeidsmoral, seksualmoral, tigging og kriminalitet.

Forholdet mellom fastboende og de omreisende blir og forklart ved at de reisende utnytter fastboende. Sigrid Løken sitt svar på hvorfor noen kan ønske å leve på denne måten er ønsket om å slippe plikter og ansvar, noe som igjen tegner et bilde av omstreiferne som en

²³¹ Niemi og Salvesen, 1987: 82

²³² På hjemveien, nr 2 1986: 13 og På hjemveien, nr 3 1986: 8-9

byrde for det norske samfunnet. Flere av representasjonene omtaler omstreiferne som en funksjonshemmet gruppe ved at de ikke fungerer i samfunnet.²³³ Noe av grunnen til denne omtalen som funksjonshemmet kan begrunnes ved at misjonen ser det som sin jobb å bosette omstreiferne. Og denne jobben fremstilles som vanskelig på grunn av gruppens særegenhet. Andre faktorer som spiller inn ifølge misjonen er at omstreiferne har vanskelig for å få innpass grunnet motsetninger mellom fastboende og omstreiferne. Flere av innleggene uttaler også at arbeidet går bra og at man nærmer seg en løsning på omstreiferproblemet, dette ser vi endrer seg etter interpellasjon og Solheim-utvalget.

Etter interpellasjonen til Skard reagerer misjonen ved stadig å vise til historien og den erfaringen den har opparbeidet. *På hjemveien* trykker selektivt fra innleggene fra interpellasjonen som er positive til misjonen sin innsats og på den måten gir en uttrykk for at myndighetene roser arbeidet. Torild Skard blir forsøkt marginalisert ved at en stiller spørsmål om det er menneskerett å være omstreifer og alkoholiker, altså å være et onde for samfunnet. Den samfunnsmessige utviklingen blir og gitt sin del av skylden for at misjonens rolle blir vurdert. *På hjemveien* sier at samfunnet ikke lenger har rom for private kristne organisasjoner, og at dette vil omstreiferne lide for ved en overføring av ansvaret til det offentlige.

Misjonen problematiserer også arbeidet med omstreiferne og understreker sine egne erfaringer og vi kan derfor se en forflytning av fokus fra omstreiferne til misjonen i seg selv. Omstreiferne blir fortsatt tosidig fremstilt ved at de er en belastning på samfunnet og selv lever under dårlige forhold. Men mange av artiklene i *På hjemveien* tar for seg historien og forteller om den ekspertisen misjonen sitter inne med. Vi kan og se en utvidet problematisering av omstreiferne ved at det blir stadig nye problemer som må løses og at man derfor er langt fra en løsning på omstreiferproblemet som man snakket om tidligere. Det er sannsynlig at disse fremstillingene blir ytret for å bevare sin egen virksomhet. Samtidig blir det stadig vanligere at *På hjemveien* trykker artikler av mennesker med omstreiferbakgrunn som takker for hjelpen de har mottatt, eller forteller om behovet for at misjonen må bestå. Tidligere utgaver av *På hjemveien* har ikke inneholdt denne type artikler og dette må nok ses i lys av trusselen om en innordning av omstreiferne i de offentlige tilbudene.

Hovedbildet som tegnes av omstreiferne i *På hjemveien* er at gruppen er funksjonshemmet og lider overlast i samfunnet. Arbeidet med barna har en fremtredende rolle, der det understrekes at gruppen ikke kan dekke de behov et barn har for å få en trygg

²³³ På hjemveien, nr 10 1979: 2, se og På hjemveien, nr 5-6 1980: 8

oppvekst. Misjonen presenter arbeidet som sitt tosidig, der omstreiferne får den hjelpen de trenger samtidig som samfunnet får løst et problem.

Utover 1980-tallet får *På hjemveien* innslag som viser en kulturpluralistisk tendens. Blant annet blir det trykket et dikt av Liv Steen som forteller at man skal være stolt over kulturen. Dette er motsatt av tidligere representasjoner som har forklart at det ikke er noe ved taterkulturen som er verdt å ta vare på. Debatten mellom Holmin og Halgunset viser tydelig denne endringen fra en fornorskningsspolitikk til kulturpluralismen, som søker å bevare taterkulturen. Holmin representerer den gamle fornorskningsspolitikken ved at han ønsker taterne assimilert inn i majoritetsbefolkningen. Han ser helst at taterkulturen blir utryddet, men dette blir vanskeliggjort av datidens politikk som ser verdien av å bevare taternes særegenhet. Halgunset blir misjonens representant for et mer pluralistisk syn. I motsetning til Holmin ønsker han å bevare taternes særegenhet og kultur. Dette blir gjentatt i artikler fra Svanviken, hvor taterne skal lære å bevare sin egen kultur. Synet som Halgunset representerer er overens med endringen i samfunnet som verdsetter det flerkulturelle. Vi kan her se at misjonen prøver å tilpasse seg denne utviklingen.

4. Verdens Gang

I dette kapitlet skal jeg undersøke Verdens Gang (VG) sine fremstillinger av taterne i perioden fra 1975 til 2008. Media, i denne oppgaven representert ved VG, er viktig for hvilket bilde som befolkningen har kunnet danne seg av taterne. Jeg vil undersøke disse fremstillingene for å se hvordan taterne er blitt fremstilt over tid og hvordan de selv ønsker å fremstå. I motsetning til *På hjemveien* har VG et mye større nedslagsfelt som når den alminnelige leser også utenfor dem som deltok i Norsk Misjon blant Hjemløse.

Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen skriver i boken ”*Mistenkelige utlendinger*” at pressen er et sosialt klassifiseringsverktøy, og for å undersøke hvordan taterne er fremstilt i det offentlige rom er det å undersøke VG sine fremstillinger en vei å gå.²³⁴ For å kunne analysere fremstillingen vil jeg dele dem inne i tre forskjellige kategorier: Artikler som i hovedsak omhandler kriminalitet, offerhistorier og historier om kultur og verdighet blir behandlet for seg selv. Denne inndelingen bygger på artikler jeg her funnet ved søk i VGs arkiver.

Kategorien kriminalitet vil ta for seg artiklene som omhandler kriminalitet som er satt i forbindelse med taterne, eller artikler som gir uttrykk for taterne som gruppe er kriminelle. Offerfremstillingene vil i stor grad komme fra artikler fra 1990 og fremover ettersom det er i denne perioden mange av overgrepene fra staten og misjonen blir avdekket. I denne delen vil undersøke hvordan behandlingen av taterne fremstiller dem entydig som ofre. Kultur og verdighet er en ganske bred kategori som inneholder artikler der personer enten tar avstand fra betegnelser og fremstillinger, eller ytrer seg positivt til taterkulturen. Mange av artiklene tar for seg musikk, men også andre elementer av kulturen, som kunst og teater. Også artikler som tar et oppgjør med behandlingen som har vært gjort vil bli tatt med.

Perioden er preget av at det finner sted en etnisk organisering fra taternes side, samtidig som akademikere og presse begynner å interessere seg for taternes historie. Bakgrunnen for dette må nok ses i lys av myndighetenes endring fra en nøytral politikk der taterne skulle behandles som andre medlemmer av storsamfunnet, som Solheim-utvalget uttaler, til å støtte taternes oppreisning og kultur.²³⁵ Rune Halvorsen mener dette skyldes en ideologisk utvikling der individuelle hensyn får mer rom i den offentlige forvaltningen

²³⁴ Eide og Simonsen, 2007: 16

²³⁵ Halvorsen, 2004: 46

samtidig som taterne ikke lenger ses på som en trussel mot samfunnet.²³⁶ Trusselvurderingen av taterne i tidligere tider bygget på deres livsform som ble sett på som normativt utfordrende med tanke på seksualitet, familie, religion og arbeidsetikk.

Før jeg behandler VG, vil jeg vise noen hendelser i samfunnet som skjer i denne perioden. Franz Pettersen kontaktet Den Norske Helsingforskomiteen i 1993, som igjen kontaktet Sosial- og helsedepartementet (SHD) for støtte til et prosjekt som tok for seg ”Taterspørsmål”.²³⁷ Men SHD valgte i stedet å anmode Norges Forskningsråd om å utarbeide et forskningsprosjekt grunnet spørsmål om habilitet.²³⁸ Prosjektet resulterte blant annet i Bjørn Hvindens bok: *Storsamfunn og minoritet; Sammendrag av resultatene av delprogram om romanifolket taterne og det norske samfunnet*.²³⁹ Også Helsingforskomiteen laget en rapport som fokuserte mer på menneskerettighetsproblematikken i forhold til behandlingen taterne var utsatt for.²⁴⁰ Andre akademikere og forskere kom med bøker og artikler om taternes historie, og som vi skal se i dette kapitlet tok media positivt imot nye bøker og betegnet dem som viktige kunnskapsgivere.

Den nye kunnskapen om behandlingen av taterne førte til at myndighetene kom med en unnskyldning, og 11.2.1998 kom daværende kommunal- og regionalminister Ragnhild Queseth Haarstad med en offisiell beklagelse for den uretten norske myndigheter har gjort mot romanifolket opp gjennom historien.²⁴¹ Regjeringen Stoltenberg tok i desember 2000 også sterk avstand fra overgrepene som har funnet sted og ba om unnskyldning. Regjeringen vedtok å opprette et senter for dokumentasjon og formidling av historien til romanifolket på Glomdalsmuseet på Elverum.²⁴² Taterne får også status som nasjonal minoritet i forbindelse med Stortingets ratifisering av Europarådets rammekonvensjon om nasjonale minoriteter.²⁴³ Også den norske kirke har kommet med en unnskyldning på kirkemøtet i 2000.²⁴⁴

²³⁶ Halvorsen, 2004: 46

²³⁷ Hvinden, i Hvinden (red), 2000: 7

²³⁸ Halvorsen, 2004: 19

²³⁹ <http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Prosjekt&cid=1193731509327&pagename=Forskningsrade+Norsk/Hovedsidemal&p=1181730334233> (01.04.2010)

²⁴⁰ Den norske Helsingforskomite, Norsk romani-/taterpolitikk. Hele rapporten kan lastes ned fra : http://www.nhc.no/php/files/documents/Tema/MRnorge/romanirapport_final_version.pdf. Lastet ned (01.04.2010)

²⁴¹ Haarstad, Ragnhild Queseth (1998) Regjeringen beklager overgrep mot romanifolket, *Pressemelding fra Kommunal- og regionaldepartementet*, 11.febr. 1998.

²⁴² St.mld. nr.15 (2000-2001) Hele rapporten kan lastes ned fra : <http://www.regjeringen.no/nn/dep/krd/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/20002001/stmeld-nr-15-2000-2001-.html?id=585195>. Lastet ned (01.04.2010)

²⁴³ St.prp. nr. 80 (1997-1998)

²⁴⁴ <http://www.kirken.no/index.cfm?event=doLink&famId=5080> (01.04.2010)

Romanifolket Landsforening (RFL), (senere Taternes Landsforening, forkortet TL) ble stiftet 24.4.1995 og skal jobbe for å bedre taternes stilling i samfunnet. Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR) ble stiftet 25.2.2000 og var en direkte konsekvens av kirkeunnskyldningen som flere tater var misfornøyd med. Foreningen ble dermed stiftet for å endre denne unnskyldningen, men skal og fremme oppreisning og respekt for romanifolket i samfunnet. Jeg vil nedenfor i oppgaven forklare mer om samarbeidet mellom kirken og TL, og spliden som oppstod som følge av unnskyldningen fra kirken som resulterte i at LOR ble opprettet. Egenorganiseringen fra taterne må nok ses i lys av det politiske klimaet som ble mer lydhør ovenfor menneskets rett til å være forskjellige.

Kriminalitet

En av rollene taterne har fått spille i VG er i oppslag om kriminalitet i Norge. Som vi har sett av fremstillingen i *På hjemveien* er stereotypien av taterne blant annet som kriminelle. I mitt søk i VG omhandler flere av artiklene kriminalitet, men og notiser og kryssord fremstiller dem som en kriminelt belastet gruppe. Første innslaget jeg kom over var et kryssord som loddrett var et synonymord for røver på fem ord.²⁴⁵ Svaret, som var tater, blir kommentert i et leserinnlegg og omtalt som et spark mot de små.²⁴⁶ Kryssordet gir en indikasjon på at ordet tater gir klare assosiasjoner knyttet til røvere og dermed kriminalitet. En må gå ut ifra at VG mente kryssordet var mulig å løse og at leserne kunne knytte koblingen mellom røvere og tater, og at dette var en allmenn oppfatning. Tretten år seinere i en artikkel kom en ordbok fra Escolias Forlag som definerer ordet tater som fant, kjeltring og rakker, tar tateren Roar Nilsen til motmæle med en anmeldelse til politiet.²⁴⁷ Likheten i disse to artiklene er slående der taterne blir betegnet som et kriminelt element uten noen sammenheng til forbrytelser, men bare ved begrepet tater som sammenheng. I en artikkel om en ransmistenkt mann som er pågrepet blir begrepet tater brukt. Overskriften er *Tatt av 12 mann* og notisen under, bærer underoverskriften *Farlig person* som forteller om den siktetes handlinger og fremferd.²⁴⁸ En av underoverskriftene lyder *Tater* og det fortelles at blant mange kriminelle involveringer til den siktede er en krangel med en tater. Artikkelen forklarer ingenting om bakgrunnen for krangelen, hvem som startet den osv, men taterbegrepet blir likevel satt inn i en kontekst der kriminalitet og vold er årsaken til artikkelen. I disse tre nevnte artiklene knyttes taterbegrepet

²⁴⁵ VG, 06.11.1975. Løsning VG, 07.11.1975

²⁴⁶ VG, 19.11.1975

²⁴⁷ VG, 03.10.1998

²⁴⁸ VG, 13.08.1983

opp mot kriminalitet i en sammenheng der man kan si at fordommer preger fremstillingene. Man kan og si at de bærer likheter på enkelte måter til hvordan *På hjemveien* fremstiller taterne som kriminelle, den store forskjellen er at de to første artiklene møter en motstand ved at en leser kritiserer kryssordet og ved Roar Nilsen sin anmeldelse av Escolas forlag. Sistnevnte artikkel er og med på å sette søkelyset på hvordan taterne fremstilles i en ordbok så seint som i 1998. Vi kan lese at Romanifolket Landsforening sier seg enig i Nilsen sin kritikk i definisjonen i ordboken, noe som viser at taterne har fått et annet taleorgan enn misjonen.

Den vanligste kriminaliteten taterne ble forbundet med var tyveri. I perioden jeg undersøker fant jeg fem notiser som tar for seg tyveri forbundet med omstreifere. Selv om minst en av disse ikke er om tatere, blir betegnelsen omstreifere, som var den vanligste betegnelsen på tatere, brukt. Betegnelsen ble brukt om forskjellige grupper, men ble for det meste eksemplifisert ved det som regnes for tatere i dag. Notisene var fordelt over årene 1976, 1982, 1989 og to i 1992. Første notis forteller om et ektepar som er blitt frastjålet 100 000 kr.²⁴⁹ Selv om politiet ikke har noen spor å gå etter, kan VG opplyse om at uken før ble en 78 år gammel mann frastjålet samme sum av tre kvinnelige omstreifere. Avisen antyder at den geografiske og tidsmessige nærheten tilsier at også dette tyveriet kan være utført av de samme omstreiferne. VG sin fremstilling av taterne på 1970-tallet har ved flere anledninger, som vi har sett, vært koblet opp mot taterne/omstreiferne som røvere og kjeltringer. Tre av notisene i perioden som forteller om tyverier har den etniske tilhørigheten i fokus ved at det tydelig går frem at det er omstreifere som har utført handlingen.²⁵⁰ Notisen med mest språklige virkemidler er fra 1982 der overskriften lyder *Gudfar nekter*.²⁵¹ Notisen fortsetter ved å fortelle om en 36 år gammel mann som peker seg ut til å være *gudfaren i taterbanden*. Sammen med to andre tiltalte starter rettsaken som omfatter 40 tilfeller av grove tyverier mot det som betegnes som *eldre, vergeløse mennesker*. Det påpekes at de tre tiltalte tilhører en stor familie på 20 omstreifere som i flere år har begått tyverier mot eldre mennesker. Betegnelsen gudfar gir i seg selv gir konnotasjoner til kriminalitet.²⁵² Videre påpekes det at ofrene var eldre og vergeløse mennesker. At en kvinne tok overdose av sovepiller i etterkant av tyveriet hun var utsatt for, gjør handlingene mer dramatisk, som Eide og Simonsen påpeker.²⁵³ Det påpekes at de tre tiltalte tilhører en storfamilie av omstreifere som over en periode på flere år

²⁴⁹ VG, 02.08.1976

²⁵⁰ VG, 24.07.1986, se og VG, 21 og 28.06.1992

²⁵¹ VG, 03.09.1982

²⁵² Eide og Simonsen, 2007: 86

²⁵³ Eide og Simonsen, 2007: 86

har livnært seg på tyverier av eldre. Den etniske tilhørigheten blir her satt i sammen med denne kriminaliteten og på denne måten blir taterne satt i tilhørighet med denne type kriminalitet.

Også ved drapssaker har taternes etniske tilhørighet blitt nevnt, spesielt har en mann som er dømt for to drap fått mange oppslag. Vedkommende blitt nevnt som en av Norges farligste menn. Den dømte har stått frem i flere intervjuer og forklart at han er tater og dermed forutbestemt til et liv med kriminalitet og rus.²⁵⁴ I et seinere intervju vektlegger drapsmannen at han angreir bitter på det han har gjort, ikke minst ovenfor taterfolket, der han har bidratt til å opprettholde stempelet ovenfor dem som kjeltringer.²⁵⁵ Det påpekes at den dømte jobber med et forskningsprosjekt om språket til taterne i sammen med universitet i Oslo.²⁵⁶ Motivet for å fortelle om prosjektet, må ses som en form for bot, i forhold til at han har koblet kriminalitet og taterne. Overskriften på artikkelen er *Dobbeltmorderen fant sin kjæreste* og i artikkel fortelles det at den 34-årige tateren har funnet seg kjæreste.²⁵⁷ Jeg fant mange artikler som omhandlet denne personen, noe som skyldes at han selv gir flere intervjuer, men også dramatiske rømninger og hans status som meget farlig, særlig under rus. I en av artiklene forklares det at han tilhører løsgjengermiljøet, men i artiklene som direkte tar for seg drapene kommer hans etniske bakgrunn i liten grad frem.²⁵⁸ Unntaket er ofte intervjuene han selv gir der han forteller om sin bakgrunn og spesielt om forskningen rundt taterspråket. I et intervju forklarer mannen om sitt liv under overskriften *Mitt liv et helvete*.²⁵⁹ Mannen forklarer at han har levd et liv med rus og kriminalitet fra tidlig alder, samtidig som han har gått inn og ut av spesialskoler. Faren er også dømt for drap og kom ikke ut av fengsel før gutten var 8 år gammel, og som tater var han forhånds dømt i rettsystemet. Ifølge den dømte er alkoholen det største problemet, noe som bygger oppunder det erkentypiske bildet som misjonen tegnet. I en reportasje i tv-programmet Søndagsåpent på TV2 forteler han om sin status som nyfrelst og arbeidet med den omtalte taterordboken. Her kommer han og med noen refleksjoner omkring det økte fokuset på taterne som han beskriver som spennende selv om det er for stort fokus på det negative.²⁶⁰ Artiklene som omhandler denne personen har stort sett fokus på at han er en dobbeltmorder og en av Norges farligste menn. Vi kan ikke se en klar tilkobling opp mot han

²⁵⁴ VG, 03.02.1990

²⁵⁵ VG, 30.03.1991

²⁵⁶ VG, 15.04.1992

²⁵⁷ VG, 15.04.1992

²⁵⁸ VG, 17.07.1984

²⁵⁹ VG, 03.02.1990

²⁶⁰ VG, 30.10.1994

etniske bakgrunn utenom i intervjuer gjort direkte med den dømte. Der beklager han at han trekker inn taterne i kriminalitet.

To artikler i 1985 fokuserer utlukkende på den etniske tilhørigheten ved overskrifter som *Tater-krig* og *Taterslag*. Begge artiklene handler om strider innad gruppen. Den første bærer og overskriften *Beskutt av Gustavsen* der familien Akselsen føler seg truet av familien Gustavsen og omvendt etter et sammenstøt i Magnor sentrum.²⁶¹ Neste artikkel handler om to familier som slåss med kniver og slagvåpen i Tolga sentrum.²⁶² Språkbruken i disse to artiklene er dramatisk og gir konnotasjoner til krig. *På hjemveien* ga ved flere tilfeller uttrykk for at taterne levde på siden av det norske samfunnet og representasjonen i VG gir her uttrykk for at taterne tilsidesetter de normative og strafferettslige lovene i det norske samfunnet. Ved å bruke ord som slag og krig bidrar ordlyden til å se på taterne som en gruppe som står utenfor det norske samfunnet. Det norske samfunnet er ikke i krig, men det tegnes et bilde der taterne har sin egen krig selv om striden involverer to familier og ikke hele gruppen av tatere.

Offerfremstillinger

De aller fleste fremstillingene i denne kategorien kommer i perioden fra 1990 og utover, likevel er det enkelte fremstillinger av taterne i perioden før som faller innenfor denne kategorien. VG kan fortelle om en underskriftskampanje i et nytt boligfelt for å hindre at omstreifere blir tildelt en tomt.²⁶³ Familien Andreassen forteller at de opplever dette som diskriminering på grunnlag av deres etniske tilhørighet. Generalsekretær Jostein Vist i misjonen sier at han vil bringe saken inn for departementet. Familien understreker at dette ikke er første gang de opplever noe lignende, men aldri i så alvorlig grad. Grunnen til at naboene i det nye byggefeltet ikke ønsker denne familien velkommen skal være frykt for bråk. Vi kan her se et eksempel på fordommene mot omstreiferne i nabolaget. Noe som er interessant er å se at Jostein Vist og misjonen her blir brukt som talsmann for gruppen. Dette er noe vi skal se endrer seg utover 1990-tallet der det er egne representanter for gruppen som protesterer mot det de anser som overgrep.

²⁶¹ VG, 14.01.1985

²⁶² VG, 10.07.1985

²⁶³ VG, 02.06.1978

I 1989, kommer Jostein Vist på banen med en advarsel om at 250 familier står i fare for å havne på landeveien igjen.²⁶⁴ Vist insisterer på at dette ikke er takk for sist etter at misjonen mistet omsorgen til staten, men heller et varsku som følge av at taterne kommer sist i køen for sosialtiltak og at mange kommuner regelrett svartelister taterne. Andre faktorer som vanskeliggjør er et intolerant samfunn som diskriminerer. Artikkelen følges opp på neste side. Anna og Johan Magnussen forteller om et liv preget av diskriminering.²⁶⁵ Familien hevder de blir diskriminert og truet uansett hvor de har vært. En løsning på problemet kan være å legge ut på landeveien igjen, Johan understreker at de ikke kan ta igjen for da bekrefte bilde av taterne som farlig. Fremstillingen i denne perioden tegner mye det samme bildet som misjonen tegnet av forholdet mellom de bofaste og taterne. Også Solheim-utvalget diskuterte hvordan taterne ble diskriminert og utestengt fra samfunnet.²⁶⁶ Det er verdt å merke seg at i en liten notis blir Åge Aleksandersen berømmet for å offentlig ha stått frem som tater. Det blir vektlagt at han bruker begrepet tater for å ufarliggjøre uttrykket. Symboleffekten av en kjent musiker står frem med sin etniske tilhørighet, spesielt i denne sammenhengen er viktig for å gi et annet bilde av taterne enn det fordommene representerer, noe jeg skal komme tilbake til i kapitel fem.

På begynnelsen av 1990-tallet endrer disse bildene av taternes manglende innpass i det norske samfunnet seg til å avdekke overgrep utført av staten og misjonen. Først ute var helse og sosialmagasinet LIV med kritikk allerede i 1986.²⁶⁷ VG følger opp med en artikkel som bygger på LIV sin artikkel, men tar ikke opp noen annen tematikk enn den økonomiske kritikken mot misjonen.²⁶⁸ I 1991 kom den første serien av artikler i VG som satte et søkelys på behandlingen taterne hadde vært utsatt for. Artikkelen bærer overskriften *Folket vi jaget* og forklarer opphavet i en sosialhistorisk forklaringsmodell der uår og krig var grunnen til at mennesker brøt opp og begynte å reise.²⁶⁹ Det blir vektlagt at taterne gjennom historien har vært utsatt for overgrep og tvangsassimilering. Det fortelles videre at særomsorgen ble avvirket i 1988, men at diskrimineringen fortsatt pågår. Påfølgende dag fortelles det om kartleggingen misjonen gjennomførte av taterne samt at 1500 barn var bortsatt, med eller uten vergerådstiltak.²⁷⁰ Tom Flagstad, tidligere reisesekretær i misjonen, nå konsulent i Kirkens

²⁶⁴ VG, 12.04.1989

²⁶⁵ VG, 12.04.1989

²⁶⁶ NOU, 1980:42: 34

²⁶⁷ LIV, nr 3, 1986

²⁶⁸ VG, 18.04.1986

²⁶⁹ VG, 13.01.1991

²⁷⁰ VG, 14.01.1991

Sosialtjeneste forklarer at målet var å hjelpe taterne og at det blir urettferdig å vurdere misjonen ut fra dagens standard. Representanter fra misjonen er ikke lenger representanter for taterne, men må heller forklare og til dels unnskyldes omsorgen de har stått for. I denne artikkelen møter vi blant annet to akademikere, Ellen Marie Marvik (sosialantropolog) og Ragnhild Schluter (førsteamanuensis) som forteller om overgrepene. Bakgrunnen til Marvik og Schluter gir dem belegg for å uttale seg og bekrefter overgrepene og dermed taterne som offer for misjonen og statens tiltak, samtidig som misjonen blir diskreditert og dermed ikke kan fungere som talsmenn for taterne som gruppe. Artikkelserien fortsetter med en historie om taterjenten Anne som ble sterilisert i en alder av 15 uten selv å vite om det.²⁷¹ Artikkelen forteller om synet på taterne som arbeidssky, seksuelt abnorme, og åndelige underlegne, og hvordan sterilisering ble brukt som et redskap for å bekjempe taternes dårlige egenskaper. Historien blir mer dramatisk av eksempelet Anne, der fostermoren fikk henne sterilisert av frykt for at driftene hennes skulle ta overhånd som følge av at det kom arbeidere til et byggeprosjekt i nærheten av hjemmet. Artiklene tar og for seg positive sider med taterkulturen og et intervju med Lasse Johansen, men disse vil bli undersøkt i delen som omhandler artikler om kultur og verdighet seinere i oppgaven.

I 1993 kom boken til Olav Rune Ekeland Bastrup *El Jucan, asfaltens sønn*, som forteller om Einar Olsen og hans liv etter at han ble tatt av misjonen bare tre dager gammel.²⁷² Denne type historier dukket stadig oftere opp som følge av at flere tater stod frem med sine historier. Ifølge Eide og Aanesen økte interessen fra både forskere og media utover 1990-tallet.²⁷³ VG følger opp med en artikkel om Einar Olsen og hans bror som for 50 år siden ble tatt fra foreldrene og plassert på samme barnehjem uten å vite at de var brødre.²⁷⁴ Etter at nevnte bok kom ut kom de i kontakt med hverandre gjennom forfatter Bastrup. Også Frans ble tatt fra familien.²⁷⁵ Det opplyses at moren ikke hadde gjort noe annet galt enn å være tater. Overskriften lyder *Røvet fra mamma mens hun var ute og handlet*, og artikkelen forklarer at misjonen så på tater som et samfunnsmonstre som måtte utryddes. Bruken av ord som *utryddes*, *samfunnsmonstre* og *røvet* er med på å forklare overgrepene og taterne som offer for misjonen. VG kan noen år seinere fortelle historien til Bjørn Granum som ble ulovlig adoptert bort.²⁷⁶

²⁷¹ VG, 15.01.1991

²⁷² Bastrup, 1993

²⁷³ Eide og Aanesen, 2008: 89

²⁷⁴ VG, 22.10.1993

²⁷⁵ VG, 25.01.1994

²⁷⁶ VG, 15.02.1998

I 1994 kommer VG med sin andre artikkelserie.²⁷⁷ Denne serien fokuserer i likhet med den forrige fra 1991 på temaer som sterilisering, forsøket på å utrydde taterkulturen og bortsetting av barn. Nytt er kravet om åpning av arkiv slik at forskere kan få tilgang til materiale om taterne. Både TV2 (Dokument 2, 5.9.1994 og Holmgang, 6.9.1994) og NRK (Av reisendes folk, 25.1.1994) sender program som tar opp uvissheten i antall steriliseringer osv. Nevnte VG-serie forteller om Katrin Karlsen som ble sterilisert mot sin vilje i 1964. Mye av plassen blir viet til ønsket om å åpne steriliseringsarkiver, noe Magnar Sortåsløkken fra SV tar opp i brevform til helseminister Werner Christie (AP). Presset for å slippe til forskere førte til at statens steriliseringsarkiv ble åpnet og Norges Forskningsråd og forskeren Per Haave kunne siden legge frem sine resultater som fastslo at minst 128 tater var sterilisert.²⁷⁸

I etterkant av alle oppslagene rundt behandlingen av taterne kommer det en rekke erstatningskrav som følge av manglende utdanning, misbruk og sterilisering. Nevnte Katrin Karlsen blir tilkjent erstatning som følge av sterilisering i tillegg til erstatning for manglende utdanning.²⁷⁹ I en artikkel med overskriften *Tapere krever 22 millioner*, som tar for seg erstatningskrav mot staten, opplyses det om at mange av søkerne er tater.²⁸⁰ Også flere notiser opplyser om tater som enten har fått innvilget billighetserstatning, eller at det er søknader inne til behandling om denne type handsrekning.²⁸¹ Billighetserstatningen skal gis der uopprettelig skade har funnet sted²⁸² og er dermed med på å fremstille taterne som offer. Rune Halvorsen skriver i boken *Taternes arbeid for oppreisning og anerkjennelse i Norge* at TL tok aktivt avstand fra Landsforeningen Rettferd for Taperne (LRT) fordi de ensidig fremstilte taterne som ofre.²⁸³ VG har vært med på å synliggjøre behandlingen av taterne og politikken som har vært ført mot dem. Artiklene som fremstiller taterne som ofre har vært viktig for å sette taternes krav på den politiske dagsordenen. Halvorsen sier at slike reportasjer gir andre mulighet til å distansere seg fra tidligere politikk: *Framstillingen av taterne som objekter for den tidligere politikken ga journalister og redaktører en mulighet til å ta avstand og derigjennom presentere deres egne verdier, slik de selv ville det.*²⁸⁴ Men som vi skal se har

²⁷⁷ VG, 04.09-08.09.1994

²⁷⁸ Haave, 2000: 389

²⁷⁹ VG, 05.11.1996

²⁸⁰ VG, 26.01.1996

²⁸¹ VG, 07.12.1996, se og VG, 25.03-1989, VG, 27.01.1996

²⁸² http://www.helsedirektoratet.no/loverogregler/pasientrettigheter/billighetserstatning_av_statskassen_207214 (15.05.2010)

²⁸³ Halvorsen, 2004: 34

²⁸⁴ Halvorsen, 2004: 94

VG og tatt opp sider ved taternes kultur. Artikler om musikk, teater og litteratur har vært med på å vise nye sider ved taterkulturen.

Kultur og verdighet

Taternes sterke tradisjoner innen musikk er godt dokumentert med artister som Lasse Johansen, Åge Aleksandersen og Elias Akselsen. Ragnhild Schluter skriver at sang var viktig for å utrykke seg samtidig som det styrket samholdet.²⁸⁵ Også andre aspekter fra kulturen som håndverk, samhold og stolthet er symboler for taterkulturen. Det er påfallende at representanten i artiklene som blir behandlet under i oppgaven, spesielt fra 1990-tallet og utover, kommer fra tatergruppen. Tidligere var representanter for taterne, fra myndigheter og misjonen. Ved denne type selvrepresentasjon kan vi se at stadig flere tar til orde for å vise kulturen slik de selv mener den er, og dermed også stolthet over å være tater.

I 1980 kommer en reportasje om Lasse Johansen og hans samling av taterviser.²⁸⁶ Det vektlegges at Johansen er en ekte tatergutt og at denne platen er den første i Norge og skal være med på å bevare den rike musikkarven. Lasse Johansen er en av de første som står frem med sin bakgrunn og viser nye sider av taterkulturen. Det poengteres i artikkelen at familien hans er bofaste med unntak av om sommeren, og at de er personlig kristne. Selv om Johansen står frem som en stolt tater og forteller om slekten, språket og samholdet, tegner altså artikkelen et bilde av ham som en som lever slik majoriteten i Norge lever ved å fortelle om hans kristne tro og at han har fast bosted. I artikkelserien fra 1991 som jeg har undersøkt tidligere i oppgaven står Johansen frem og forteller stolt om opphavet sitt²⁸⁷. Han fortsetter med å fortelle om håndverkstradisjoner og taternes verdifulle rolle i samfunnet. Ved å understreke de mange positive sidene ved taterkulturen håper musikeren at flere vil stå frem og at gruppen igjen kan være stolte over å være tatere. I samme artikkelserie forteller og førsteamuensis Ragnhild Schluter at prosjektet hun jobber med skal belyse positive sider ved kulturen. Schluter forklarer at en del av problemet for taterne har vært en systematisk nedvurdering av kulturen og understreker at det nå er på tide med oppreisning og anerkjennelse av kulturen.

²⁸⁵ Schluter, 1993: 60

²⁸⁶ VG, 15.11.1980

²⁸⁷ VG, 12.01.1991

I anmeldelsen av *"Fremmed Fugl"*, en bok om Åge Aleksandersen sitt liv, sier anmelderen at tateropphavet er sentralt i boken og at en får inntrykk av hverdagen til taterne gjennom beskrivelsene av oppveksten.²⁸⁸ Likevel etterlyses det informasjon om hva en tater egentlig er, hvor de kommer fra, hvorfor de har eget språk og hva som er forskjellen mellom tatere og sigøynere.²⁸⁹ Dette viser manglende kunnskaper om taterne i det norske samfunnet. En annen måte å fremstille taterne på kommer i en reportasje om Lill Lindfors sin rolle som taterkvinnen Cassandra i filmen *"Vargens Tid"*.²⁹⁰ Lindfors blir omtalt som en sensuell kvinne og er ikke til å kjenne igjen når hun spiller den ville og synske taterkvinnen. For å spille en tater forvandles altså Lindfors til en vill kvinne for å differensiere henne og underbygge at det er snakk om en tater.

Åge Aleksandersen står flere ganger frem i media og kritiserer behandlingen taterne har vært utsatt for. Aleksandersen bruker musikken for å fortelle om det artikkelen beskriver som systematiske overgrep.²⁹¹ Artikkelen beskriver Aleksandersen som folkekjær og nasjonalskald og er på den måten med på å innlemme artisten i den nasjonale musikkulturen, selv om han ofte vektlegger sin etniske tilhørighet. Albumet som er årsaken til intervjuet, *"Hud og hår"*, inneholder sangen *"Ved svanens vik"* som tar for seg forholdene ved Svanviken arbeidsleir. Fem år seinere kommer albumet *"Gamle ørn"* som inneholder sangen *"Det 4 rike"*. Ifølge Aleksandersen, som også i denne artikkel blir omtalt som nasjonalskald, er dette hans mest politiske plate der nazisme, lederlønninger og det norske helsevesenet blir tatt opp.²⁹² Artisten påpeker kontrasten mot reksjonene etter andre verdenskrig og setter dette i sammenheng med behandlingen av taternes i samme periode. Ved premieren av dokumentarfilmen *"Tradra – i går ble jeg tater"*²⁹³ kritiserer Aleksandersen (som deltar i filmen) den norske kirke for overgrepene som har funnet sted.²⁹⁴ Ved siden av intervjuet med Aleksandersen er det en anmeldelse av filmen som sier den er en *storslagen tater-sang*. Anmelderen forteller at filmen tar for seg overgrepene, men at den allikevel ikke blir en entydig klagesang og at det bare er en ting som gjelder for taterne: *At de får muligheten til å*

²⁸⁸ VG, 15.09.1988

²⁸⁹ Begrepet sigøyrer er brukt slik det står i artikkel

²⁹⁰ VG, 11.07.1987, Fjernsynsteateret *Vargens Tid* ble produsert av Waldemar Bergendahl og Hans Alfredson og utgitt i 1988

²⁹¹ VG, 22.05.1995

²⁹² VG, 01.04.2000

²⁹³ Dokumentarfilm laget av Karoline Frogner (2004) om blant annet Bjørn Granum som ble adoptert bort uten foreldrenes samtykke

²⁹⁴ VG, 11.03.2004

gjenreise selvrespekten, og at de får muligheten å gjenreise – og dyrke videre – sin egen kultur. Det poengteres at filmen er viktig, den er vakker og den er virkningsfull.

Etter 1996, da Romanifolkets Landsforening (TL) er etablert kan vi se taterne representerer seg selv. Leder i Romanifolkets Landsforening Leif Larsen reagerer med politianmeldelse etter tv programmet Wesenstund, der taterne blir omtalt som fant.²⁹⁵ Larsen sier at ordet fant er krenkende og er med på å opprettholde mytene omkring taterne. Kritikken møter liten forståelse fra Rolv Wesenlund og Jan Otto Johansen, som deltok i programmet. Men etter organiseringen av taterne får vi Larsen som tar opp en ordbruk han mener er krenkende. Det blir påpekt av Larsen at en slik ordbruk ikke hører hjemme i 1996. I en artikkel med overskriften *Krever slutt på tater-nekt* kommer det frem at flere campingplasser nekter taterne adgang.²⁹⁶ Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) har vært i møte med TL, politiet og campingnæringen. Holger Gustavsen fra TL sier at dette ikke er et ukjent fenomen, men at det er bra det blir gjort noe. Artikkelen inneholder en oversikt over lovverket som tar for seg diskriminering.²⁹⁷ En representant fra Larkollen Camping sier at deres praksis er å avvise reisende følger grunnet tidligere bråk og manglende betaling. Gustavsen sier seg enig at de som ikke overholder ordensregler skal kunne bortvises, men reagerer på at en hel gruppe kan avvises før de har gjort noe galt. Artikkelen forteller om et samarbeid mellom TL og myndighetene (LDO, politi) for å hindre diskriminering av taterne. Gustavsen avslutter artikkelen ved å vise til likhetsprinsippet at man ikke kan skjære alle over en kam, og han blir selv et eksempel ved at han bor på Onsakervika camping uten noen problemer.

Også andre representanter for taterne tar til motmæle i tilfeller der de føler overtramp blir begått. Elias Akselsen raser mot et stunt av Otto Jespersen der han planlegger å finne ut hvor mange tatere man får plass til i en badstue.²⁹⁸ Akselsen bruker et friskt språk og betegner Jespersen som en dritsekk og lurert på om han tror taterne er dyr. Også leder i TL mener Jespersen angriper en svak gruppe og kan fortelle om frykt for at taterbarn skal bli mobbet.

Elias Akselsen står også frem i media og uttrykker sinne over Glomdalsmuseet, som han mener blander sammen tatere og sigøynere.²⁹⁹ Også i denne artikkelen får Akselsen støtte fra TL, musikeren fremstår som en talsmann for gruppen, samtidig som VG vet de kan

²⁹⁵ VG, 19.02.1996

²⁹⁶ VG, 01.06.2008

²⁹⁷ Straffelovens § 349a og § 135a

²⁹⁸ VG, 31.07.2006

²⁹⁹ VG, 25.05.2006

henvende seg til TL i saker som angår taterne, noe som antyder at gruppen representerer seg selv. Stadig oftere kan vi se at taterne enten via mennesker med tateropphav eller TL reagerer på fremstillinger de mener tegner et uriktig bilde. Ved å reagere mot ord som fant blir det og uttrykt et bilde på egen identitet og et ønske om å selv definere hva de er og hvordan de omtales. Samtidig står taterne som minoritet opp mot majoriteten og storsamfunnets omtale ved å bruke media.

Elias Akselsen fremstår og i media som den stolte musikalske tateren, en slags positiv stereotypi. Selv om artikkelen som tar for seg den strålende kritikken musikken får, blir det viet stor plass om historien som taterne har vært utsatt for. VG kommer med en artikkel der overskriften lyder *Tateren Elias tilgir sviket*.³⁰⁰ Det fortelles at han har fått strålende kritikker for de to siste albumene sine. Artikkelen har mange av elementene til en elendighetshistorie, og avsluttes med at tatere blir nektet ved campingplasser. Men det nevnes at Elias, som har sunget for kongelige og statsministre, tilgir. I en senere artikkel mener Akselsen i forbindelse med en Spellemannsnominasjon og opptreden foran det norske folk at dette er et mirakel.³⁰¹ Han gjør ikke dette på vegne av seg selv, men for taterfolket, for å motbevise den *gjengse oppfatningen om tatere som tyver og kjeltringpakk*. Akselsen blir fremstilt som en dyktig musiker med en lang historie. Historien bærer preg av elendighet, men Akselsen påpeker selv stolte tradisjoner, tilgivelse og et alternativt bilde til det stereotypiske kriminelle.

VG omtaler flere bøker som blir utgitt om taterne, og gjennomgående er det en positiv holdning til denne type publikasjoner. Et intervju med Thor Gotaas angående hans bok *Taterne – livskampen og eventyret*³⁰² bærer overskriften *Vil gjenreise taternes historie*.³⁰³ Artikkelen sier at taterne har inspirert over 100 norske forfattere, blant annet Hamsun og Ibsen, og Gotaas sier at han selv har lagt vekt på positive sider ved kulturen som håndverk, som for folk flest er ukjente sider ved taterne. Anmeldelsen av boken, som kommer noe senere i VG og bærer overskriften *Verdifullt om taterne*, er igjen et signal om at det er mye å lære om taterne også utenfor elendighetsfremstillingene og det stereotype bildet.

Også Britt Karin Larsen som blant annet har gitt ut romantrilogien *De som ser etter tegn* (1997), *De usynliges by* (1998) og *Sangen om løpende hester* (1999) sier i et intervju at

³⁰⁰ VG, 14.12.2003

³⁰¹ VG, 21.02.2003

³⁰² Gotaas, 2007

³⁰³ VG, 28. 09.2000

hun håper hun har litt taterblod i kroppen.³⁰⁴ Larsen legger ikke skjul på sin fascinasjon for taterne og forklarer at hun har en aktelse for dem. Noe av denne aktelsen grunnes taternes evne til å omstille seg og samholdet innad gruppen. Siste boken i triologien *Sangen om løpende hester* får overskriften *Storverk om taterne* i VG og berømmes som en *søyle i norsk litteratur*.³⁰⁵

Forfatteren Liv Borge forteller i en artikkel at hun er stolt over å være tater.³⁰⁶ Intervjuet finner sted i forbindelse med utgivelsen av boken *Solens og månens barn – en taterkvinnes beretning*.³⁰⁷ Borge forteller at hun tidligere har skjult bakgrunnen sin i alle år, men at hun ikke lenger har noe å skjule og er stolt over sin etniske tilhørighet. Selve anmeldelsen av boken sier at dette er et verdifullt verk fordi den forteller om de positive verdiene i taterkulturen samtidig som den rydder opp i våre *”forskrudde”* ideer om taterne.³⁰⁸ I et annet intervju med Borge gjentar hun sin stolthet over sin taterbakgrunn, denne gang i forbindelse med lanseringen av en barnebok (*Vesle-Hjalmar og kilden*) om taterne.³⁰⁹ Hun gir et innblikk i sin oppvekst og uttrykker bekymring over taterkulturens fortsatte eksistens. Borge mener at kulturen er avhengig av at romanispråket består og ønsker at det skal brukes i skolen. Boken *Vesle-Hjalmar og kilden* blir senere trukket frem som en av få barnebøker som møter kravene til det moderne samfunn i VG.³¹⁰

Andre områder taterne har utmerket seg er teater, tv og malerkunst. Teaterstykket *”Tater”*³¹¹ får oppmerksomhet i VG, som et oppgjør med behandlingen norske myndigheter utførte.³¹² Karl Sundby, selv tater, produserer teaterstykket *”Fanden i vold”* som blir kjøpt opp av Riksteateret.³¹³ Sundby poengterer at han tok kontakt med Oslo Nye Teater i etterkant av forestillingen *”Tater”* fordi han ville dele av sin erfaring og kunnskap om taterne. Innen malerkunsten bruker kunstneren Guttom Guttormsgaard sitt private kulturhus til å stille ut taterkunst.³¹⁴ Kunstneren sier han har valgt å fremheve taternes kultur, som han hevder er hverdagens kunst, for å vise at forskjellene ikke er så store mellom taternes håndverk og vanlig kunst, fordi all kunst bygger på godt håndverk og taternes håndverk bygger på

³⁰⁴ VG, 31.12.1997

³⁰⁵ VG, 19.09.1999

³⁰⁶ VG, 16.09.1998

³⁰⁷ Borge, 1998

³⁰⁸ VG, 16.09.1998

³⁰⁹ VG, 10.12.2001

³¹⁰ VG, 16.10.2004

³¹¹ Tater, produsert av Per-Olav Sørensen og hadde premiere på Oslo Nye Teater 11. februar 2000

³¹² VG, 07.12.1999 se og VG, 25.03.2000

³¹³ VG, 18.02.2000 se og VG, 18.11.2000

³¹⁴ VG, 12.09.2006

kunnskap som er opparbeidet over flere hundre år. Også malerne Storm Juliussen og Jonny Borge blir omtalt i VG. Juliussen trekker frem sitt etniske opphav som bakgrunn for motivene hans som gjenspeiler ensomhet og sorg. Samtidig påpeker han at det å male fungerer som terapi.³¹⁵ Borge sine bilder bærer mer direkte preg av tateridentiteten ved at mange av bildene er av personer med tatertilhørighet.³¹⁶ Et av bildene Borge trekker frem er av en fortvilt mann med maske. Dette symboliserer mange tateres sin skam over egen etnisk tilhørighet og Borge sin oppfordring er at de må stå frem. I en artikkel fra 1993 forteller VG om en utstilling på Etnografisk museum i Oslo³¹⁷. Det fokuseres på overgrepene som er begått, men bildene i artikkelen viser to kniver og det fortelles at taterne er berømte for sitt håndverk. Utstillingen beskrives som liten, men viktig.

Oppsummering

Kryssordet som jeg har nevnt i oppgaven viser tydelig at det fantes fordommer og stereotypier mot taterne i det norske samfunnet. Et eksempel på dette er kryssordet som er vist. Det må regnes som positivt at en leser fant grunn til å problematisere bruken av ordet tater i sammenheng med røver. Som vi så i neste eksempel var ikke dette noe enestående da en lignende bruk av ordet kom frem i Escola sin ordbok i senere tid. Også denne gang møtte bruken motbør. Roar Nilsen gikk til anmeldelse av Escola og vi kan lese i artikkelen at Romanifolket Landsforening støttet Nilsen, og vi kan dermed se at taterne fikk en organisasjon som representerte dem. Vi kan og se at taterne ble koblet opp mot en ransmistenkt ved en tilfeldighet, men VG brukte likevel ordet tater i en underoverskrift som gjorde at de ble koblet mot kriminalitet.

Innenfor artikler og notiser som omhandler tyveri kan vi se at sakene der omstreifere er involvert har det et klart fokus på etnisitet. Innenfor denne kategorien er det og brukt et dramatisk språk som er med på å fremstille handlingene, det påpekes store forskjeller mellom ofre og overgripere ved bruk av ord som ”*Gudfar, taterbande og eldre/vergeløse*”. Samtidig blir det i en av notisene påpekt at overgriperne har hatt dette som levevei i flere år og resultatet var en eldre dames død ved overdose. Fokuset på etnisitet og kriminalitet gjør at en kan koble taterne opp mot kriminalitet.

³¹⁵ VG, 05.11.2000

³¹⁶ VG, 03.10.2008

³¹⁷ VG, 19.02.1993

Innen drapssaker har jeg konsentrert meg om artiklene som omhandler en bestemt person. Utenom denne saken fant jeg to andre drapssaker der ordet tater var nevnt. En var en uløst sak, men politiet undersøkte kriminelle miljøer og kunne fortelle om den døde arbeid med en taterordbok.³¹⁸ Den andre var et drap som ble begått grunnet bruk av ordet tater (politiets teori).³¹⁹ Artiklene om den drapsdømte personen jeg har undersøkt har ikke i like stor grad fokus på etnisiteten som vi så under artikler som omhandlet tyveri. Det interessante er at det er hovedpersonen selv som tar opp sin bakgrunn ved flere anledninger. Han understreker at han bidrar til å opprettholde stereotypier som hersker om taterne, men ved å fortelle om sitt arbeid for å bevare språket kan det virke som han prøver å gjøre bot. Han forklarer også at med hans bakgrunn er han dømt til å mislykkes i livet. Problemene med rus og oppvekst blir dermed en forklaring på hvordan det har gått så galt med han.

Reportasjer som omhandler stridigheter innad i gruppen har et klart fokus på tateridentiteten. Siden de to nevnte artiklene var mellom taterfamilier spiller bakgrunnen en rolle for å kategorisere og å gi mening for å forstå konfliktene. Samtidig skilles taterne ut fra samfunnet, og det gir konnotasjoner til kriminalitet og vold. I mine søk fant jeg bare to tilfeller, men begge artiklene understreket tateridentiteten.

Klart mest fokus har taterne i media fått som følge av behandlingen de har vært utsatt for. Mange av artiklene, spesielt fra 1990-tallet og utover, tar for seg nettopp dette, men vi så også at taterne ble frosset ut av samfunnet på 1980-tallet. Utenom fremmedfrykten som skinner igjennom ser vi at det er misjonen som fungerer som talerør for taterne. De senere elendighetsfremstillingene bærer preg av taterne som ofre for behandlingen nettopp misjonen og den norske stat har stått for. Det er fokus på bortsetting av barn, tvangssterilisering og tvangsassimilering. Flere tatere står frem med sine historier og dette er nytt fordi tidligere har taterne valgt ikke å stå frem. Også akademikere tar opp problematikken ved særomsorgen som misjonen har stått for, noe som gir taterne legitimitet når de refser behandlingen som har vært gjennomført. Bildet som blir stående igjen av taterne er som ofre, selv om enkelte medlemmer og akademikere, som vi ser i neste del om kultur og verdighet, tar til orde for å vise kulturen på en annerledes måte. Medias rolle som formidler av nyheter gjør fremstillinger av taterne som ofre interessante. Fokus på overgrepene fører og til erstatningskrav, noe som igjen er med på å skape dette offerbildet. Som vi har sett i oppgaven hevdet Halvorsen at dette blant annet førte til at TL ikke ville samarbeide med LRT, men som vi skal se i neste kapittel

³¹⁸ VG, 25.07.1999

³¹⁹ VG, 23.11.2004

understreker også TL taterne som offer. Denne type fremstillinger blir vektlagt når TL krever erstatningsordninger fra staten.

Innenfor kultur og stolthet er det først og fremst musikk som har blitt representert i VG av taternes kultur. Akselsen og Aleksandersen har fått bred omtale og fungert som talsmenn for taterne. Dette står i kontrast til tidligere perioder der misjonen har stått frem som et talerør. Også organiseringen av TL og LOR medfører at taterne har fått fremme sitt syn på blant annet omtale og bruk av benevnelser på gruppen.

Gustavsen og TL kritiserte også diskriminering på campingplasser ved å fokusere på likheter og på den måten møte fordommer og stereotyper.³²⁰ VG har og vært positive i omtale av bøker som gir kunnskap om taternes kultur og historie og nevner andre sider ved kulturen som håndverk og stolthet. Vi kan se at mennesker med taterbakgrunn og andre, kanskje spesielt akademikere, snakker om de positive sidene ved kulturen. Dette er nok et forsøk på å reversere negative bilder og erstatte dem med nye positive, samtidig som man viser at Norge er et flerkulturelt land og at dette er positivt.³²¹

³²⁰ Hall, 2007:249

³²¹ Hall, 2007: 273-273

5. Fri som fuglen

I dette kapitlet skal jeg undersøke fremstillingen til Taternes Landsforening (tidligere Landsforeningen for Romanifolket, heretter forkortet TL) ved medlemsbladet *Fri som fuglen*. Taternes Landsforening er en av flere organisasjoner som representerer taterne. TL har i tillegg vært involvert i arbeidet for å få opprettet et fond for taterne og har vært regnet blant de største foreningene for tatere i Norge. Mange av de andre foreningene har bare eksistert i kortere perioder. Jeg har valgt denne foreningen blant annet fordi, som Halvorsen sier: *TL har hatt en positiv og stødig utvikling og har fått anerkjennelse fra offentlige myndigheter*.³²² Foreningen gav først ut et hefte kalt medlemsavis: *For fomanifolket* i 1996,³²³ deretter gav de ut en avis kalt *Romanifolkets Landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL* som ble utgitt i 9 utgaver i 1998. Fra 1999 har medlemsbladet blitt kalt *Fri som fuglen* og kom ut 10 ganger i året frem til 2005 da antall utgivelser sank til 4 per år.³²⁴ Kildemateriale for dette kapitlet er mindre enn for kapittel 3. Noe av grunnen til dette er at TL er en forholdsvis ny forening og det er vanskelig å se en gjennomført strategi i perioden jeg undersøker. *Fri som fuglen* tjener likevel til å gi et innblikk i hvilke saker som fremstilles, og intensjonen med TL gjennom medlemsbladet. Funksjonen er å informere TL sine medlemmer, og en må ta utgangspunkt i at *Fri som fuglen* henviser til taterne som gruppe.

Ved å undersøke *Fri som fuglen* ønsker jeg spesielt å finne ut hvordan taterne ønsker å formidle bildet av seg selv og egen kultur. Siden organisasjonen er forholdsvis ny må man regne med at mye av representasjonen tar utgangspunkt i å samle gruppen for å få makt bak krav som blir fremsatt mot myndigheter og andre organisasjoner, som for eksempel den Norske Kirke.

Jeg har derfor valgt å gjøre et utvalg i kildene. Først vil jeg undersøke hvilke sider av kulturen som nevnes og hvordan taterne selv ønsker å fremstå. Forholdet til andre organisasjoner, også andre interesseorganisasjoner for tatere, vil bli undersøkt. TL sitt samarbeid med kirken skiller seg fra andre interesseorganisasjoner for taterne og vil derfor bli undersøkt i likhet med forholdet til myndigheter.

³²² Halvorsen, 2004: 103

³²³ Skrevet slik i originalen

³²⁴ Medlemsbladet *Fri som fuglen* varierte noe i antall nr, det kom det ut 11 nr i år 2000, mens det kom ut 9 nr, i år 2003

Eiendommer som tidligere har vært i misjonens bruk eller har hatt en verdi for taterne får oppmerksomhet, i forhold til hvordan de kan fremme taternes historie og kultur. Eksempler på slike eiendommer er Svanviken, tidligere Greipstad barnehjem, og Tater Millas hus.³²⁵ Jeg har valgt å se på prosessen rundt ønsket om å overta Svanviken. Svanviken er i dag blitt et symbol på særbehandlingen taterne var utsatt for. Eiendommen ble testamentert fra Hans Rasmus Astrup med det formål å gjøre omstreifere til fastboende, nyttige medlemmer av samfunnet.³²⁶ Eventuelle endringer skulle i fremtiden være mulig i overensstemmelse med denne vedtekten og det kan derfor argumenteres for eiendommen skal komme taterne til gode.³²⁷ Men taternes ambivalens til stedet, grunnet historien, gjør at det er delte meninger innad blant dem om forholdet til denne eiendommen.

TL uttrykker stor misnøye med forskningen som har vært gjort omkring taterne og hevder mye av det som har kommet frem er ren fiksjon.³²⁸ Videre mener de at taterne må få større innflytelse og at forskningen på skje på egne premisser, derfor har TL inngått et symbolsk samarbeid med Norsk Forskningsråd for å sikre dette utgangspunktet.³²⁹ Blant annet etterlyses det forskning på opphav for å fastslå opprinnelse med sikkerhet.

Selv om Romanifolkets Landsorganisasjon ble dannet i 1995 blir det først fra 1998 gitt ut regelmessige medlemsblader.³³⁰ Mitt utgangspunkt er dermed at det er først i denne perioden at foreningen kan nå sine medlemmer jevnlig med informasjonsskriv. Tre spørsmål blir fremhevet som de viktigste for taternes umiddelbare fremtid.³³¹ Det første er om taterne er en etnisk minoritet, nasjonal minoritet eller er det en egenartet tilhørighet til det som regnes for taterne. Det andre spørsmålet som blir reist er retten til billighetserstatning eller voldserstatning, der sistnevnte vil gi muligheter for større beløp til oppreisning. Her kreves det umiddelbare tiltak og ikke mer trenering fra myndighetene. Det siste spørsmålet er om det er ønskelig å stå frem med sin bakgrunn som tater eller om gruppen bare skal assimileres inn i majoriteten i det norske samfunnet. Ved at noen står frem vil familietilhørigheten til andre bli belyst og striden er om en skal ta hensyn til dette. Medlemsbladet bærer preg av at taterne er inne i en mobiliseringsperiode der det blir henvist til slekt og familiestolthet. Formaningene går ut på at man må samles og ta vare på hverandre for ikke å forsvinne som gruppe i

³²⁵ Kjent fra blant annet boken "Tater Milla" av Dagfinn Grønset (1974)

³²⁶ Halvorsen, 2004: 44

³²⁷ Halvorsen, 2004: 45

³²⁸ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 1 1998

³²⁹ Halvorsen, 2004: 77

³³⁰ Slik jeg forstår det etter søk i Nasjonalbiblioteket

³³¹ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr1 1998

storsamfunnet. Dette forklares med at samfunnet med regjering og Storting i spissen helst så at gruppen opphørte å eksistere, men at organisering og samhold kan forhindre dette.³³² Det påpekes at en skal være stolt over sitt opphav og på den måten skape en gruppeidentitet. Ved å understreke forskjeller og motsetninger bygger TL også en identitet for taterne. Et eksempel på dette er en bevisst benevnelse av personer ellers i samfunnet som ikke er tater som ”buro” (bonde). I sin beskrivelse av TL sine aktiviteter, forteller Leif Larsen at de ønsker å støtte prosjekter økonomisk. Det gjelder initiativ som belyser taternes situasjon, eller arbeid som gagnar taterne som gruppe.³³³ Her inkluderes språk, håndverk, kultur og opplysningsarbeid. TL skal også undersøke hvordan en kan forbedre forholdet til styrende myndigheter.³³⁴

Arbeid for oppreisning

TLs arbeid for å oppnå nasjonal minoritetsstatus, samt å få disponere eiendommer som misjonen tidligere var i besittelse av, blir beskrevet som vanskelig og tidkrevende.³³⁵ Noe av grunnen til dette er at få av TLs medlemmer besitter byråkratisk rutine. TL må derfor gjennom en læringsprosess innenfor dette området.

Samarbeidet med myndighetene får en vanskelig start på grunn av en utsatt avgjørelse angående rammekonvensjonen som anerkjenner taterne er en nasjonal minoritet i Norge. TL hevder taterne er en minoritet og blir behandlet som en, og derfor bør gruppen få aksept for og anerkjennelse som en minoritet. Myndighetene blir beskrevet som lite voksne med vanskeligheter for å ta en avgjørelse. I stortingsproposisjon nr 80 (1997-1998) *Om samtykke til ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter*, blir taterne anerkjent som en nasjonal minoritet.³³⁶ TL sier at ved denne ratifiseringen kan taterne få tilbake sin selvidentitet som tater.³³⁷ Det presiseres at selv om taterne nå er et eget folk, er de underlagt norske lover, og ikke særlover slik det var tidligere. Medlemsbladet forteller at det fortsatt er mye å jobbe med, men nå kan taterne tale sin egen sak og beskriver videre at TL har utrettet mye som en nå begynner å se resultater og at organisasjonen er kommet for å bli.

³³² Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 11998

³³³ Fri som fuglen, nr 3 1999: 2

³³⁴ Fri som fuglen, nr 3 1999: 2

³³⁵ Halvorsen, 2004: 71

³³⁶ St.prp. nr 80 (1997-1998)

³³⁷ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 9 1998

Fri som fuglen informerer om at det er igangsatt en prosess som tar sikte på et erstatningssøksmål mot den norske stat.³³⁸ Advokat er engasjert, og en arbeidsgruppe er nedsatt for å skaffe informasjon. Alle som krever erstatning for overgrep bes derfor om å ta kontakt, og det understrekes at jo flere man er, jo sterkere står man. For å fremme erstatningssøksmålet mot den norske stat blir det opprettet en nøytral stiftelse ved navnet Romanifolket/Taterne.³³⁹ Ifølge *Fri som fuglen* må stiftelsen være nøytral slik at den kan få tillit blant alle taterne. LOR takker først nei, men endrer beslutningen og blir med. Stiftelsen Roma³⁴⁰, blir for eksempel invitert til å være med, men takker nei. Også TL har sine problemer i forhold til stiftelsen og i 2003 velger de å trekke seg. Dette begrunner TL med at de som største forening ikke får nok innflytelse. Videre stiller de spørsmål med hele stiftelsens fremtid, siden det nå bare er LOR som er representert, og hvordan dette bryter med den opprinnelige tanken om en nøytral stiftelse. Ved å trekke seg fra stiftelsen vises også striden mellom LOR og TL som vi skal komme tilbake til senere i oppgaven.

I forbindelse med søksmålet som er varslet mot den norske stat fra stiftelsen romanifolket/taterne kommer det to artikler i Dagbladet og Bergens Tidende, som *Fri som fuglen* gjengir.³⁴¹ Artikkelen fra Dagbladet kan fortelle at stiftelsen ikke ønsker et søksmål, men et fond på 60 millioner for å bøte på overgrepene og som skal brukes for å fremme taternes kultur og språk.³⁴² Lederartikkelen i Bergens Tidende er en støtteerklæring.³⁴³ Bergens Tidende mener at regjeringen bør gi erstatning til taterne, og henviser til oppreisningen jødene fikk som følge av politikken under andre verdenskrig. Artikkelen avsluttes med: *Romani-folket fortener oppreisning og Noreg har alt å vinna på at denne minoriteten bidreg til det kulturelle mangfaldet her til lands. Regjeringa Bondevik bør visa seg raus.* Artikkelen er gjengitt i *Fri som fuglen* for å fortelle at det jobbes med en oppreisning for taterne.

Billighetserstatningsordningen som var den erstatningen taterne måtte søke for å få oppreisning for overgrep, blir av TL beskrevet som ikke tilfredsstillende.³⁴⁴ TL ønsker en ny erstatningsordning der tradisjonelle håndverksyrker blant taterne kan få moms og skattelette. Videre finnes det erstatningsordninger for mennesker som er blitt utsatt for

³³⁸ *Fri som fuglen*, nr 6 2000: 4

³³⁹ *Fri som fuglen*, nr 9 2000: 10

³⁴⁰ Organisasjon for taterne, ledet av Ludvik Karlsen.

³⁴¹ *Fri som fuglen*, nr 7 2002: 8-9 og 23-24

³³⁵ Dagbladet, 28.07.2002

³⁴³ Bergens Tidende, 29.07.2002

³⁴⁴ *Fri som fuglen*, nr 3-4 2003: 14

tvangssteriliseringer, denne ordningen bygger på Per Haaves rapport fra Norsk Forskningsråd. TL ønsker ikke denne oppdelingen i kategorier, men ønsker erstatning for splittelse av familier, svik fra det offentlige og andre foresatte, tap av skolegang med mobbing fra lærere og medelever, tap av barndom, feilplassering i institusjoner, tvangsintegrering, misbruk på institusjonen av foresatte, mishandling av barn på de utplasserte stedene, kidnapping, lobotomering, frivillig og med tvang, bortvisning av hele familier fra kommuner og registrering i taterregister og politiets arkiver som samfunnsfiender.³⁴⁵ TL ønsker å få på plass nye erstatningsordninger som dekker de overgrepene som taterne har vært utsatt for, og det påpekes at penger ikke kan erstatte et tapt liv, men det kan fungere som en form for oppreisning.³⁴⁶ Til tross for skuffelsen over manglende erstatning, oppsummerer *Fri som fuglen* året 2000 som svært godt for taterne og TL når en ser på oppnådde resultater ved unnskyldninger fra kirken, storting, regjering og penger til Glomdalsmuseet.³⁴⁷ Foreningen viser ofte til oppnådde resultater, som ved årsmøtet i Orkdal 2003 hvor TLs posisjon blant myndighetene blir fremhevet. *Fri som fuglen* kan i sitt referat fra årsmøtet fortelle at regjering og storting behandler dem som *likeverdige forhandlingspartnere*, og TL opplever at myndighetene ser på organisasjonen med velvillighet.³⁴⁸

TLs krav for oppreisning er med på å understreke bildet av taterne som ofre for tidligere politikk. Dette er det samme bildet som ble tegnet i VG. Dette bildet av taterne som ofre blir understreket av at *Fri som fuglen* trykker artikler som omhandler særomsorgen og andre overgrep. Harald Franz Martinsens minnetale ved Ris kirke er et slikt eksempel.³⁴⁹ Taterne blir fremstilt som en forsvarsløs gruppe i hendene på misjonen og den norske stat. Han forteller om overgrep som bortsetting av barn, sterilisering, feilplasseringer på psykiatriske institusjoner og tilfeller av lobotomering. Ved å vise til overgrep samtidig som det kreves erstatning prøver *Fri som fuglen* å vise hvorfor taterne har krav på erstatning. Fremstillingen av gruppen som ofre er med på å legitimere kravene om erstatning.

I stortingsmelding nr 44 (2003-2004) blir det vedtatt å opprette et kulturfond for romanifolket/taterne.³⁵⁰ Avkastningen av fondet på 75 millioner kroner skal kunne brukes til tiltak og aktiviteter som fremmer bevaring og utvikling av romanifolkets/taternes kultur, språk

³⁴⁵ *Fri som fuglen*, nr 3-4 2003: 14

³⁴⁶ *Fri som fuglen*, nr 3-4 2003: 14

³⁴⁷ *Fri som fuglen*, nr 1 2001: 1

³⁴⁸ *Fri som fuglen*, nr 3-4 200: 14

³⁴⁹ *Fri som fuglen*, nr5 1999: 6-8, andre eksempler, se *Fri som fuglen*, nr 1 2001: 3

³⁵⁰ St.mld, nr. 44 (2003-2004)

og historie, samt å dekke kostnader til et sekretariat og en rådgivningstjeneste. *Fri som fuglen* melder samtidig at stiftelsen Romanifolket/Taterne er avviklet, men at TL jobber videre for folket sitt.³⁵¹ TL forklarer gjennom *Fri som fuglen* at de er meget misfornøyd med fondet, fordi det kommer i feil rekkefølge. Misnøyen skyldes at TL ønsker en individuell erstatning før fondet. Leif Bodin Larsen forteller i *Fri som fuglen* at hvis en godtar fondet på 75 millioner kroner, mister man forhandlingskortet med myndighetene.³⁵² Ved å nekte å ta imot fondet vil TL tvinge igjennom individuelle erstatningsordninger først. TL markerer seg i opposisjon til myndighetene, noe som tidligere beskrivelser i *Fri som fuglen* har fremstilt at foreningen skal være vanskelig med myndighetene.³⁵³

Stortingsmelding, nr 24 (2004-2005): *Erstatningsordningar for barn i barneheimar og spesialskular for barn med åtferdsvanskar*, blir en skuffelse for TL og Leif Bodin Larsen med tanke på individuelle erstatningsordninger.³⁵⁴ Larsen mener stortingsmeldingen inneholder klare mangler som TL har kommet med innspill på, blant annet tap av livsgrunnlag som følge av forfølgelse. Han lover dermed omkamp og lange forhandlinger.³⁵⁵ Leif Bodin Larsen forklarer til *Fri som fuglen* at han er fryktelig skuffet over at det ikke blir bevilget erstatning til taterne, spesielt siden regjeringen har hatt tid til å vurdere hva som kunne tilbys.³⁵⁶ Til tross for at de individuelle erstatningsordningene blir utvidet, uttrykker TL misnøye med den nye erstatningsordningen, dette skyldes nok at foreningen tjener på å være i opposisjon til myndighetene. Ved å stille seg i opposisjon til myndighetene tegner TL et bilde av seg selv som taternes forkjemper.

Romanifolket/taternes Kulturfond blir navnet på stiftelsen som skal styre fondet på 75 millioner kroner. Styret, som er stiftelsens øverste organ, skal bestå av representanter fra taternes organisasjoner som er godkjent av Arbeids- og inkluderingsdepartementet og som er berettiget til grunnstøtte.³⁵⁷ Når TL likevel velger å bli med i stiftelsen og dermed akseptere fondet, kan det være flere grunner til dette. Holger Gustavsen har overtatt som leder i TL for Leif Bodin Larsen, og dette kan være en grunn. Det var Larsen som uttalte at en ikke kunne akseptere fondet før det var kommet bedre individuelle erstatningsordninger på plass. Det kan

³⁵¹ *Fri som fuglen*, nr 5 2004: 7

³⁵² *Fri som fuglen*, nr 9 2004: 1-2

³⁵³ *Fri som fuglen*, nr 5 2001: 6

³⁵⁴ St.mld. nr. 24 (2004-2005) Kan lastes ned som pdf fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/regpubl/stmeld/2004-2005/stmeld-nr-24-2004-2005-.html?id=470194> (26.04.2010)

³⁵⁵ *Fri som fuglen*, nr 9 2004: 1-2

³⁵⁶ *Fri som fuglen*, nr 11 2000: 1

³⁵⁷ <http://www.rtfondet.no/> (10.05.2010)

og tenkes at hvis TL hadde stilt seg utenfor stiftelsen ville det svekket foreningen. TL ville da ikke kunne være med på bevilgninger til prosjekt for å bedre og styrke taternes kår og kultur.

Gjennom advokat Tore Sverdrup Engelschiøn og TL blir det sendt ut to brev til henholdsvis Nordmøre Sorenskriveri og Kirkens Sosialtjeneste den 5.5.1999.³⁵⁸ Brevet til sorenskriveren på Nordmøre er en forespørsel om en oversikt over eiendommene som hører til stiftelsen Svanviken som ble overdratt fra Augusta Astrup, og videre ønskes det en dokumentasjon for berettigelsen av at eiendommen ble gitt til Kirkens Sosialtjeneste. Brevet, som går direkte til Kirkens Sosialtjeneste, forteller om eiendommens statutter som sier at eiendommen ikke kan avhendes og skal brukes til frivillig, privat organisert virksomhet med oppgave å gjøre omstreifere til fastboende, nyttige medlemmer av samfunnet.³⁵⁹ Brevet forklarer at TL i dag er nærmere denne virksomheten enn Kirkens Sosialtjeneste og om en overdragelse av eiendommen kan være aktuelt for Kirkens Sosialtjeneste. Brevet kan ses som en del av arbeidet TL gjør for å bedre taternes status i samfunnet, samtidig som en eventuell overdragelse av Svanviken vil være en oppreisning. TL konkluderer med at en videre forfølgelse av denne saken må skje juridisk.³⁶⁰ I 2004 får TL vite at Svanviken asylmottak er nedlagt, og på styremøte den 16. august vedtar TL å starte arbeidet på nytt med å få Svanviken overført til det *Fri som fuglen* referer til som dets rettmessige eiere.³⁶¹

Kirkens sosialtjeneste svarer per brev at stiftelsen ikke ser for seg en overdragelse av eiendommen til TL. Videre informerer den om at deler av eiendommen er blitt solgt etter smykke med fylkesmannen, og er i dag en del av et interkommunalt prosjekt for blant annet flyktninger. TLs advokat svarer at både nåværende bruk og salg av eiendommer er et klart brudd med stiftelsens statutter, og er å anse som et nytt overgrep mot taterne fra misjonens arvtagere. Ved å henvise til overgrep tegnes det et nytt bilde av taterne som ofre. Dette må ses i forhold til at TL vil vurdere rettslige skritt. Brevvekslingen som blir trykt i *Fri som fuglen* fungerer som et bevis for arbeidet TL tar på seg. Ved å påse at ikke nye overgrep og diskriminering finner sted uten at det blir tatt opp, blir behovet og nødvendigheten av en forening som TL belyst. Samtidig må en se bruken av høyesterettsadvokat Engelschiøn som et uttrykk for at TL evner og har mulighet og kompetanse til å påvirke taternes fremtid. At arbeidet med å få overtatt Svanviken ikke er prøvd gjennom retten tidligere skyldes nok den

³⁵⁸ Fri som fuglen, nr 5 1999: 4.6

³⁵⁹ Fri som fuglen, nr 5 1999: 4.6

³⁶⁰ Fri som fuglen, nr 9 1999:6-7

³⁶¹ Fri som fuglen, nr 7 2004: 3

ambivalente følelsen gruppen har til stedet.³⁶² Økonomi og frykt for å tape en eventuell rettssak er nok også aktuelle faktorer. Når gruppen i tillegg er delt ved at noen ønsker å benytte stedet til museum eller lignende, mens andre ønsker at stedet blir forbigått i stillhet har dette nok ført til at overdragelsen ikke er prøvd for retten.

Fri som fuglen sine fremstillinger i forholdt til krav om oppreisning, bærer tydelige preg av offerfremstillinger. Ved krav om erstatning på bakgrunn av tidligere politikk blir det viktig for TL å vise til overgrep for å legitimere kravene. Denne type fremstillinger kunne vi også se i forrige kapittel og har likheter til andre grupper som har fått erstatninger som følge av tidligere politikk.³⁶³ I tilfellet med Svanviken blir det også hevdet at dette er et nytt overgrep, retorikken blir her brukt for å legitimere kravet.

Samarbeid med kirken

Samarbeidet med kirken blir første gang omtalt ved at kirken har tatt kontakt for et møte, men representantene fra kirken inkluderer Jostein Vist (tidligere generalsekretær for misjonen), noe TL ikke kan akseptere.³⁶⁴ TL forklarer at dette skyldes misjonens historie, og at nytt møte er avtalt, uten Vist. Medlemsavisen opplyser at kirken vil komme taterne i møte med en uforbeholden unnskyldning for overgrepene kirken har vært delaktig i ovenfor taterne.³⁶⁵ Det fortelles også at tre delegater fra TL er invitert til Kirkemøtet som blir holdt i Bergen 8. til 13. november 1998. Delegatene vil få taletid, og dette beskrives som en historisk mulighet for taterne å være sammen med det som beskrives som "kremen" av den Norske Kirke.³⁶⁶ Slik denne artikkelen er formulert kan det tyde på at taterne ser det som et fremskritt å få delta på nevnte møte og være med å påvirke kirkemøtet. Kirkemøtet blir et antiklimaks da unnskyldningen som blir gitt fra den Norske Kirke blir oppfattet som en ansvarsfraskrivning. Unnskyldningen blir lydene; *Vårt folk ber ei skam vi ikkje kan gå vidare med. Difor seier vi i dag på kyrkja sine vegner: Forlat oss vår skuld!*³⁶⁷ Nestleder i TL velger å forlate møtet i protest og leder Leif Larsen stiller seg bak denne avgjørelsen og forteller at dette bare er

³⁶² Halvorsen, 2004: 44

³⁶³ For eksempel oppreisning for Jødene i Norge

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/utenriksministeren/2007/norsk-utenrikspolitikk-jodene-i-norge-re.html?id=450576 (14.05.2010)

³⁶⁴ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 4 1998

³⁶⁵ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 7 1998

³⁶⁶ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 7 1998

³⁶⁷ Kirkemøtet i Bergen, 1998. Sak KM 12-98 Referat fra kirkemøtet kan lastes ned fra:

<http://www.kirken.no/?event=DoLink&famID=6708>. (19.04.2010)

begynnelsen, for nå skal kirken og myndigheter få ta sitt ansvar. Artikkelen avsluttes uklart med at ved nestleders utrettelige arbeid så blir denne saken løst til TL sin å tilfredstillelse, og at mer stoff om denne saken vil komme i fremtiden.

Dette kirkevedtaket blir meget omdiskutert innenfor tatergruppen og var en direkte årsak til at Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR) blir opprettet med mål om å endre unnskyldningen slik at kirken skulle ta direkte del i unnskyldningen.³⁶⁸ I neste eksemplar av medlemsavisen, som nå har skiftet navn til *Fri som fuglen*, følger TL opp med at de ikke kan akseptere unnskyldningen slik den er blitt ordlagt.³⁶⁹ Leif Bodin Larsen uttaler senere at en tilgivelse ville være å svikte folket sitt.³⁷⁰ De følger opp med et skriv fra kirkejournalist i Aftenposten, Kurt Johnny Olsen, som er enig i motstanden mot ordlyden i unnskyldningen, og videre berømmer TL for ikke å bryte samarbeidet med den Norske Kirke. Men hvis endringen en gang skulle komme i fremtiden vil alle berømme TL for det viktige arbeidet, med kirken og andre saker for taterne kjemper for. Ved å trykke dette skrivet prøver TL å beskrive antiklimakset som unnskyldningen nettopp ble, med tanke på samarbeidet med kirken og uroen som oppstod i tatermiljøet. TL distanserer seg fra unnskyldningen og forsvarer et fortsatt samarbeid med kirken. I et utdrag fra årsrapporten fra 1998-1999 blir 13. november betegnet som en skammens dag, da kirkemøtet fremførte sin unnskyldning.³⁷¹

Misnøyen ved dette vedtaket er ikke til å misforstå. Samtidig kan det tenkes at TL ser misnøyen blant taterne grunnet unnskyldningen, og dette kan være noe av grunnen til de sterke ordene. Til tross for misnøyen med unnskyldningen, blir det i 1999 undertegnet en samarbeidsavtale mellom TL og Den Norske Kirke for å sikre oppreisning og informasjonsspredning.³⁷² Leder i TL Leif Bodin Larsen understreker at dette ikke er en forsoningsavtale, men heller en samarbeidsavtale (se vedlegg 1).³⁷³ Noe av grunnen til denne understrekingen i *Fri som fuglen* er at det fortsatt hersker misnøye med nevnte unnskyldning, men den nye samarbeidsavtalen blir beskrevet som historisk. TL presiserer også i neste eksemplar av *Fri som fuglen* at avtalen er mellom kirken og TLs medlemmer, og at det er ikke en forsoningsavtale.³⁷⁴ Tilgivelse er noe hver enkelt må bestemme, og ikke noe TL kan gi på vegne av et helt folk. Samarbeidsavtalen fortsetter å vekke harme innad tatermiljøet, *Fri som*

³⁶⁸ [http://www.lor.no/lor/Om+LOR/cid/14527/\(05.04.2010\)](http://www.lor.no/lor/Om+LOR/cid/14527/(05.04.2010))

³⁶⁹ *Fri som fuglen*, nr 1 1999:3

³⁷⁰ *Fri som fuglen*, nr 6 1999: 3

³⁷¹ *Fri som fuglen*, nr 7 1999:4

³⁷² [http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=11826\(21.04.2010\)](http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=11826(21.04.2010))

³⁷³ *Fri som fuglen*, nr 8 1999:2

³⁷⁴ *Fri som fuglen*, nr 9 1999: 2

fuglen kommer med stadige presiseringer om hva avtalen med kirken går ut på, og seniorforsker i Norges Forskningsråd, Steinar Kristiansen, skriver et innlegg der han bekrefter at tilgivelse ikke er en del av oppgaven, og at styret i TL har behandlet saken på en korrekt måte.³⁷⁵ Kristiansen forteller at han oppfatter at TL gjør gode fremskritt og har en positiv utvikling. I kraft av sin posisjon som forsker blir Kristiansens innlegg brukt for å avkrefte rykter om at samarbeidsavtalen med kirken er en forsoningsavtale, og dermed stagge motstanden TL møter som følge av samarbeidet. At det blir brukt så mye plass på å forklare samarbeidsavtalen må nok ses på i lys av konkurransen med andre foreninger for taterne. Halvorsen skriver at det er viktig for TL å ikke godta noe mindre fra myndighetene enn andre foreninger, og dette vil nok også gjelde for forholdet til kirken.³⁷⁶ TL sender blant annet ut brev til samtlige biskoper i Norge, og har kontakt med kirkerådet for å få omgjort det som betegnes som ”det fatale” vedtaket på kirkemøtet i Bergen.³⁷⁷ Videre fortelles det at samarbeidet med kirken fortsetter, men at det er lagt inn et referat som bekrefter at TL ikke godtar vedtaket, og dette er gjort for å fortelle at foreningens medlemmer ikke aksepterer vedtaket. Samarbeidet fortsettes på det grunnlaget nettopp for å endre dette vedtaket.

Samarbeidet med kirken har nok flere grunner enn dette. Et samarbeid med kirken kan gi tilgang på lokaler over hele landet, og for en relativt ny forening som tar sikte på å være landsdekkende vil dette ha stor verdi. Kirken sin posisjon i det norske samfunnet kan dessuten hjelpe i forhandlinger med myndighetene. Samtidig vil et samarbeid med kirken virke tiltalende på tater som har en kristen tro.

Ved kirkemøtet i Trondheim i 2000 kommer kirken med en endring i unnskyldningen, *Kirkemøtet 2000 ber taterne om unnskyldning og tilgivelse for den urett og de overgrep som fra kirkens side er begått mot deres folk.*³⁷⁸ Leif Bodin Larsen forteller at han er tilfreds med unnskyldningen og håper dette vil være med på å samle folket.³⁷⁹ LOR oppfatter dette på en helt annen måte og reagerer på at deres organisasjon ikke har vært med på prosessen og går ut med kritikken i Aftenposten. Det hevdes at kirken har brukt *en* person ved kirkemøtet i Bergen som representant for hele taterfolket. Denne personen er leder for en mindre organisasjon, ifølge Alvin Eilertsen Viborg fra LOR. Videre uttrykker LORs representant at

³⁷⁵ Fri som fuglen, nr 10 1999: 9

³⁷⁶ Halvorsen, 2004: 61

³⁷⁷ Fri som fuglen, nr 7 2000: 1-2

³⁷⁸ Kirkememøtet, 2000 Trondheim. Sak KM03/00 kan lastes ned fra <http://www.kirken.no/?event=DoLink&famID=6711> (20.04.2000)

³⁷⁹ Fri som fuglen, nr 10 2000: 1

kirken nok en gang er med på å splitte taterfolket og at majoriteten av tatere som er medlemmer i LOR ikke samtykker i samarbeidsavtalen som er inngått med TL.³⁸⁰ Personen han her snakker om er Leif Bodin Larsen og TL, og grunnen til at innlegget fra Aftenposten blir trykket i *Fri som fuglen* er svaret som kom fra kirken bare noen dager senere. Også dette er trykt i Aftenposten og blir gjengitt i samme nr av *Fri som fuglen*, og svaret er skrevet av Erling J. Pettersen, direktør i kirkerådet.³⁸¹ Pettersen skriver at kirken har ønsket å ivareta et konstruktivt arbeid med taterne, og dette har i hovedsak vært gjort med TL. Dette fordi kirken opplevde TL som en partner der det var mulig å nå målsetningen om oppreisning for taterne i forhold til samfunn, kirke og stat. Pettersen sier videre at han ikke har funnet grunn til å prioritere et samarbeid med LOR. Årsaken til at LOR ble opprettet var motstanden mot kirkemøtet i Bergen og unnskyldningen, og kan være medvirkende til at kirken ikke har samarbeidet med LOR. Det påpekes videre at TL var den første organisasjonen som fikk anerkjennelse av forskere og myndigheter, og for kirken var det viktig at organisasjonene de arbeidet med, faktisk gjorde en god jobb. For TL blir dette en bekreftelse på arbeidet som utføres oppnår resultater. Selv om kritikken og striden med LOR blir synliggjort, vil det med den nye unnskyldningen være et signal om at TL er organisasjonen som blir tatt på alvor av myndigheter og oppnår resultater i form av sitt arbeid.

Samarbeidet med kirken vedvarer i perioden jeg undersøker og utvikler seg i hovedsak ved at kirken og TL deltar på hverandres seminarer og møter.

Representasjonen i *Fri som fuglen* bærer preg av at TL ønsker at samarbeid med kirken. Det kan være praktiske grunner for denne tanken ved at et slikt samarbeid vil være til hjelp for foreningen i kraft av kirkens infrastruktur, men også fordi mange tatere er aktivt kristne.³⁸² Men fremstillingene av dette samarbeidet blir framstilt som et arbeid for at taterne skal reise seg fra offerrollen og kjempe for anerkjennelse og verdighet.

Fremvisning av kulturen og arbeid for å bedre taternes situasjon i samfunnet

Medlemsavisen fremhever det en gang så rike kulturlivet til taterne og viktigheten av å ta vare på det lille som er igjen.³⁸³ Forfatteren av artikkelen, Leif Larsen, lurer på om det er frykten for å stå frem som en egen gruppe som gjør at så få tar vare på kulturen, og fremhever at

³⁸⁰ Aftenposten, 30.10.2000

³⁸¹ Aftenposten, 02.11.2000

³⁸² Halvorsen, 2004: 79

³⁸³ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 3 1998

taterne ikke må forkaste det forfedrene har etterlatt dem, og at gruppen som helhet må ta ansvar.³⁸⁴

Ordet tater har som vist i begrepsavklaringen tidligere i oppgaven hatt en negativ konnotasjon. *Fri som fuglen* og tidligere utgaver bruker dette ofte og en forklaring er at TL ønsker å ta ordet tilbake, og gi det positivt innhold. Ordet blir betegnet som en hedersbetegnelse i *Fri som fuglen*.³⁸⁵ Ifølge Halvorsen er det likevel uenighet innad gruppen om denne betegnelsen, noe en debatt i *Fri som Fuglen* også indikerer.³⁸⁶ Leder Leif Larsen i TL sendte en forespørsel til Rolf Theil Endresen, professor i allmenn språkvitenskap ved Universitetet i Oslo, om å komme med noen oppklaringer.³⁸⁷ Endresen avkrefter at tater kommer fra ordet *tataurus* som på latin betyr helvete. Mer sannsynlig kommer ordet fra tatarene, et folk som bor i og rundt Russland, og at det har funnet sted en forveksling av navn. Noe av bakgrunnen for denne debatten er altså tanken om at ordet tater skal ha tilknytning til ordet *helvete* og dermed negativt. Ved å få avklart dette fra en språkforsker ønsker TL å legitimere bruken og dermed ta brodden av misnøyen mot ordet. Leif Bodin Larsen tar opp bruken av ordet tater i *Fri som fuglen* og sier at han respekterer at noen ikke liker ordet, men han klargjør at ordet ikke har en negativ opprinnelse og forklarer at ordet har vært brukt på forskjellige grupper som har en nomadisk levestil.³⁸⁸ Videre påpeker Larsen at bruken av ordet har vært stemt over, og at majoriteten i TL bestemmer etter demokratiske prinsipper.³⁸⁹ Ved å vise til demokratiske prinsipper sier Larsen at medlemmer kan være med på å styre TL og taternes fremtid.

Begrepet tater fremstår til tross for TL sitt forsøk på å gjøre betegnelsen til et hedersord som omdiskutert gjennom reportasjer i *Fri som fuglen*. En spalte som viser innlegg fra TLs gjestebok på hjemmesiden har taterbegrepet i fokus.³⁹⁰ Flere av skribentene oppfatter tater som en grei betegnelse, mens noen ikke vil at ordet skal bli brukt. En debattant kan ikke forstå hvorfor man skal bruke ordet når det fører til så mye splittelse innad folket. I 1995 vedtar TL å endre navn på foreningen fra Romanifolkets Landsforening til Taternes Landsforening.³⁹¹ Dermed har TL gjort det klart hvilket navn deres organisasjon ønsker å

³⁸⁴ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 31998

³⁸⁵ *Fri som fuglen*, nr 3 1999:2

³⁸⁶ Halvorsen, 2004: 31

³⁸⁷ *Fri som fuglen*, nr 3 2000: 6-8

³⁸⁸ *Fri som fuglen*, nr 5 2002: 3

³⁸⁹ *Fri som fuglen*, nr 5 2002: 3

³⁹⁰ *Fri som Fuglen*, nr 7 2002:15-16

³⁹¹ *Fri som fuglen*, nr 3 2005: 10

fremstå under. Samtidig må endringen ses på som en del av strategien om å gi ordet tater positiv anerkjennelse. Fokuset på hvilket navn som gruppen ønsket å betegnes må ses som en identitetsbygging for TL. Hall skriver i sin bok at en kan ta et uttrykk og gi det en ny betydning.³⁹² Ved å gjøre dette kan en motvirke eller snu negative betydninger av et ord. Debatten i *Fri som fuglen* og på TLs hjemmesider om hvilket navn som er riktig på gruppen viser imidlertid uenighetene innad gruppen.

Sosialt samvær for gruppen understrekes som et viktig middel for å skape samhold.³⁹³ Taterne har en minnedag den 7. mai hvert år, i Ris kirke over en navnløs grav over mennesker som omkom ved Gaustad psykiatriske sykehus.³⁹⁴ Flere av de gravlagte skal ha vært tatere som døde som følge av behandlingen de ble utsatt for ved sykehuset. Minnedagen har vært gjennomført siden 1995 og blir tildelt en viktig rolle av medlemsavisen ved at dagen fremheves som en dag der gruppen skal minnes overgrepene som er blitt gjort mot tatergruppen fra myndighetenes side. Talen til Harald Franz Martinsen i 1999 blir gjengitt i sin helhet.³⁹⁵ Talen preges av overgrepene som har funnet sted fra staten, kirken og misjonen. Grufulle eksempler på tragiske skjebner blir trukket frem, og hvordan dette har vært med på å prege gruppen også frem til vår tid. Kirkevedtaket fra Bergen i 1998³⁹⁶ blir fremhevet som en hindring i forsoningsprosessen, og dette må endres før en tilgivelse kan finne sted. Minnestunden ved Ris kirke blir viktig ved at den fungerer som et samlingssted for taterne der fellesskapet står i sentrum. Samtidig framstår minnestunden som et sted der TL fremfører krav til samfunnet. Biskop Gunnar Stålsett holdt tale ved denne minnestunden og kravet for endring i ordlyden til kirkemøtet fra 1998 må ses i forhold til hans deltagelse. Som vist tidligere i oppgaven ble og vedtaket fra kirkemøtet endret.

I minnestunden ved Ris kirke i 2002 holder fungerende biskop i Oslo, Olav Dag Haug en tale.³⁹⁷ Haug kaller taterne for sine venner, dette kommer ikke av at han er kirkens mann, men på tross av at han er kirkens mann, og historien mellom taterne og kirken. Biskopen understreker at selv om flere av de gravlagte er navnløse, så er de ikke glemt. Ved å minnes

³⁹² Hall, 1997: 270

³⁹³ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 3 1998

³⁹⁴ Halvorsen, 2004: 34

³⁹⁵ *Fri som fuglen*, nr 5 1999: 6-8

³⁹⁶ Kirkevedtaket i 1998, der kirkens unnskyldning ovenfor taterne ble oppfattet som en ansvarsfraskyvnning

³⁹⁷ *Fri som fuglen*, nr 5 2002: 4

dem som er gravlagt kan taterne hedre dem, mens samfunnet kan ta et oppgjør med sin fortid. For, som han sier, *oppreisning for taterne kommer fra taterne selv*.³⁹⁸

Minnestunden ved Ris kirke må ses som symbolsk viktig for taterne ved at overgrepene som har funnet sted blir belyst, og dermed får en plass i historien. Felles historie er for taterne en viktig del av deres identitet. For taterne fungerer det årlige møte ved Ris kirke som en sosial møteplass der deres historie blir minnet. Bildet som blir tegnet av taterne i *Fri som fuglen* er som ofre. Dette bildet blir forsterket ved at myndigheter og prester deltar på minnestunden. Minnestunden synliggjør overgrepene og er derfor viktig for kravene om oppreisning. Samtidig inngår dette i en samtidig bevegelse generelt blant ofre der det skapes minestunder og det forlanges eller tildeles unnskyldninger

Årsmøtene til TL om somrene er viktig for å samle taterne, som vanligvis er geografisk spredt over hele landet. Årsmøtet i 1999 blir av et medlem beskrevet som ”veldig gjennomført”.³⁹⁹ Innlegget vektlegger den trygge atmosfæren og gode underholdningen der Elias Akselsens bidrag blir trukket frem. Referatene fra årsmøtene blir nevnt for å tiltrekke seg andre medlemmer av gruppen til kommende samlinger. Alle årsmøtene som finner sted i perioden jeg undersøker blir kommentert på samme positive måte ved at det opplyses om hvem som holder tale og underholdning. De årlige møtene er med på å skape felleskap for taterne og dette er nok en av grunnene til at *Fri som fuglen* bruker mye spalteplass på dem. Gruppens spredning over hele landet gjør at slike sammenkomster er viktig for å utvikle tilhørighet og fellesskapsfølelse, dette er nok på grunn av foreningens unge alder.

Arbeidet med et museum forbeholdt taterne er et av prosjektene TL arbeider med. Dette arbeidet munner ut i Glomdalsmuseet, og under arbeidet er prosjektet ofte nevnt i medlemsbladet, og det fremheves at TL var med som pådriver for å starte prosjektet.⁴⁰⁰ Dette må ses som en del av trend hvor minoriteter får sine egne kulturhus.⁴⁰¹ Initiativprosessen til Glomdalsmuseet blir beskrevet i medlemsbladet ved at en artikkel fra Aftenposten⁴⁰² blir gjengitt.⁴⁰³ Her fortelles det at en person fra tatergruppen har henvendt seg til Norsk museumsutvikling og dette har ført til at det er bedt om støtte fra myndighetene for å gjøre en

³⁹⁸ *Fri som fuglen*, nr 5 2002: 4

³⁹⁹ *Fri som fuglen*, nr 7 1999: 2-3

⁴⁰⁰ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 3 1998

⁴⁰¹ <http://www.abm-utvikling.no>. Lastet ned: http://www.abm-utvikling.no/publisert/abm-skrift/nasjonale_minoriteter.pdf (12.05.2010)

⁴⁰² Aftenposten, 23.07.1996

⁴⁰³ Romanifolket : medlemsblad for fomanifolket, nr 1.1 1996

innsats på dette området. Usikkerheten rundt finansiering og løfter fra myndigheters side om Glomdalsmuseet finner en løsning når St. mld. nr.15(2000-2001) presenteres. I St. mld kommer regjeringen Stoltenberg med en ny unnskyldning: *Regjeringa ber om orsaking for dei grove overgrepa romanifolket har vore utsett for av eller med aktiv støtte frå legale, norske styresmakter. For å bøte på denne uretten vil regjeringa opprette eit senter for dokumentasjon og formidling av kulturen og historia til romanifolket. Senteret blir plassert på Glomdalsmuseet på Elverum med sikte på byggjearbeid i 2002.*⁴⁰⁴ I St.prp. nr. 1 (2001-2002) blir de økonomiske rammene for Glomdalsmuseet vedtatt i statsbudsjettet.⁴⁰⁵ Det blir i *Fri som fuglen* påpekt nok en gang at det var TLs leder Leif Bodin Larsen, og kultursjef i Våler, Terje Halvorsen som først kom på ideen om et taterhjem, som igjen utviklet seg til museet.⁴⁰⁶ Lasse Johansen, som er prosjektmedarbeider, mener at til tross for at museet er omstridt blant taterne, vil det virke samlende når det står ferdig. I 2004 forteller Leif Bodin Larsen at museet skal stå ferdig i 2005.⁴⁰⁷ Larsen ønsker at flere skal bidra slik at museet kan bli et informasjons- og kompetansesenter som taterne kan være stolt av. Det er ønskelig at tatere fra hele landet vil være med og bidra, slik at kulturen fra kyst og innland kan vises.

Det oppstår en diskusjon om hva museet på Elverum skal hete. Leif Bodin Larsen oppfordrer medlemmene til å være med å bestemme navnet og ber om forslag.⁴⁰⁸ Blant forslagen som er kommet inn er: *Tavring Hispa, Tater Stuggu, Tater-Heimen, De Reisendes Hus, De Reisendes Minnehus, Romanot Låddipa, Romani-Folkets Hus, Romanifolkets Kultursenter* og *Tatermuseet*. Navnet på utstillingen blir ”*Latjo Drom*”, og betyr ”*God vei*”. Alle navneforslagene bærer en tydelig tateridentitet og markerer dermed at dette er taternes utstilling.

I *leders hjørne* forteller Holger Gustavsen (ny leder i TL fra 2006) at TL ikke får noen eierrettigheter til Glomdalsmuseet, noe som betegnes som skuffende.⁴⁰⁹ Skylden for dette får tidligere leder Leif Bodin Larsen. Ved å beskyldte Larsen for å villedte taterne og inngå denne avtalen på egenhånd med myndighetene, distanserer Gustavsen TL fra nederlaget ved å ikke kunne direkte styre utviklingen på museet. Det understrekes likevel at en er glad for at museet

⁴⁰⁴ St.mld. nr. 15 (2000-2001) Pdf kan lastes ned fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/20002001/stmeld-nr-15-2000-2001-.html?id=585195> (21.04.2010)

⁴⁰⁵ St. prp. Nr. 1 (2001-2002) kan lastes ned som pdf fra

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stprp/20012002/stprp-nr-1-2000-2001-.html?id=295025> (22.04.2010)

⁴⁰⁶ *Fri som fuglen*, nr 9 2001: 6

⁴⁰⁷ *Fri som fuglen*, nr 1 2004: 2

⁴⁰⁸ *Fri som fuglen*, nr 4 2004: 4

⁴⁰⁹ *Fri som fuglen*, nr 1 2006: 2-3

er åpnet muligheten til å være involvert. På utstillingens hjemmesider fortelles det at *Latjo Drom* skal vise taternes kultur og historie, og i mindre grad overgrepene. Det understrekes at utstillingen er kvalitetssikret av LOR og TL.⁴¹⁰

Språket blir vektlagt som viktig for at taterkulturen skal overleve, tidligere utgaver av *Fri som fuglen* nevner sporadisk viktigheten av å bevare og videreutvikle språket, men jeg kan ikke lese en uttalt strategi. Det nevnes at språkforsker Knut Kristiansens død er et stort tap for taternes kultur.⁴¹¹ Amanuensis Knut Kristiansen arbeidet på Universitet i Oslo og forsket på reisende gruppers språk, ved å følge deres ferd fra Europa og tilbake til India.⁴¹² Dette indikerer også at TL tror opphavet til taterne kan spores til India. Tidligere eksemplarer av *Fri som fuglen* beskriver Kristiansens død som et tilbakeslag for språket til taterne og derav også indirekte kunnskap om opphavslandet.⁴¹³ TL skal jobbe for å bevare hans forskning, slik at det kan bli videreført. I TLs aktivitetsplan for 1999 er et av punktene ”Språk og ordliste”, prosjektet skal benytte seg av de eldres kunnskaper i romani og samle ord i et hefte for bevaring. Leif Bodin Larsen sier i en senere utgave av *Fri som fuglen* at taterne må bruke språket aktivt hjemme.⁴¹⁴ St.mld. nr 15 (2000-2001), nevner blant annet at minoriteters språk bør utvikles.⁴¹⁵ I 2001 blir Det Europeiske Språkåret lansert for å hylle det språklige mangfoldet i Europa.⁴¹⁶ I årsrapporten for 2003 blir det vektlagt at ny forskning gjennom Norsk Forskningsråd om romanispråket kan bli igangsatt i 2004.⁴¹⁷ Det konstateres samtidig at det nok ikke vil bli gjort noe særlig rundt språket i 2003. Holger Gustavsén (kommende leder i TL) konstaterer i 2005 at hvis ikke noe blir gjort for språket vil det dø ut.⁴¹⁸ *Fri som fuglen* omtaler språket som en viktig del av kulturen. Romanifolkets/taternes fond har heller ikke de siste årene gitt tildelinger som skal hjelpe en slik bevaring av språket.⁴¹⁹

Liv Borges bok *Solen og månens barn* som ble utgitt i 1998 blir omtalt i medlemsbladet.⁴²⁰ Boken blir omtalt som sannferdig og velskrevet.⁴²¹ Borge, som selv er

⁴¹⁰ <http://www.museumsnett.no/glomdalsmuseet/html/romani/latjo-drom/om.htm> (08.05.2010)

⁴¹¹ *Fri som fuglen*, nr 10 1999: 6-7

⁴¹² <http://www.apollon.uio.no/vis/art/2001/2/tatere> (08.05.2010)

⁴¹³ *Fri som fuglen*, nr 6 1999: 1

⁴¹⁴ *Fri som fuglen*, nr 2 2001: 5

⁴¹⁵ St.mld. nr. 15 (2000-2001) Pdf kan lastes ned fra:

<http://www.regjeringen.no/nn/dep/krd/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/20002001/stmeld-nr-15-2000-2001-.html?id=585195> (21.04.2010)

⁴¹⁶ http://www.sprakrad.no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Spraaknytt_2000/Spraaknytt_2000_4/Smaastoff/#Sprakaret(20.4.2010)

⁴¹⁷ *Fri som fuglen*, nr 3 2004: 11

⁴¹⁸ *Fri som fuglen*, nr 3 2005:2

⁴¹⁹ <http://www.rtfondet.no/> (08.05.2010)

⁴²⁰ Borge, 1998

tater, får ros for å vise positive sider ved taterfolket, ifølge TL er dette viktig for å tegne et annet bilde enn det som eksisterte av taterne som *skumle og udugelige*.⁴²² Det presiseres viktigheten av å skape et annet inntrykk enn de negative bildene som tidligere har dannet seg om taterne. Også boken til Thor Gotaas, *Taterne - livskampen og eventyret*, blir trukket frem som litteratur som bidrar å belyse de positive sidene ved taterkulturen.⁴²³ Det blir påpekt at forfatteren har hatt regelmessig kontakt med TL for å nettopp kunne belyse historien fra begge sider, samtidig som uttalelsene viser TL sitt arbeid for å styrke taternes posisjon i samfunnet. Boken til Gotaas blir trukket frem av en leser i et innlegg i *Fri som fuglen*.⁴²⁴ En, ifølge han selv stolt tater, opplevde at en venn av han reagerte negativt da han fortalte at han var av romanislekt. Vennen som er utdannet lærer i grunnskolen, hadde en oppfatning av taterne som tyver. Men hovedpersonen kunne så vise til boken av Gotaas for å vise at disse oppfatningene av taterne var feil.⁴²⁵

Mer praktisk arbeid som TL beskriver som viktig, er informasjon til skoleverket for å bekjempe diskriminering.⁴²⁶ Ved å formidle kunnskap om taterne som en del av det norske samfunnet håper TL å bidra til holdningsskapende arbeid, samtidig som de får belyst sin egen rolle som forkjempere for taternes sak. Referat fra informasjonsmøter i forskjellige skoler blir uttrykt som suksess, og et bevis på TLs arbeid for å styrke taternes posisjon i det norske samfunnet.⁴²⁷ I årsrapporten for 1999-2000 fortelles det at TL har gjort et stort arbeid for å spre sosialinformasjon til skoler og større forsamlinger.⁴²⁸ Alvin Eilertsen Viborg fra TL forteller om et seminar han ledet ved Hardanger Folkehøgskule, og til tross for engasjerte elever konstaterer han at det er et behov for informasjon rundt taternes kultur og historie i samfunnet.⁴²⁹ Artikler som dette er med på å synliggjøre behovet for TLs aktiviteter.

Media skal også gjøres bevisst sitt ansvar og resultater av dette arbeidet har vi sett i forrige kapittel der foreningen flere ganger reagerer på måten taterne blir fremstilt på, som for eksempel i ordboken fra Escola. *Fri som fuglen* gjengir et intervju med Agnar Austvik i forbindelse med hans bok *Folket som reiste – og forsvant* i avisen Vårt Land den

⁴²¹ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 7 1998

⁴²² Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 7 1998

⁴²³ Fri som fuglen, nr 9 2000: 12

⁴²⁴ Fri som Fuglen, nr 5 2003: 6

⁴²⁵ Fri som Fuglen, nr 5 2003: 6

⁴²⁶ Fri som fuglen, nr 3 1999: 2

⁴²⁷ Fri som fuglen, nr 3 2000:1-4

⁴²⁸ Fri som fuglen, nr 7 2000: 1

⁴²⁹ Fri som fuglen, nr 8 2001: 8:4

31.8.1998.⁴³⁰ I artikkelen forklarer Austvik at dette ikke er et vitenskapelig verk, men hans opplevelse fra tiden som ansatt i misjonen. Det som opptar *Fri som fuglen* mest er hans benektelse for at det forekom et bevisst overgrep mot en minoritet, og at opphold på Svanviken i hans tid var avfri vilje. I artikkelen kritiserer Austvik mediene og spesielt tv-programmet til Vibeke Løkkeberg, som vi så ut av fremstillingene fra *På hjemveien* tidligere i oppgaven. Intervjuet med Austvik blir betegnet som forkastelig og at hovedpersonen må ha en ganske forskjellig oppfatning av hva som er overgrep og frivillighet.⁴³¹ Videre viser *Fri som fuglen* til en telefonsamtale der Løkkeberg hevder at det foregikk overgrep uten tvil og betegner intervjuet med Austvik som en ansvarsfraskrivelse.

En leser skriver et innlegg til *Fri som fuglen* angående filmen *Erik og Arne* i barne-tv på NRK.⁴³² Filmen handler om de to guttene som stadig finner på fantestreker med naboen.⁴³³ Leseren reagerer på ordbruken fant og fantestreker som blir satt i negative sammenheng, samtidig som ordet fant kan gi konnotasjoner til taterne, og dermed være med på å skape negative bilder og rasisme. Leseren ønsker at statskanalen NRK fjerner en slik ordbruk fra tv.

Reportasjer fra musikk og teater som representerer taterkulturen blir også nevnt i *Fri som fuglen*. Både Elias Akselsen og Laila Yrvum blir nevnt i en artikkel fra avisen Varden og gjengitt i *Fri som fuglen*. Spesielt Akselsen får ifølge artikkelen publikum til å rope av begeistring.⁴³⁴ Ragnhild Schluter, førsteamanuensis ved Høgskolen i Nord-Trøndelag, beskriver romanifolkets musikk som en del av den norske musikkarven.⁴³⁵ Musikk anmeldelser fra aviser som beskriver artister med taterbakgrunn blir regelmessig gjengitt i *Fri som fuglen*.⁴³⁶

Bakgrunnen for at det fokuseres på artister med taterbakgrunn er fordi musikk er en viktig del av kulturarven til taterne, samtidig som det er med på å represente tateridentiteten. En annen grunn er at personer som Akselsen uttrykker stolthet over å være tater, og får på bakgrunn av sin rolle som musiker oppmerksomhet fra det øvrige samfunnet. Slike representasjoner er også med på å vise et annet bilde av taterne som enten kriminelle, eller ofre selv om *Fri som*

⁴³⁰ *Fri som fuglen*, nr 3 1999: 4-7

⁴³¹ *Fri som fuglen*, nr 3 1999: 4-7

⁴³² *Fri som fuglen*, nr 1 2003: 8

⁴³³ http://www.nrk.no/programmer/sider/erik_og_arne/ (26.04.2010)

⁴³⁴ *Fri som fuglen*, nr 4 2000:2

⁴³⁵ *Fri som fuglen*, nr 9 2000: 4

⁴³⁶ *Fri som fuglen*, nr 2 2002, se og *Fri som fuglen*, nr 3 2002: 10-11

fuglen nok hovedsakelig nok har hovedfokus på offerrepresentasjon og, motsatt kamp for verdighet.

Forholdet til andre organisasjoner

Forholdet til andre organisasjoner er varierende i den perioden jeg har undersøkt. TL er som organisasjon både avhengig av sine medlemmer for sin eksistens, og for å kunne virke ovenfor myndigheter og andre instanser. Disse faktorene gjør at TL befinner seg i en konkurrerende situasjon med de andre foreninger om å være den foreningen som har størst innflytelse. Halvorsen har registrert tretten andre organisasjonsforsøk på 1990-tallet.⁴³⁷ Medlemsbladet kan fortelle at Norsk Romani Union er blitt nedlagt og medlemmene er blitt overført til TL, noe TL uttrykker glede over.⁴³⁸ Samtidig blir det påpekt at det er tre organisasjoner igjen, og i følge TL vet hverken den eller myndighetene vet hva slags arbeid som gjøres i de andre foreningene. *Fri som fuglen* forteller om flere samarbeid med svenske organisasjoner som bygger på slektskap, og at omførselshandel har foregått over grensene. Men som Halvorsen skriver så er ikke svenske tater anerkjent som en nasjonal minoritet, og er blitt behandlet som en del av rom gruppen, noe som har ført til at det har vært vanskelig å forklare samarbeidet utad.⁴³⁹ Jeg fokuserer derfor på forholdet til norske organisasjoner. Forholdet mellom LOR og TL varierer, men konkret samarbeid skjer innenfor enkelte prosjekter.⁴⁴⁰ I Birkelidprosjektet, som går ut på å gjøre tidligere Greipstad barnehjem⁴⁴¹ om til et formidlings og rekreasjonssenter for taterne, samt Glomdalsmuseet, ble det inngått samarbeidsavtaler slik at organisasjonene kan stå samlet i felles mål for taterne. I enkeltsaker som krever samhandling viser både LOR og TL at de kan samarbeide. Ved prosjekter som Glomdalsmuseet er nok kravet fra museet om samarbeid en vesentlig faktor.⁴⁴²

Leif Bodin Larsen adresserer et innlegg som er lagt ut på TLs hjemmesider.⁴⁴³ I svaret kommer han inn på organisasjonen LOR. Han forteller at han kjenner organisasjonen og dens holdninger godt, men han vet ikke hva de konkret arbeider med, foruten slektsforskning.⁴⁴⁴

⁴³⁷ Halvorsen, 2004: 61

⁴³⁸ Romanifolkets landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 3 1998

⁴³⁹ Halvorsen, 2004: 62

⁴⁴⁰ *Fri som fuglen*, nr 5 2002: 9

⁴⁴¹ Tidligere et av misjonens barnehjem for tater.

⁴⁴² <http://www.museumsnett.no/glomdalsmuseet/html/romani/latjo-drom/om.htm> (08.05.2010)

⁴⁴³ Har ikke klart å finne innlegget som er grunnen til Leif Larsen sitt svar, men jeg bruker artikkelen for å undersøke forholdet mellom LOR og RFL.

⁴⁴⁴ *Fri som fuglen*, nr 5 2003:10-11

Videre beskriver han TL som den største og eneste foreningen for tater i Norge i dag, og dette kan igjen føre til misunnelse og motarbeidelse fra andre foreninger. Eksempel på motarbeidelse fra andre organisasjoner blir trykt i *Fri som fuglen*, og leder Leif Bodin Larsen i TL forteller at disse organisasjonene ikke bidrar med noe arbeid for taterne utenom skittkasting.⁴⁴⁵ Bakgrunnen er et innlegg på TL sine nettsider som oppfordrer leserne til ikke å støtte TL, men heller alliansen mellom LOR, Norsk Romaniråd, Romanifolkets Interesseorganisasjon og RACON. Larsen stiller spørsmål om hva disse organisasjonene har utrettet og karakteriserer innlegget som søppel.⁴⁴⁶ Ved minnefeiringen ved Ris kirke i 2004 forteller Leif Bodin Larsen at minnestunden var godt representert av tater, myndigheter og media.⁴⁴⁷ Han kan derfor bare beklage at LOR, som han trodde var en seriøs organisasjon, ikke stilte opp på denne viktige markeringen. Selv om de forskjellige foreningene samarbeider med hverandre, ser vi her et klart tegn på at TL prøver å manifestere sin posisjon blant tater.

Oppsummering

I dette kapittelet har jeg undersøkt medlemsbladet til TL *Fri som fuglen*. Jeg har vist at TL har prøvd å mobilisere taterne ved å vise til stolthet over eget opphav. Begrepet "Buro" har blitt brukt på mennesker som ikke er av tateropphav for å vise til forskjeller og dermed at taterne er en egen gruppe.

TLs arbeid for oppreisning har vært rettet mot myndigheter i form av krav om økonomisk oppreisning, både individuelt, kollektivt, og kulturelt. For TL har det vært viktig å ikke akseptere mindre fra myndigheter enn andre organisasjoner som representerer taterne. Likevel har *Fri som fuglen* forklart at dialog med myndighetene har vært prioritert, og resultatene som har kommet i form av fond og Glomdalsmuseet, blir fremstilt som et resultat av TLs arbeid. Statusen som nasjonal minoritet blir godt mottatt og arbeidet med å bygge en tateridentitet kan videreføres. Fremstillingene som har vært gjort av taterne i arbeidet med erstatning og krav til myndigheter var preget av offerfremstillinger som vi har sett fra VG tidligere i oppgaven. Disse fremstillingene må ses i sammenheng med kravene.

TL maner til samhold for å fremme søksmålet mot den norske stat. Ved å informere om søksmålet inntar foreningen en lederrolle for taterne. *Fri som fuglen* informerer om at det

⁴⁴⁵ *Fri som fuglen*, nr 7 2003: 9

⁴⁴⁶ *Fri som fuglen*, nr 7 2003: 9

⁴⁴⁷ *Fri som fuglen*, nr 5 2004:1

er engasjert advokat og opprettet en stiftelse som skal fronte søksmålet. Samarbeidet med myndigheter blir fremstilt som godt, og dette gjør TL for å fremheve sin rolle som taternes forening. Når fondet blir gitt av regjeringen i st.mld. nr 44 (2003-2004), blir det møtt med ambivalens grunnet ønsket om individuelle erstatningsordninger. Ved å vise sin misnøye over rekefølgen i erstatninger viser TL sin opposisjon mot myndighetene.

Billighetserstatningen blir vurdert som for dårlige. Også her går TL foran og vil ha ordningene utvidet slik at flere tater kan få erstatning. Erstatningsordningene som blir presentert i stortingsmelding. nr. 24 (2004-2005), blir til tross for utvidet rett til å søke erstatning fra staten, vurdert som for dårlige. TL sier at de vil nekte å ta i bruk fondet på grunn av dette og prøver dermed å vise handlekraft på vegne av taterne. Når TL likevel blir med i stiftelsen som deler ut økonomisk støtte for å bevare taternes kultur og særegenhet må det ses ut i fra anseelsen fondet gir. Ved å stå utenfor stiftelsen ville andre organisasjoner for taterne stått for utdelingene og dermed ville TL som organisasjon blitt svekket.

Arbeidet med en overføring av Svanviken fra Kirkens Sosialtjeneste til taterne, blir sett på som en kompensasjon i forhold til overgrep som har funnet sted ved Svanviken. Ambivalensen fra taterne til Svanviken og de økonomiske omkostninger gjør at saken ikke blir prøvd juridisk, selv om representasjonene til *Fri som fuglen* forteller at stedet tilhører taterne.

TLs egenfremstillinger som ofre i forbindelse med kravene som er nevnt har vært en del av strategien for å oppnå erstatninger og oppreisning. Faren med en slik egenfremstilling er at taterne vil kunne føle at de er fastlåst i en offerposisjon. Men som Halvorsen skriver har TL ved å understreke seg selv som en undertrykt minoritet fått omsatt kravene til konkrete resultater.⁴⁴⁸ Kulturfondet og Glomdalsmuseet er bevis på dette. Men her må det understrekes at TL ikke har oppnådd dette alene, men må kunne sies å ha vært en aktør i en større prosess for å oppnå erstatning.

Samarbeidet med kirken er viet mye fokus i *Fri som fuglen*. Samarbeidsavtalen som TL inngår med kirken møter mye motstand blant taterne, og grunnen er rollen kirken har spilt i overgrepene som er blitt begått mot taterne. TL velger likevel å vektlegge dette arbeidet og fremstiller det som et arbeid for oppreisning. Samarbeidet med kirken presenteres som et fremskritt for taterne i samfunnet. Etter kirkens første unnskyldning i Bergen i 1998,

⁴⁴⁸ Halvorsen, 2004: 74

distanserer TL seg ved å uttrykke sin misnøye, men maner allikevel til et fortsatt samarbeid. Samarbeidet blir bekreftet ved en skriftlig avtale. TL presiserer at dette ikke er en forsoningsavtale, men en samarbeidsavtale. Når avtalen blir upopulær i deler av tatermiljøet forsøker TL å presentere avtalen som historisk, og et fremskritt for taterne. Samtidig distanserer TL seg fra selve unnskyldningen til kirken. Andre aktører blir trukket inn i striden om kirkesamarbeidet for å legitimere avtalen. Når TL velger å påta seg rollen som de gjør for å samarbeide med kirken, må nok dette ses i et perspektiv der kirken har mye å tilby TL som forening. Bruk av kirkens lokaler og nytten av å ha kirken som samarbeidspartner for en ny forening som TL. Når den nye unnskyldningen fra kirken kommer i 2000, blir TLs arbeid med kirken vektlagt som grunn for at den vinner. Unnskyldingen blir fremstilt som en form for oppreisning. Samtidig blir TL fremstilt som en forening som kan samarbeide med myndigheter og etater, og dermed oppnå resultater på vegne av taterne.

Begrepet tater blir diskutert i *Fri som fuglen*. TL prøver bevisst å bruke ordet for å gi det positive det en positiv konnotasjon. Debatten som blir presentert om bruken av ordet er og en debatt om hva gruppen skal kalle seg selv. Tidligere har gruppen gått under flere navn og ved å bestemme seg for tater, prøver TL å bygge en klarere gruppeidentitet.

Minnestunden ved Ris kirke og årsmøter fremstilles i *Fri som fuglen* som sosiale møteplasser. Minnestunden er symbolsk viktig for taterne, siden den viser til gruppens felleshistorie. Samtidig samles gruppen ved begge disse anledningene og *Fri som fuglen* understreker samholdet. Minnestunden er også med på å tydeliggjøre overgrepene og dermed taternes offerrolle, som er viktig i arbeidet for erstatning.

Arbeidet med Glomdalsmuseet er prinsipielt viktig for TL. *Fri som fuglen* fremhever at det var TL som var med på å starte denne prosessen, og dermed et konkret resultat av TLs innsats, selv om det også her må understrekes at TL var en av flere aktører i denne prosessen. Museet blir foreskrevet et viktig rolle for å bevare taternes kultur, samtidig som det blir fremstilt som taternes eget sted. For TL blir arbeidet med museet et symbol på foreningens arbeid.

Språket blir i *Fri som fuglen* fremstilt som viktig for taterne. Flere ganger understrekes det at språket er truet og en må arbeide for en bevaring. Men noen prosjekter og strategier for en slik bevaring har vært vanskelig å finne. Ved en anledning blir det foreslått å samle romanispråket i et hefte for bevaring, det blir også understreket viktigheten av å bruke språket

hjemme. Men i perioden jeg har undersøkt blir viktigheten av å bevare språket bare uttrykt, uten at klare strategier blir nevnt.

Fri som fuglen presenterer også TLs arbeid for å beskytte og fremme kunnskap om taterne. Litteratur og musikk om eller fra tatere blir vist med jevne mellomrom og er med på å vise positive representanter fra taterne i samfunnet. Eksempler på TLs reaksjoner ovenfor media og andre aktørers som tolkes diskriminerende eller støtende blir nevnt for å vise at TL jobber for taternes beste. TLs konkurranse med andre taterorganisasjoner går i stor grad ut på å ikke akseptere mindre fra myndigheter enn andre. Kampen om medlemmer vises i *Fri som fuglen* ved at TL fremstiller oppnådde resultater, mens det stilles spørsmålstegn ved hva andre organisasjoner holder på med.

6. Konklusjon

Det har vært reisende grupper i Norge i lang tid. Denne oppgaven har behandlet taterne.

Mot slutten av 1800-tallet ble taterne sett på som et økende problem og i 1897 ble foreningen Norsk Misjon blant Hjemløse stiftet med det formål å løse omstreiferproblemet. Misjonen stod for det som er blitt kjent som særomsorgen ovenfor taterne. Politikken gikk ut på å lage samfunnsmennesker av taterne ved en form for kulturell avlæring. For å løse omstreiferproblemet ble opp mot 1500 barn bortsatt til misjonens barnhem eller fosterhem i regi av misjonen. Hele familier kunne bli internert på Svanviken for å lære seg å bli bofaste. Per Havve har dokumentert tilfeller av sterilisering av tatere. Misjonen var i drift frem til 1986.

I 1975 framsatte Torild Skard en interpellasjon der særbehandlingen av taterne for første gang kom på den politiske dagsordenen. Interpellasjonen førte til at Solheim-utvalget ble nedsatt. Solheim-utvalget kom med sine anbefalinger i NOU 1980:42, der særomsorgen ble foreslått avviklet. Utover 1990-tallet ble overgrep mot taterne og andre minoriteter i Norge synliggjort som følge av forskning. Sammen med økt fokus internasjonalt og i mediene førte dette til en omlegging av politikken i Norge ovenfor minoriteter. Minoriteter skulle få spesielle rettigheter og kulturen ble ansett for å være en viktig del av Norge.

St.prp. nr 80 (1997-1998) *Om samtykke til ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter*, fastslår at taterne, som en av fem grupper i det Norske samfunnet oppfyller kravene for å bli anerkjent som nasjonale minoriteter. Rammekonvensjonen forplikter Norge til å hindre diskriminering av nasjonale minoriteter og legge forholdene til rette, slik at minoriteter kan bevare kultur, religion, og å ytre seg fritt. Ratifiseringen av rammekonvensjonen blir fulgt opp i St.mld. nr. 15 (2001-2002) *Nasjonale minoriteter i Norge - Om statlig politikk overfor jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinner*. Stortingsmeldingen tar et oppgjør med tidligere politikk ovenfor tatere og andre minoriteter. Taterne får en offisiell unnskyldning lydende *Regjeringen tar sterk avstand fra de overgrepene som er blitt gjort mot romanifolket og ber om unnskyldningen for den uretten som har skjedd. Noe lignende må aldri få skje igjen*. Taterne blir og tildelt en kompensasjon i form av et dokumentasjons og formidlingssenter ved Glomdalsmuseet på Elverum.

Taterne anser ikke Glomdalsmuseet som en fullverdig kompensasjon og i St.mld. nr 44 (2003-2004) *Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningsskadelidende samer og kvener*, gir regjeringen taterne et kulturfond på 75 millioner kroner der avkastningen skal være med på å bevare taternes kultur, språk og historie.

Disse begivenhetene har vært med på å prege fremstillingene av taterne i de tre hovedkildene som er benyttet.

Misjonen har fremstilt sitt arbeid med omstreiferne som tosidig. De har identifisert omstreiferne som et sosialt problem som kan løses ved å fjerne omstreifertilværelsen. Ved å løse dette samfunnsproblemet blir omstreiferne frigjort fra sitt liv langs landeveien. Misjonen skaffer seg legitimitet ved å vise til samarbeid med offentlige etater, samtidig som det religiøse aspektet ved organisasjonen blir fremhevet.

For å belyse omstreiferproblemet blir gruppen fremstilt som hjelpetrengende. Fokuset er rettet mot barna til omstreiferne. Det blir uttalt at det er her de store mulighetene ligger. For å rettferdiggjøre bortsetting av omstreiferbarna blir det tegnet et negativt bilde av omstreiferne og deres levekår. Bildet av omstreiferne er at de mangler arbeidsmoral, seksualmoral, og tigger og stjeler. Fraværet av kristen oppdragelse blir fremstilt som et tegn på elendigheten. Gruppen blir betegnet som funksjonshemmet.

Etter interpellasjonen og Solheim-utvalget kan vi se en endring i fremstillingene. Som følge av kritikken fra Solheim-utvalget endrer fremstillingene seg til mer fokus på misjonen i seg selv enn omstreiferne. Kritikerne blir forsøkt marginalisert ved personangrep. Samtidig blir omstreiferproblemet beskrevet som økende, og problemområdet utvidet når misjonens fremtid var i fare.

På 1980-tallet kommer det også fremstillinger fra misjonen som gir rom for omstreifernes egen kultur. Dette må ses i sammenheng med samfunnsutviklingen som gir rom for pluralisme.

I mine undersøkelser av VG kom jeg frem til at det tidlig var stereotypier i omløp. Dette ble vist ved kryssordet som ga uttrykk for at tater kunne være et synonymord for røver. Også i senere tid blir ordet tater knyttet til kriminalitet gjennom Escolas ordbok, som forklarer ordet med kjeltring. Vi kan også se at det blir tatt til motmæle mot slik bruk av ordet.

Når det kom til tyveri som taterne ble koblet til var ordbruken dramatisk. Ord som *Gudfar* og *Taterbande* var med på å knytte gruppen til kriminalitet. Også artikler om stridigheter innen tatergruppen hadde denne type fremstillinger ved ord som *Taterslag*. I tillegg til å knytte gruppen til kriminalitet var reportasjene med å fremstille taterne som en gruppe som stod på siden av samfunnet.

Drapssaker som involverte tatere kunne ikke sies å ha et fokus på etnisiteten. Dette kan ha flere grunner. I eksempelet som jeg undersøkte var drapene som ble begått og flukten fra fengselet dramatisk nok til at det var interessant for VG uten at "tater-tilknytningen" ble fremmet. Men den dømte nevnte selv opphavet og viste at han var klar over stereotypiene på taterne.

Når forskere bidro til å belyse overgrepene som var gjort mot taterne var VG med på å skrive om dette. Taterne blir fremstilt som et offer for politikken. Dette er en av hovedtendensene på 1990-tallet. Vi kan også se en utvikling der taternes kultur, spesielt innenfor musikk, blir belyst. Dette skjer blant annet fordi taterne organiserer seg og kan fremstille sider ved kulturen som er ønskelig å få frem.

Fri som fuglen sine fremstillinger preges av et ønske om å skape samhold blant taterne. TL fremstiller seg selv som en forening som leder kampen for taternes oppreisning i samfunnet. Erstatningssøksmål mot den norske stat får mye fokus, og dette er med på å vise kampen TL utfører for taterne, samtidig som det understrekes at taterne er et offer. Fremstillingene av seg selv som offer må ses i sammenheng med kravene for erstatning. Samholdet blir forsøkt styrket ved å vise til "Buro" (de andre), og fremstiller dermed egen gruppe som noe eget. Prosjektet med Glomdalsmuseet blir et symbol for at arbeidet for å fremme taternes sak hjelper, samtidig som det blir understreket at dette er taternes sted. Bruken av ordet tater i *Fri som fuglen* viser en bevisst strategi for å gi ordet positive konnotasjoner og må ses som et forsøk på å snu taternes omdømme til noe positivt. Samarbeidet med kirken blir til tross for mye motstand fremstilt som et skritt på veien mot oppreisning.

I forhold til problemstillingen min må fremstillingene av taterne sies å variere mellom de tre aktørene som er undersøkt. Misjonen tegnet et bilde av gruppen som hjelpetrengende. Kulturen ble fremstilt som noe uønsket i det norske samfunnet. VG har knyttet gruppen til kriminalitet, men fra 1990-tallet fremstilt dem som offer for politikken som ble utøvd mot

dem. Senere tid har VG også vært med på å vise ulike sider av kulturen. *Fri som fuglen* har fremstilt sitt arbeid som en kamp for oppreisning. Synliggjøring av kulturen og fremming av samholdet innad gruppen har vært prioritert. Dette kan ses i sammenheng med endrede oppfatninger av etniske minoriteter generelt. Minoriteter ble ikke lenger oppfattet som noen trussel mot samfunnet, samtidig som andre kulturer blir oppfattet som en verdifull del av det norske samfunnet. Det norske samfunnet endrer sin politiske kurs mot pluralisme istedenfor den tidligere politikken som tok utgangspunkt i en fornorskning av minoritetene. Dette vises klart ved ratifiseringen av Europarådets rammekonvensjon og påfølgende politiske vedtak.

Vedlegg 1

Samarbeidsavtale mellom
Romanifolkets Landsforening
Og
Den Norske Kirke

Basert på en erkjennelse av at

- Den norske kirke er medskyldig i at taternes kultur har vært truet av utslettelse, gjennom overgrep som har krenket enkeltmenneskers verdighet.
- Romanifolkets Landsforening utfører et omfattende arbeid for individuell og kollektiv oppreisning for taterne, og Den norske kirke anerkjenner og aksepterer dette arbeidet;
- Den norske kirkes medlemmer har behov for mer kjennskap til taternes liv, og muligheter for å ta del i en prosess for å rette opp den uretten som er begått;
- Et samarbeid som gir konkrete resultater knyttet til ydmyk erkjennelse, forsoning og respekt, er i tråd med vedtakene til de to organisasjonene;
- Vi kommer som likeverdige samarbeidspartnere og likeverdige mennesker i dette samarbeidet for å sikre et tillitsfullt og helhjertet samarbeid;

Ønsker Romanifolkets Landsforening og Den norske Kirke å inngå en samarbeidsavtale for å arbeide med det følgende:

1. Informasjonsspredning og formidling av et mest mulig korrekt bilde av taternes kultur, liv og levned før og nå.
2. Individuell oppreisning gjennom enklere adgang til raske erstatningsordninger etter dokumenterte overgrep, uten at dette skal føre til nye sår.

3. Kollektiv oppreisning gjennom synliggjøring av taternes liv og kultur, gjennom ressursentra viet taterne og deres kultur, gjort mulig gjennom offentlige tildelinger.

4. Helbredelse av plager som skyldes fortidige overgrep ved å bruke kompetent personell som bistår taterne som ber om dette, og sikre informasjon om dette tilbudet.

5. Bruk av kirkerommet og kirkens språk til å skape lokale forsoningsprosesser, gjennom tilrettelagt materiale delt ut til menigheten i kirken i håp om at flest mulige tatere er i stand til å tilgi kirken.

6. Minnesmerker for overgrep mot taterne på en måte som skaper verdighet for taterne og kunnskap og innlevelse hos befolkningen for øvrig, samt minnehøytidligheter med det samme formål.

I alt dette arbeidet er det viktig at det også tas hensyn til og skapes solidaritet med andre grupper både blant tatere og de som tilhører det norske storsamfunnet, slik at denne prosessen ikke skaper nye sår. Det er viktig at den gjensidige informasjonen er så god og åpen som mulig, og at viktige spørsmål legges fram for respektive styre/råd for en vurdering. Videre er det viktig at det blir lagt til rette for at arbeidet får den nødvendige fremdriften.

Samarbeidsavtalen kan sies opp av egge parter i samarbeid med en rimelig frist, men ikke før det er gjort vesentlige framskritt i alle de seks nevnte punktene. Selv om samarbeidsavtalen har opphørt å gjelde, kan det være naturlig å søke kontakt for gjennomføring av konkrete arrangementer og prosjekter. Partene erkjenner at tilgivelse og forsoning verken kan forventes eller forlanges, og vil ta lang tid.

Gunvor Kongsvik

Leder for Kirkerådet for Den norske kirke

Leif Bodin Larsen

Leder for Romanifolkets Landsorganisasjon.⁴⁴⁹

⁴⁴⁹ Avtalen er kopiert fra Fri som fuglen, 2003, nr 6: 6-7, se og <http://www.kirken.no/index.cfm?event=doLink&famId=5226> (01.05.2010)

Litteraturliste

- Anderson, B. 1996. *Forestilte fellesskap: refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Oslo, Spartacus.
- Austvik, A. 1998. *Folket som reiste - og forsvant: om fanter og fantemisjon*. Seim, AgA-bok.
- Bastrup, O. R. E. og Sivertsen, A.G. 1996. *En landevei mot undergangen: utryddelsen av taterkulturen i Norge*. Oslo, Universitetsforl.
- Borge, Liv. 1998. *Solen og månens barn. En taterkvinnens beretning*. Oslo. Aschehoug&Co.
- Bjørnstad, O. 1957. *Omstreiferproblemet kan løses: en redegjørelse*. 4 bl.
- Eide, B. og Aanesen, E. 2008. *Nasjonens barn*. Oslo, Conflux.
- Eide, E. og Simonsen, A.H. 2007. *Mistenkelige utlendinger: minoriteter i norsk presse gjennom hundre år*. Kristiansand, Høyskoleforl.
- Fimreite, A. L. og Grindheim, J.E. 2007. *Offentlig forvaltning*. Oslo, Universitetsforl.
- Furre, B. 2000. Norsk historie 1914-2000: *Industrisamfunnet - frå vokstervisse til framtidstvil*. Oslo, Samlaget.
- Gotaas, T. 2007. *Taterne: livskampen og eventyret*. Oslo, Andresen & Butenschøn.
- Hall, S. 2007. *Representation: cultural representations and signifying practices*. London, Sage in association with Open University.
- Halvorsen, R. 2004. *Taternes arbeid for oppreisning og anerkjennelse i Norge*. Trondheim, Tapir akademisk forl.
- Hancock, I. F. 2002. *We are the Romani people = Ame sam e Rromane dzene*. Hatfield, Centre de recherches tsiganes ; University of Hertfordshire Press.
- Hvinden, B. *Fra fordømmelse til respekt og verdighet. Det norske samfunnets skiftende forhold til romanifolket*. I: Hvinden, B (red). *Romanifolket og det norske samfunnet: følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*. Bergen, Fagbokforl. 2000.
- Haave, P. 2000. *Sterilisering av tatere 1934 - 1977: en historisk undersøkelse av lov og praksis*. Oslo, Norges forskningsråd.

Kjeldstadli, K. 1999. *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo, Universitetsforlaget.

Niemi, E og Salvesen, H. *Samene og Kvenene/Finnene i minoritetspolitisk perspektiv 1959-1994*. I: Karlsson, Gunnar (red). *Nasjonale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-tallet*. Reykjavik. 1987. Bind 2.

Pettersen, K.S. *For barnas skyld? Ideologi og praksis i tiltakene rettet mot taternes barn*. I: Hvinden, B (red). *Romanifolket og det norske samfunnet: følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*. Bergen, Fagbokforl. 2000.

Ryymän, T. 2003. "De nordligste finner": fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten 1800-1939. Tromsø, Institutt for historie, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø: VII.

Said, E. W. 2004. *Orientalismen: vestlige oppfatninger av Orienten*. Oslo, Cappelen.

Schlüter, R. 1993. *De reisende: en norsk minoritets historie og kultur*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.

Sundt, E. 1850. *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge: Bidrag til Kundskab om de laveste Samfundsforholde*. Christiania.

Tjelmeland, H. og Brochmann, G. *I globaliseringens tid, 1940-2000*. I: Kjeldstadli, K (red). *Norsk innvandringshistorie*. Oslo, Pax. 2003. Bind tre.

Trykte kilder

St.forh. nr. 481 (1974-1975) *Hva vil regjeringen gjøre for å bedre omstreifernes sosiale kår og lette deres integrering i samfunnet?*

St.meld.nr. 23 (1977-78) *Funksjonshemmede i samfunnet*.

NOU 1980: 42 *Omstreiferne. Deres situasjon og samfunnets hjelpetiltak for dem*.

St.prp. nr. 80 (1997-1998) *Om samtykke til ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter*.

St.mld. nr. 15 (2001-2002) *Nasjonale minoriteter i Norge - Om statlig politikk overfor jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinner*.

Inst.s. nr. 145 (2000-2001) *Nasjonale minoriteter i Noreg - Om statlig politikk overfor jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinner.*

St.mld. nr. 44 (2003-2004) *Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningsskadelidende samer og kvener.*

Innst. S. nr. 250 (2003-2004). Finanskomiteen.

St,mld, nr 24 (2004-2005) *Erstatningsordningar for barn i barneheimar og spesialskular for barn med åtferdsvanskar*

Haarstad, Ragnhild Queseth (1998) Regjeringen beklager overgrep mot romanifolket, *Pressemelding fra Kommunal- og regionaldepartementet*, 11.febr. 1998

Medlemsblader og media

Aftenposten, 23.07.1996

Aftenposten, 30.10.2000

Aftenposten, 02.11.2000

Aktuell, januar, 1963

Bergens Tidende, 29.07.2002

Dagbladet, 28.07.2002

Fri som fuglen, 1999, årgang 1

Fri som fuglen, 2000, årgang 2

Fri som fuglen, 2001, årgang 3

Fri som fuglen, 2002, årgang 4

Fri som fuglen, 2003, årgang 5

Fri som fuglen, 2004, årgang 6

Fri som fuglen, 2005, årgang 7

Fri som fuglen, 2006, årgang 8

LIV, nr 3, 1986

På hjemveien, 1975, årgang 78

På hjemveien, 1976, årgang 79

På hjemveien, 1977, årgang 80

På hjemveien, 1978, årgang 81

På hjemveien, 1979, årgang 82

På hjemveien, 1980, årgang 83

På hjemveien, 1981, årgang 84

På hjemveien, 1982, årgang 85

På hjemveien, 1983, årgang 86

På hjemveien, 1984, årgang 87

På hjemveien, 1985, årgang 88

På hjemveien, 1986, årgang 89

På hjemveien, 1987, årgang 90 (merket 89 årgang)

Romanifolket : medlemsblad for fomaminifolket, 1996, nr1.1

Romanifolkets Landsforening : opplysnings- og medlemsavis / utgitt av RFL, nr 1-9, 1998

Verdens Gang, 06.11.1975

Verdens Gang, 07.11.1975

Verdens Gang, 02.08.1976

Verdens Gang, 02.06.1978

Verdens Gang, 03.09.1979

Verdens Gang, 15.11.1980

Verdens Gang, 13.08.1983

Verdens Gang, 17.07.1984

Verdens Gang, 14.01.1985

Verdens Gang, 10.07.1985

Verdens Gang, 18.04.1986

Verdens Gang, 24.07.1986

Verdens Gang, 11.07.1987

Verdens Gang, 15.09.1988

Verdens Gang, 25.03.1989
Verdens Gang, 12.04.1989
Verdens Gang, 03.02.1990
Verdens Gang, 12.01.1991
Verdens Gang, 13.01.1991
Verdens Gang, 14.01.1991
Verdens Gang, 15.01.1991
Verdens Gang, 30.03.1991
Verdens Gang, 15.04.1992
Verdens Gang, 21.06.1992
Verdens Gang, 28.06.1992
Verdens Gang, 19.02.1993
Verdens Gang, 22.10.1993
Verdens Gang, 25.01.1994
Verdens Gang, 04.09.1994
Verdens Gang, 05.09.1994
Verdens Gang, 06.09.1994
Verdens Gang, 07.09.1994
Verdens Gang, 08.09.1994
Verdens Gang, 30.10.1994
Verdens Gang, 22.05.1995
Verdens Gang, 26.01.1996
Verdens Gang, 27.01.1996
Verdens Gang, 19.02.1996
Verdens Gang, 05.11.1996
Verdens Gang, 07.12.1996
Verdens Gang, 31.12.1997

Verdens Gang, 15.02.1998
Verdens Gang, 16.09.1998
Verdens Gang, 03.10.1998
Verdens Gang, 25.07.1999
Verdens Gang, 19.09.1999
Verdens Gang, 07.12.1999
Verdens Gang, 18.02.2000
Verdens Gang, 01.04.2000
Verdens Gang, 28.09.2000
Verdens Gang, 05.11.2000
Verdens Gang, 18.11.2000
Verdens Gang, 10.12.2001
Verdens Gang, 21.02.2003
Verdens Gang, 25.03.2003
Verdens Gang, 14.12.2003
Verdens Gang, 11.03.2004
Verdens Gang, 16.10.2004
Verdens Gang, 23.11.2004
Verdens Gang, 25.05.2006
Verdens Gang, 31.07.2006
Verdens Gang, 12.09.2006
Verdens Gang, 01.06.2008
Verdens Gang, 03.10.2008

Elektroniske kilder

ABM-utviklings hjemmeside: <http://www.abm-utvikling.no/> (12.05.2010)

Aschehougs hjemmeside: <http://www.aschehoug.no/> (07.02.2010)

Helsedirektoratets hjemmeside: <http://www.helsedirektoratet.no/> (15.05.2010)

Norsk forskningsråds hjemmeside: <http://www.forskningsradet.no/> (28.04.2010)

Kirkens hjemmeside: <http://kirken.no/> (01.04.2010)

Glomdalsmuseets hjemmeside: <http://museumsnett.no/glomdalsmuseet/html/romani/latjodrom/> (17.09.2008)

Den norske Helsingforskomité's hjemmeside: <http://www.nhc.no/php/> (01.04.2010)

NRKs hjemmesider: <http://nrk.no/> (26.04.2010)

Regjeringens hjemmesider: <http://www.regjeringen.no/nb.html?id=4> (01.05.2010)

Retriever søkeportal: <https://www.retriever-info.com/no/> (30.04.2010)

Romanifolkets/taternes kulturfonds hjemmeside: <http://www.rtfondet.no/> (10.05.2010)

Store Norske Leksikons hjemmeside: <http://snl.no/> (06.04.2010)

Stortingets hjemmeside: <http://stortinget.no/no/> (28.04.2010)

Taternes Landsforenings hjemmeside: <http://taterne.com/> (10.05.2010)